

לרחל, עזר כנגדי לכל אורך הדרך.

ד"ר רפאל שפרינגמן-ריבק.

על הפסיכותרפיה כתשבץ היגיון
הגישה התלת רובדית לפסיכודינמיקה.

עריכה לשונית: רחל שפרינגמן-ריבק

כתובת המחבר:

רח' קליי 6,

תל-אביב 62336,

טל. 03-6969777

דוא"ל:

rafael1930@bezeqint.net

הוצאת המחבר, תל אביב תשס"ט 2008

מסת"ב 978-965-90450-3-7 ISBN

תוכן העניינים:

מבוא, ע' 7

פרק ראשון

על ארבעה... ע' 10

אודם: בגידה. ע' 11

ברקת: אי-צדק. ע' 15

בהט: קשר-עין. ע' 21

צור: "התפוח לא נופל רחוק מהעץ." ע' 23

פרק שני

התגובה התרפויטית השלילית. ע' 28

הדר: תינוקות נושכים. ע' 31

זכריה: משוררים שקרנים. ע' 33

חבצלת: השתטות. ע' 34

טופז: אינטליגנציה. ע' 39

יודפת: מאוכזבת מעצמה. ע' 42

לשם: "אתה היחיד המתמודד עם תוקפנותי" ע' 48/168

יונתן: מכון טיהור. ע' 49

יהודית: מחלקת ממתקים. ע' 52

פרק שלישי

פירושים תלת רובדיים. ע' 54

ידידיה: מכניס סדר לחייו הרגשיים. ע' 61

טירן: שונא איחורים. ע' 64
שפירית: "לא אכפת לי ממך!" ע' 68
יחזקאל: חושש להצליח. ע' 69
פנינה: מרגלית במעמקי הים. ע' 71
דלית: "ניצחת. אני נשארת בטיפול." ע' 71
ימימה: פו הדוב. ע' 73
עדנה: פוחדת מהיריון ורוצה בו. ע' 75
חמדה: כוססת ציפורניים. ע' 76

פרק רביעי

ספציפיות הפירוש:

פסיכותרפיה באמצעות פירוש בודד. ע' 79

לביא: "אני אשם בפציעתי." ע' 81
כפיר: כופה עצמו על זולתו לטובתם. ע' 83
ליש: אין-אונות כמבחן כוח. ע' 84
נעמה-נועם: "סתם עוד חולה." ע' 85
כרמלה-כרמל: "מכונת מין." ע' 88
שחל: אקדח מכוון לרקה. ע' 88

פרק חמישי

פירושים תלת-רובדיים בקבוצות. ע' 95

פרק שישי

השוואה בין ניתוח שתי מחשבות שווא. ע' 121
כלנית: "מחלתי פורסמה בעיתונות!" ע' 122

נרקיס: אנטנות היפרטרופיות. ע' 129

פרק שביעי

מה בין התערבויות פסיכותרפויטיות שאינן

פירוש לבין פירושים וצמיחה. ע' 137

מתניה: אגרוף פוגש אגרוף. ע' 137

אורה: ביקורתית ומתמרדת. ע' 141

גב' דה-כחלון: בחירה משנית. ע' 144

לאה: רוקמת התחרה. ע' 146

לילי: רוצה להוריש תכשיטים. ע' 147

אלברט: "איפה החלב שלי?" ע' 147

מרים: מרגישה דחיה. ע' 148

יונינה: מזכירה ביטחונית שקופה. ע' 153

פרק שמיני

הקשר בין מחשבות השווא, המציאות ובוהן

המציאות. ע' 156

עובדיה: טרנזיסטור בראש. ע' 157

תהילה: לוחמה ביולוגית. ע' 158

דמונית: מתים מדממים. ע' 160

צדוק: מכשפה לא תחייה! ע' 160

פרופ' ישראלי: מדליף סוד בטחוני. ע' 161

יריב: תסמונית אותלו. ע' 162

שונמית: דינאמיקה על מגש הכסף. ע' 164

ליאור: שביס שחור. ע' 170

לילית: המכשפה על המטאטא: ע' 175

לנה: המפיונרית הקטנה. ע' 178

מילות סיכום ע' 184
ביבליוגרפיה: ע' 185

הספר נסמך על מאמרים שפרסמתי בכתבי עת שונים וזה המקום להודות לעורכי הספרים וכתבי-העת אשר התירו לי לשאול רעיונות וחומר קליני שבהם ראו אור:

1. Contemporary Psychoanalysis

1. "Three Level Interpretations". Vol.10, 453-464 (1974)
2. "Fragmentation as a Defense Large Groups", Vol.12, pp. 203-213 (1976)
3. "Negative Counter-transference and Negative Therapeutic Reactions", Vol.20, pp. 692-715 (1990) (בשיתוף עם ד"ר א' אביב)

II. The Israel Journal of Psychiatry and Related Disciplines.

1. "Account of the Analysis of a Delusion and Some Theoretical Comments on Non-interpretative Psycho-therapeutic Interventions", vol. 9, pp. 170-177 (1971)

2. "Some Remarks on the Relationship between Delusions, Reality Testing and Reality", vol.16, no. 2, pp. 150-160 (1978)

III. *The International Journal of Group Psychotherapy*:
"The Application of Interpretation in Large Groups", vol. 24, pp.333-342 (1974)

IV *Constable Publication, London*
"Psychotherapy in the Large Group", in:
The Large Group, Dynamics and Therapy, Ed.
Kreeger, L. (1975)

V *Pergamon Press*
"Some Remarks on Psychotherapy by a Single Interpretation." *The Journal of Psychiatric Treatments and Evaluation*, vol. 4, pp. 327-332 (1982)

ו. הרפואה

"היה היה סכיזופרן". כרך 129, עמ' 316-319 (1995).

לא במקרה תוארו חלק מהמקרים שיופיעו בספר זה כבר בספרי על ההעברה הנגדית. המקרים מתוארים בכל אחד הספרים כשהדגש מושם על היבטים שונים במרכיבי הטיפול.

מבוא

ספרי "על ההעברה הנגדית ועל ההזרחה בפסיכותראפיה" (2007) עורר התעניינות מחודשת בספרי הקודם: "הפסיכותראפיה: תשבץ היגיון?" שראה אור ב-1996. הספר אזל והחלטתי להוציאו בשנית במהדורה מחודשת ומתוקנת שתכיל גם התפתחויות שחלו במטופלים שהוצגו. אתמקד בתיאורית יחסי האובייקטים כפי שהגה אותה מורי ורבי הנרי עזריאל במרפאת הטאוויסטוק בלונדון. מגישתו המקצועית לנוירוזות ולקבוצות הרגילות בהן עסק, שאבתי את ההשראה להרחיב את היריעה לתחום הסכיזופרניה והאנליזה של הקבוצות הגדולות.

פגשתי בהנרי עזריאל בשהותי כחבר בארגון הבריאות העולמי במרכז הטאוויסטוק בלונדון. בשהותי בשנים 1969-1970 באותו מרכז השתתפתי במספר סמינרים שניהל. עזריאל היה אדם מסוגר שלא הרבה לדבר על חיו הפרטיים, להוציא שהיגר מווינה לבריטניה בתקופה שעשה זאת פרויד ומסיבות דומות. כשנפגשנו ניהל מחלקה למבוגרים במרכז הטאוויסטוק והיה בשלהי הקריירה. אחד הדברים המעטים שהזכיר מידי פעם הייתה כוונתו, אותה טיפח שנים רבות, לתעד את רעיונותיו ואת הנתונים שצבר

ולסכמם בספר. מן הראוי היה שספר זה ייכתב על ידו. כיוון שלא הסתייע, ראוי היה לפחות שההקדמה לספרי תיכתב על ידו. לצערי הוחמצו שתי אפשרויות אלה עקב התדרדרות בריאותו ופטירתו טרם עת. רעיונותיו השפיעו על תפישת עולמי המקצועית במידה עמוקה עד כי החלטתי, לאחר היסוסים, ליטול על עצמי את המשימה של איסוף המאמרים שכתבתי בהשראתו ושל העשרתם בדוגמאות קליניות שנצברו בניסונם של אחרים ובניסוני, להוציאם לאור בספר ולהנציח את תרומתו החשובה של **עזריאל** לתיאוריה ולקליניקה של הפסיכואנליזה ושל הפסיכותרפיה האנליטית.

שני המונחים, פסיכואנליזה ופסיכותרפיה אנליטית/דינאמית ישמשו בספר זה לסירוגין. אני מאמין ששתי השיטות נבדלות זו מזו בטכניקה בלבד, בעוד היסודות עליהן הן מושתתים זהים.

הקורא המקצועי יבחין בוודאי בחסרונן היחסי של התייחסויות למושג "העברה נגדית" ולמושג המשלים, "הדרכה" – שניהם מאבני היסוד של הפסיכואנליזה המודרנית ושל הפסיכותרפיה האנליטית. שני מושגים אלה נידונים בהרחבה בספרי "על ההעברה הנגדית ועל ההדרכה בפסיכותרפיה" (2007). **עזריאל** היה מודע למאמרה הקלאסי של **היימן (Heimann, 1950)** על ההעברה הנגדית ואף הפנה אותי אליו, אבל ההעברה הנגדית ותיאורית ההדרכה מילאו תפקיד שולי בעבודתו וחשבתי שלא ראוי לחצות גבול זה בעבודה המוקדשת לזכרו.

הספר נכתב בהשראת התנסות בפסיכותרפיה דינאמית של אחרים ושלי. מבלי לחבל בתיאוריה הדינאמית החיונית הוסוו הדמויות המופיעות וכל קשר או דמיון לאדם אמיתי ספציפי מקרי בלבד. לנוחות הקורא טבלה המאפיינת בקצרה כל מטופל.

תודתי העמוקה נתונה לאנשי המקצוע בבריאות הנפש, מתמחים בפסיכיאטריה, פסיכולוגים, עובדים סוציאליים פסיכיאטריים, קרימינולוגים קליניים ורבים אחרים, על שפתחו בפני את לבם ואפשרו לי להשתתף כשותף סמוי במערכת היחסים המורכבת והאינטימית עם מטופליהם. ללא אותה פתיחות לא אפשר היה להעשיר אנשי מקצוע נוספים בתחום זה ולפתח את המושגים ואת הרעיונות המובאים בספר.

תודה מיוחדת מגיעה לתמי ס. על העלאת החומר על מחשב.

ולבסוף, אחרונה, אחרונה חביבה נתונה תודתי לאשתי, לרחל, על שתרמה חלק גדול מזמנה לעריכה הלשונית של הספר.

פרק ראשון על ארבעה...

רבים כיום התכשירים נוגדי הפסיכוזה. רובם יעילים בדיכוי התסמינים החיוביים של המחלה: ההזיות, מחשבות השווא, מחשבות היחס וכיו"ב, אולם באשר לתסמינים השליליים, צמצום שטחי ההתעניינות והפגיעה במנעד הרגשי, מרביתם מאכזבים. לעומת הצפה זו של תכשירים, הדוגלת בטיפול תרופתי בלעדי במחלה, קמה לאחרונה חברה בין לאומית הדוגלת בפסיכותרפיה בסכיזופרניה (**ISPS: International Society for Psychotherapy of Schizophrenia**) חברה זו אינה שוללת את השפעת התשתית הביולוגית על התהליכים הנפשיים, בכללם הפתולוגיים, כגון הסכיזופרניה ומן הסתם אינה שוללת את השפעתן החיובית של התרופות, אולם מדגישה שהטיפול הפסיכותרפויטי מונע במקרים רבים את ה"התרוקנות הנפשית", אותה צלקת שמותירה הסכיזופרניה. את האפשרות לצמצם לקוי זה ואת הדרך אל היותו הפיך אתאר בפרק זה ובפרקים הבאים.

תנועה נוספת שקמה בעשור האחרון אינה עוסקת בפסיכוזות דווקא, אך משיקה להן. זוהי ה-**IARPP (International Association for Relational Psychotherapy and Psychoanalysis)** (האגודה הבין-לאומית לפסיכותרפיה ולפסיכואנליזה התייחסותית). אגודה זו שמה דגש על יחסי מטפל - מטופל ואינה מתמקדת בפירושים. אתיחס אליה בפרק השביעי.

בפרק זה אתאר ארבעה מטופלים סכיזופרניים, בהם גרמו התערבויות פסיכולוגיות לשינויים משמעותיים, לחיוב או לשלילה, על מהלך המחלה. מקרים אלה מצביעים שקונפליקטים תוך-נפשיים משתתפים ביצירת תסמינים פסיכויטיים, בעוד שהתרת הקונפליקטים בהתערבויות פסיכותרפויטיות, תורמת להיעלמותם. נראה ששימוש נמהר בתרופות נוגדות פסיכוזה, שאינו מתחשב במערך התוך-נפשי והבין-אישי, עלול לגרום לתוצאות פרדוקסאליות עד כדי התלקחות פסיכויטית. בשניים מהמקרים ניתן יהיה להראות שטיפול פסיכותרפויטי ארוך טווח, בשילוב מחושב עם תרופות, עשוי לגרום לכך שהליקוי הבתר-פסיכויטי יהיה הפיך.

צעירה בשם **אודם** אושפזה במחלקה סגורה בגלל ניסיונות אובדניים, מצוות "קולות" שפקדו עליה לפגוע בעצמה, (**Command hallucinations**). **אודם** מנצלת נסיבות מקריות, מצליחה לחמוק מן המחלקה, מחליקה במדרגות הרטובות משטיפת רצפה, נחבלת קשות בחוליות גבה ונותרת משותקת בחצי גופה התחתון, רתוקה לכיסא גלגלים לתקופה ממושכת. בגמר שיקומה הגופני בבית-חולים אחר, מוחזרת **אודם** לבית-החולים הפסיכיאטרי. אין עוד סימנים שיעידו על כוונות אובדניות והיא מאושפזת במחלקה פתוחה. אימה, האפוטרופסית שלה, בוחרת, מסיבות השמורות עימה, לא להגיש תביעת פיצויים נגד בית-החולים הפסיכיאטרי על הרשלנות הרפואית שתרמה, לכאורה, לנזק הגופני שנגרם לבתה.

אודם נחבאת אל הכלים, מתבודדת ומשתתפת בפעילויות קבוצתיות המתנהלות במחלקה מתוך כורח בלבד. ניסיונות להגיע עמה לשיח פרטני מעמיק עולים בתוהו. למרות מורת רוחה, כשהיא נשאלת שאלות ישירות, תגובותיה תמיד ענייניות, מעמיקות ומעידות על יכולת מרשימה להבנה אינטואיטיבית של הזולת. אותה תקופה, הנמשכת מספר שנים, היא נטולת תסמינים פסיכויטיים פעילים והסיבה להמשך אשפוזה היא היעדר סידור אחר.

מטפלת חדשה בבית החולים מצליחה, באמצעי ההבעה שהיא מעמידה לרשות **אודם** ובזכות אישיותה יוצאת הדופן, למצוא את המפתח ללבה ולדובבה. בתמורה זוכה המטפלת לדרך אל צפונות נפשה של **אודם**. סודות ילדות אפלים נחשפים, בין השתיים נוצר קשר עמוק ו**אודם** מצפה למפגשים בכיליון עיניים. בהדרגה ניתן להוריד את רמת התרופות למינימום.

לימים נפטרה האם ואביה של **אודם**, שהיה גרוש מאמה שנים רבות ושמר בקפדנות על מרחק מביתו, ולא ביקר אותה ולו פעם אחת, הבחין לפתע במכרה הזהב פרוש לפניו בדמות תביעת פיצויים נגד בית-החולים. אותה תקופה הייתה **אודם** ללא תסמינים, יוצאת ובאה את בית-החולים כרצונה. האב מנצל את תמימותה, מפתה אותה לפנות עמו לעורך-דין ומחתיים אותה על תביעת פיצויים.

בפגישתה הבאה עם המטפלת מתגלים ב**אודם** לראשונה זה שנים סימנים שונים של פסיכוזה פעילה. היא מספרת שהיא מרגישה שזרים חודרים לראשה וקוראים את מחשבותיה.

למטפלת, זה מפגש ראשון עם מצב פסיכוטי בהתהוותו, היא נבהלת, פונה לממונה הרפואי עליה וזה משלש, מניה ובי, את כמות התרופות.

פניית המטפלת לממונה הרפואי והגברת הטיפול התרופתי נחוות על-ידי **אודם** כבגידה וכפגיעה נרקיסיסטית קשה. הפגישות הטיפוליות הבאות מתאפיינות בהבעות זעם ואכזבה כלפי המטפלת: "תמיד ראיתי כך דמות שתוכל להכיל את סודותיי ואת פחדיי, והנה אני רואה אותך נבהלת מדברי וברגע הראשון שמשהו משתבש רצה לרופא לבקש ישועה." צריך לציין שעצם היכולת להביע זעם ואכזבה כלפי מטפלת מבלי לחשוש לאבדה מהווה עדות להישגים תוך-נפשיים. דבריה של **אודם** מכאיבים מאוד למטפלת, וזו מחליטה להציג את ההתפתחות בפגישת הדרכה קבוצתית.

הקבוצה מעלה השערה לקשר סיבתי אפשרי בין התהוות המשבר הפסיכוטי לבין קונפליקט שנוצר בנפשה של **אודם**; התביעה המשפטית נגד המוסד, שהמטפלת האהובה היא חלק אינטגרלי ממנו, פוגעת בעקיפין במטפלת. הקבוצה מגבשת הצעה שבפגישות הבאות תודה המטפלת בפני **אודם** ששגתה בפנייתה המבוהלת לממונה הרפואי.

ההצעה מתבססת על ההנחה שההורה הטוב, במקרה זה המטפלת, אינו בהכרח מושלם, טועה לעיתים אך מוכן להודות בטעויות. הוחלט גם שהמטפלת תפרוש בפני **אודם** את מרכיבי הקונפליקט המשוער העומר ביסוד המשבר הפסיכוטי.

מעודדת מן התמיכה שהוענקה לה בהדרכה הקבוצתית, גייסה המטפלת את כוחותיה הפנימיים והתעמתה עם **אודם** בדרך שהוצעה לה: הודתה בטעותה ופרשה לפנייה את מרכיביו המשוערים של הקונפליקט שגרם להתלקחות מחלתה. די היה בדברים אלה לגרום לשינוי. התסמינים הפסיכויטיים נספגו מיד, הטיפול התרופתי הוחזר לרמתו המינימאלית והטיפול הפסיכותרפויטי נמשך.

למרות ההטבה במצבה של **אודם** טרם נפתרה השאלה המהותית לגבי משמעותם הספציפית של התסמינים. באותה ישיבת הדרכה הועלתה אמנם השערה שהרגשתה של **אודם** "שזרים חודרים לראשה וקוראים את מחשבותיה" היא עיבוד תוך נפשי של כושרה יוצא הדופן לתהות על קנקן זולתה. הייתה זו השערה ספקולטיבית ולא היה מקום להעלותה בשלב מוקדם זה בטיפול.

לאחר כשנתיים, בהן הייתה **אודם** ללא תסמינים פסיכויטיים, הועברה לשיקום ולמדה מקצוע טכני. לאחר זמן הצטרפה המטפלת לצוות אותה מחלקה. עכשיו הייתה **אודם** בקשר יומיומי עם המטפלת גם מחוץ לשעות הטיפול. **אודם** הצטיינה בלימודים הטכניים ואף תמכה במאושפזים אחרים ועזרה להם בלימודיהם. על כן הופתעה המטפלת לגלות ש**אודם** חוזרת ומפתחת תסמינים פסיכויטיים ותהתה על הנסיבות שגרמו להתלקחות ללא סיבה נראית לעין.

באחת הפגישות הטיפוליות הקרובות זרקה **אודם** לחלל האוויר שאלה: "מה רע עשיתי שאת מתכננת לנטוש אותי?" המטפלת המופתעת לא זכרה שהזכירה אי פעם בפני **אודם**

את העובדה שהיא שוקלת בינה לבין עצמה נסיעת לימודים ממושכת לחו"ל, שטרם החליטה עליה ושלמיטב זיכרונה לא שוחחה על כך עם איש בנוכחותה. מכאן הבינה שאודם, באינטואיציה המפותחת שלה, שגבלה לעיתים ב"נבואה", קלטה את המתרחש וחששה שהיא ננטשת באשמת מעשיה. מתוך האסוציאציות של אודם התבררה לאיטה התמונה. כושרה יוצא הדופן של אודם לצפות את המתרחש מסימנים כמעט תת-סיפיים קיים בה מילדותה הרכה. היא "נבאה" את גירושי הוריה טרם החליטו ושוחחו על כך ביניהם. בגיל רך, בגן, כשאין ילדים מקשרים עדיין בין חולי למוות, צפתה את מות חברתה ממחלה קשה. בכל פעם ש"התגשמו נבואותיה", חשה אשמה כבדה, כאילו בצפותה אירועים טראגיים גרמה להתרחשותם. ברור היה עכשיו שרגשות אשמה היוו מרכיב מרכזי במחלתה של אודם. האסוציאציות של אודם שקשרו בין מחשבותיה ה"מנבאות" לבין המציאות אפשרו למטפלת לנתח את רגשות האשמה, להפריכן ולקדם את ההחלמה. אודם השתחררה מרגשי האשמה שהיו קשורים בתביעה המשפטית, זכתה בה ובכסף שקמה את חייה. חלפו שנים רבות מהאירועים המתוארים. אודם מתגוררת בדירה מתאימה לנכותה הגופנית ושומרת על קשר טיפולי רציף עם אותה מטפלת. היא אינה זקוקה לטיפול תרופתי ומתפרנסת בכבוד מהמקצוע שלמדה במהלך האשפוז.

ברקת, צעירה שהילכה שנים ארוכות במרווח שבין הפרעת אישיות גבולית לבין סכיזופרניה. **ברקת** שמרה על חזות חיצונית שפויה ועל הופעה אלגנטית, חיה בשולי החברה, לא עשתה דבר לפרנסתה והתגוררה בחדר שכור שמימנה אמה. חדשות לבקרים איימה בהתאבדות, אך

איומים אלה לא הגיעו מעולם לניסיונות ביצוע של ממש. בעקשנות בלתי מתפשרת האשימה את אמה שגרמה, במישרין או בעקיפין, להחשת מותו של אביה האהוב, מבלי שהייתה בידה הוכחה ממשית. בייאווה פנתה האם לאחת מתחנות בריאות הנפש, שם יעצו לה להפסיק את התמיכה הכספית בבתה על מנת לאלצה לחדול מחיי טפילות. בדיעבד התגלתה עצה זו כעצת אחיתופל. **ברקת** החלה ללון תחת כיפת השמים, באוטובוסים ריקים, או בבתי ידידים. לבסוף התגלגלה למחלקה פתוחה בבית-חולים פסיכיאטרי.

בבדיקה נמצאה אישה נעימת הליכות, מקפידה על הופעה חיצונית נאה ומטופחת, מעבר לאמצעיה הכלכליים. לא נמצאה פתולוגיה נפשית גסה, להוציא הפרעות עדינות בתהליך החשיבה, שניתן היה לפרשן גם כהתחמקויות אלגנטיות משאלות מביכות. העובדה שהקפידה לשמור על הופעה חיצונית נאה, שלא אפשרה לזהותה כחולה, שהכול נסלח לה והעובדה שהייתה חדת עין וחדת לשון ולא נמנעה מביקורת קטלנית על כל מהדל, בעיקר של הצוות הסיעודי, הפכה אותה עד מהרה למטרה לנקמנות קטנונית של האחיות. בשלב מסוים הייתה כבר כשנה וחצי במחלקה, יוצאת ובאה כרצונה, מפרה את חוקי המחלקה וסדריה, מבעירה את חמתן של האחיות ומצליחה לתמרן ולסכל כל ניסיון לשחררה מאשפוז, מתוך הבנה פנימית (קרוב לוודאי מוכחשת) שאין בכוחה לשרוד בתנאי העולם החיצוני.

בנסיבות אלה נטלה על עצמה אחת העובדות הסוציאליות לנסות טיפול תוך-נפשי. **ברקת** לא חסכה גם ממנה את שבט ביקורתה ורק לאחר עבודה ממושכת, מלווה בתמיכה

מאסיבית של קבוצת הדרכה, התפתח אמון שאפשר להתחיל בפסיכותראפיה משמעותית.

בשלב זה התחלפה מנהלת המחלקה ברופאה צעירה נמרצת ושאפתנית, שלא הסכימה לאשפוז כה ממושך וחסר תוצאות כפי שנראה היה על פניו. המנהלת החדשה לחצה על העובדת הסוציאלית לא להסתפק בטיפול תוך-נפשי, אלא גם לשקם את **ברקת** בקהילה. המטפלת תפסה זאת כשני יעדים סותרים ומשלא עמדה בלחץ ויתרה על מקומה. הטיפול הוטל עתה על רופא מתמחה ותיק. **ברקת** שמחה על השינוי, שכן נמצא לה שוב "אב" רב יוקרה במקום אם חלשה ומבוקרת ובתחילת הטיפול אכן היה ניתן להבחין בשיפור בתחושתה הסובייקטיבית. אלא שאותו מתמחה ותיק עורר עליו את חמתן של מספר צעירות מאושפזות במחלקה, ואלה היתלו והתגרו בו ואף לעגו לו מאחורי גבו. **ברקת** לא יכלה לסבול התקפות אלה על "אביה" החדש ותקפה, תחילה מילולית ואחר-כך פיזית את הבנות הלועגות.

מבלי לראות במעשיה של **ברקת** ניסיון להגן על "אביה", פירש הרופא הצעיר את ההתקפה על הבנות כהחמרה במצבה של **ברקת**, אף כתחילת פריצה גלויה של תהליך פסיכוטי שהיה סמוי עד כה והורה להזריק לה תכשיר נוגד פסיכוזה. מיד עם מתן הזריקה אכן הופיעו סימנים פסיכויים ברורים. **ברקת** החלה "לשמוע" אנשים המדברים עליה מאחורי גבה ועוד.

האירוע הובא להדרכה והועלתה השערה: תקיפתה של הצעירה את הבנות הלועגות לא הייתה ביטוי להחמרה ולא

סימן לפריצתו של תהליך פסיכוטי, אלא ניסיון להגן על כבודו הנרמס של "אביה". המשבר הפסיכוטי פרץ כש"נענשה" ברקת על-ידי הזריקה, שנחווה על ידה כפגיעה נרקיסיסטית קשה וכעונש לא הוגן על מעשה מוצדק. כמו במקרה של אודם יעצה הקבוצה למתמחה להודות בפני ברקת על "אי-ההבנה" ולהציג בפניה את האירוע לפי ההשערה שהועלתה בקבוצה. המתמחה לא אזר אומץ להודות בפני ברקת על טעותו, התחמק מפגישות הדרכה נוספות, והטיפול התמסס.

בחרתי להציג שני מקרים אלה בגלל הדמיון החיצוני ביניהם: בשניהם נעשו שגיאות שהשפיעו על מהלך הטיפול. אלא שמבט מעמיק יגלה שהדמיון בין המקרים הוא לכאורה בלבד. במקרה של אודם נעשתה השגיאה לאחר שהתפתח כבר התקף פסיכוטי על רקע נסיבות שהיו חוץ-טיפוליות (תביעת הפיצויים). שגיאתה של המטפלת, פנייתה החפוזת אל הסמכות הרפואית, סיבכה את יחסי ההעברה (התוך-טיפוליים) ואת התרת הקונפליקט. תיקון השגיאה אפשר התרה והיעלמות של התסמינים הפסיכויים.

במקרה של ברקת היה המצב שונה. נעשו שתי שגיאות:
א. אי הבחנה בין התפרצות אלימה לבין תחילתו של התקף פסיכוטי.
ב. פנייה נמהרת לפיתרון תרופתי בטרם הובנה המשמעות הפסיכו-דינאמית של ההתפרצות האלימה. שגיאות אלה היו מרכיב בקונפליקט עצמו וגרמו להתפרצות הפסיכוזה. הירתעות המטפל מהודאה בשגיאותיו לא אפשרה את עצירת התהליך.

סיבה נוספת לבחירתי היא השקיפות הדינאמית בשני המקרים שאירעו בזמן אשפוז ואפשרו מעקב קרוב ולהבחנה בקשר הישיר בין התהוות התופעות הפסיכוטיות לבין הקונפליקט שביסודן. ניתן לכנות נסיבות אלה בשם "פסיכוזה במצב התהוות" (*in statu nascendi*) וניסיוני לימדני שבנסיבות כאלה קל, יחסית, לעמוד על היחס הישיר בין הגורמים הפסיכו-דינאמיים לבין התהוות המצבים הפסיכויטיים, לנתח גורמים אלה, להתיר את הקונפליקטים ולעצור את התהליכים הפסיכויטיים מיד עם התהוותם.

ההזדמנות לצפות בתהליכים חולניים בהתהוותם וללמוד על התהליך הפתוגני העומד ביסודם היא מן המותרות הניתנים לנו רק לעיתים רחוקות. במרבית החולים הפסיכויטיים המגיעים לטיפול, בעיקר לבתי-החולים, נוצרים סימני המחלה זמן רב לפני שאובחנו. במקרים לא מעטים מתהווה, בנוסף להדחקה של מרכיבי הקונפליקטים ברית סמויה, מוכחשת ובלתי מודעת, בין החולה המזוהה לבין בני משפחתו, שמטרתה להסתיר את הפתולוגיה התוך-משפחתית. הפסיכוזה של החולה המזוהה מהווה אמצעי לשמירת איזון תוך משפחתי פתולוגי ופתרונה עלול לערער איזון זה. (ראה מקרה **הבצלת** ע' 34).

במקרה הבא, הנשמע כמעט כקוריוז, בא לידי ביטוי המרכיב הלא אורגני של הסכיזופרניה: פסיכיאטר עולה חדש מאחת הארצות האנגלוסקסיות שטרם למד עברית ביקר בבית החולים בו עבדתי. מטופל פרנואידי נטפל אליו והחל לתנות באופן מבולבל את מחשבות הרדיפה מהן סבל. הפסיכיאטר הנבוך התנצל בנימוס ופנה אל המטופל באנגלית

ואמר לו: "צר לי, אך הגעתי ארצה לפני ימים מספר בלבד ואיני מבין מילה מהעברית שבפיך." המטופל התעשת מיד ופנה באנגלית משובחת, נטולת הפרעות החשיבה שאפיינו את נאמו הקודם: "סליחה. לא ידעתי שאתה עולה חדש. ברוך בואך לארץ-ישראל. אני מאחל לך קליטה קלה ונעימה. וגו'"

עד כאן נידונו סימניה החיוביים של הסכיזופרניה המכונים לצורך הנוחות "סימנים שניידריאניים." סימנים אלה הכוללים מחשבות שווא מסוגים שונים, הזיות וכיו"ב, מאפיינים בעיקר את תחילת המחלה ואת שלביה החריפים.

מעשה יידונו הסימנים הנקראים "שליליים" המאפיינים בעיקר את המצב הכרוני, מעין צלקת נפשית שמותרים אחריהם השלבים החריפים של המחלה. אלה נחשבים בדרך כלל בלתי הפיכים, תוצאותיה של המחלה ונושאים את השם הכולל "ליקוי בתר-פסיכוטי." במקרים חריגים יופיע הליקוי הבתר-פסיכוטי בהדרגה מבלי שיקדימוהו התקפים חריפים.

החולה מאבד מיכולת תפקודו, מצמצם את תחומי התעניינותו, מנתק קשרים חברתיים ועוד. הדיון יתמקד בשני סימנים שליליים כאלה: הפגיעה באפקט (הרגש) והפגיעה בכשרים הקוגניטיביים. הפגיעה האפקטיבית מתאפיינת בהשטחת האפקט, תוך אובדן המודולציות העדינות המתאמות בין הנימה הרגשית לבין תוכן הדיבור. השטחה זו משוסעת לעיתים בהתפרצויות עזות כתגובה לגירויים שהם, לכאורה, גירויים של מה בכך.

מבין מרכיבי הפגיעה הקוגניטיבית, רלוונטית כאן הפגיעה בכושר החשיבה המופשטת. זו נבדקת באופן מסורתי באמצעות הבנת פתגמים, או, לחילופין בשימוש נאות בהם. בעוד שהבריא יפרש למשל, את האמרה: "אל תירק לבאר ששתית ממנה" כמתייחסת בצורה מטפורית לכפיות טובה, יענה הסכיזופרני ה"לקוי" תשובה קונקרטיית כגון "רוק מכיל חיידקים ומזהם את הבאר".

בהט, כבת 35, בת יחידה להוריה. התקף פסיכוטי הופיע לראשונה בשנות העשרים המאוחרות לחייה. מאז אושפזה פעמים רבות, לרוב בכפיה במחלקות סגורות, בגין תקיפת בני משפחה. באחד האשפוזים, לאחר שנרגעה, הועברה להמשך טיפול במחלקה פתוחה. בשלב זה נראתה פגועה ביותר מבחינה אפקטיבית: התבודדה, דיברה בטון חדגוני שנקטע לעיתים מזומנות בצעקות מחרישות אוזניים ובפרצי צחוק שלא היה קשר בינם לבין תוכן דבריה. למרות סימנים לא מעודדים אלה, החליטה אחת העובדות הסוציאליות במחלקה לנסות טיפול פסיכו-תרפויטי מעמיק.

תחילה היה הטיפול מתסכל. חודשים רבים סירבה **בהט** לדבר אלא על התרופות ולהתמקח על מינון, כשהיא טוענת, בצדק, שהתרופות משטחות את רגשותיה הקהים ממילא. תוך שימוש אלגנטי בהעברה נגדית (ראה **שפרינגמן-ריבק 2007 ע' 52, יבגניה**) הצליחה המטפלת לעקוף את הסירוב והטיפול הפך ממשעמם ומתסכל לסוער עד למסוכן. **בהט** הפכה תוקפנית ומאיימת ובאחד המפגשים המשפחתיים ניסתה לתקוף את פיזית את המטפלת עד שנאלצתי להתערב ולהגן עליה. בדיעבד הסבירה **בהט** שתקפה את המטפלת

כשזו התערבה בשיחה ישירה שניסחה **בהט** לקשור עם אמה. התערבות המטפלת עוררה את חמתה, משום שהציפה אותה בזיכרונות ילדות על מטפלות שונות שחצצו תמיד בינה לבין אמה שאליה ערגה ושדחתה אותה בצורה מוסווית באמצעות מטפלות אלה.

גם ללא נוכחות המשפחה הייתה **בהט** מסוכנת. לא אחת הביאה למפגשים מכסה חד של קופסת שימורים כשהיא מאיימת לפגוע במטפלת או בבן זוגה מתוך קנאה בזוגיותם. אירועים תוקפניים אלה ערערו את בטחונה של המטפלת שדרשה שאשב בחדר הסמוך במפגשים הבאים.

אט-אט חדלו רגשותיה של **בהט** להיות ראשוניים וגולמיים, המנעד האפקטיבי התרחב, התפתח והתבגר. לאחר כשתי שנות טיפול שמה המטפלת לב **שבהט** אינה שומרת עמה קשר עין. מהכרת אישיותם של הוריה ובהתבססה על תורתו של **קוהוט (Kohut, 1971)** שאלה את **בהט** אם חוששת היא להביט בעיניה פן תמצא בהן את אותו מבט קר, דוחה ומצמית אותו הייתה פוגשת בעיני הוריה בילדותה. התגובה הפתיעה את המטפלת: "אני נזכרת פתאום שבגיל רך הייתי הולכת ברחוב בלוויית הורי, ידי ביד כל אחד משניהם, ואני תרה נואשות אחר זוג עיניים חמות בקרב העוברים ושבים." העומק הרגשי שליווה את החיאתו של זיכרון ילדות זה, הגעגועים שנשמעו בקולה, הדמעות שלחלו את עיניה ואיימו לחנוק את גרונה, העידו כמאה עדים שהשטחת האפקט נעלמת והולכת. בפגישות הבאות הצליחה **בהט** ליצור בהדרגה קשר עין עם המטפלת.

לאחר שתי שנות טיפול נוספות, במהלכן שוחררה **בהט** מהאשפוז, עזבה המטפלת מסיבות אישיות וטיפולה של **בהט** הועבר למטפלת במרפאה ציבורית. המעבר לא היה פשוט וצריך היה לתמוך בו באמצעות הסברים שהשוו אותו מטפורית לעליית כיתה ולהתקדמות לקראת החלמה. למרות הסברים אלה לא נוצרו יחסי אמון וקרבה עם המטפלת החדשה כמו עם קודמתה והטיפול דעך. **בהט** לא הצליחה יותר לקשור קשר משמעותי עם שום מטפל, אושפזה עוד מספר פעמים לתקופות קצרות, בכולן גילתה תובנה למצבה וכישוריה הרגשיים לא נפגעו עוד. כיום היא חיה חיים עצמאיים, מקיימת את עצמה בעבודה פקידותית בכירה. היא גרה בקרבת מקום מגורי ומפעם לפעם אנו נפגשים ברחוב. תמיד היא מקדימה שלום וחיוך נעים על פניה, זוכרת לטובה את המטפלת הראשונה ואינה רוחשת לה טינה. היא מטופלת במינון מזערי של תרופות נוגדות פסיכוזה, אותן היא נוטלת בהבנה ובאדיקות ומוסיפה בחיוך: "אם לא, אתחיל שוב בשטויות." אני משער שלו הייתה **בהט** מוצאת קשר טיפולי משמעותי וניתן היה להמשיך טיפול פסיכותרפויטי כמו **באודם**, ניתן היה אולי לוותר על טיפול תרופתי.

צור, אחד מתאומים זהים במשפחה עשירה, נולד ומום באחת מגפיו. את שנות ילדותו הראשונות עבר כשהוא נתון בגבס. כבר בנעוריו הופיעו הסימנים המבשרים מחלה נפשית, שהתבטאו בעיקר בנסיגה בלימודים. המחלה פרצה באופן גלוי בעת שירותו הצבאי. **צור** טען בלהט ובעקביות, ללא אחיזה במציאות, שקצינה בכירה התאהבה בו, עומדת לעזוב את משפחתה ולחיות עמו. עם שחרורו מצה"ל טפחה המציאות על פניו וחלה הידרדרות במצבו. תקופה קצרה עבד

בעבודות מזדמנות, ואחר חדל לפרנס את עצמו, גר בחדרון
ששכרה עבורו משפחתו, כשהוא נסמך על שולחנה. הוא עבר
מספר ניתוחים פלסטיים לתיקון העיוותים שנותרו מנכותו,
ומשלא השיגו ניתוחים אלה את התוצאות המצופות, איים
לתבוע לדין את הרופאים המנתחים. בגלל סירובו העיקש
להכיר בקיומה של הפרעה נפשית, עלו בתוהו הניסיונות
לשכנעו לעבור טיפול נפשי. בצר להם בקשו בני משפחתו
ייעוץ ביחידה לטיפול נפשי. כמו במקרה של **ברקת**, יעצו
למשפחה להפסיק את תמיכה ב**צור**, על מנת להביאו לדאג
לפרנסתו בכוחות עצמו. אולם הפעם היו התוצאות אומללות
אף יותר. **צור** הזניח את עצמו כליל, לן בחדרי מדרגות ותחת
כיפת השמים, ניזון משאריות שליקט מפחי אשפה ולא שמר
על כללי היגיינה בסיסיים. הזנחה עצמית קיצונית זו היוותה
סכנה לחייו והביאה לבסוף לאשפוז בכפיה. בטיפול הושגו
תוצאות חלקיות בלבד שהתבטאו בכך שהמצב הוחזר
לקדמותו: הוא שב לחיות בגפו בחדרון הזעיר שנשכר על-ידי
משפחתו והתקיים ממזון שסופק על ידם. במהלך האשפוז
הביע מחשבות שווא והודה בקיומן של הזיות שמיעה. למרות
זאת המשיך לטעון בתקיפות שאינו חולה נפש והאשים את
הסובבים אותו במזימה לתייג אותו כחולה-נפש, במטרה
לשלול את זכותו לתבוע לדין את כל אלה שהתנכלו לו,
שכללו עתה גם את המערכת הפסיכיאטרית. בניגוד לטענותיו
עיכב את שחרורו בשנתיים בתירוצים שונים. כמו במקרה
של **ברקת**, סביר להניח שעוכבים אלה נבעו מחשש מוכחש
שלא יוכל לקיים את עצמו בעולם החיצוני. ואכן, לא עבר
זמן רב והתעורר הצורך באשפוז כפוי נוסף: גם זה, כקודמו,
על רקע הזנחה עצמית שגבלה בסכנה לחייו.

בשני האשפוזים בלטה הפגיעה בכושר החשיבה המופשטת. הדבר לא נבדק, אמנם, בבדיקות פסיכו-דיאגנוסטיות, אך התבטא בשיחות עימו בהן לא ניתן היה להגיע למשמעותם המטפורית של דברים עליהם דבר קונקרטי.

לאחר שהייה קצרה במחלקה האקוטית הועבר צור למחלקה שיקומית. למרות הכישלונות הקודמים בטיפולים פסיכותרפויטיים, החליטה אחת המטפלות לנסות שוב. משום מה ייחס צור למטפלת זו כישורים מאגיים מיוחדים והפעם שיתף פעולה. לא ארחיב בפרטי הטיפול ואתייחס לנקודה הרלוונטית, הפגיעה, כביכול, בכושר החשיבה המופשטת של צור. לצורך זה אציג דוגמא אחת. אביו של צור היה בעלה השני של אמו, לאחר שהוציא אותה מבין זרועותיו של בעלה הראשון. באחת השיחות התברר שאחיו-תאמו של צור נישא לא מכבר לאישה שעזבה למענו את בעלה הקודם. תגובתו המידית של צור הייתה: "את רואה, מטפלת יקרה, התפוח לא נופל רחוק מהעץ." שימוש הולם זה בפתגם העיד שהפגיעה בחשיבה המופשטת הייתה הפיכה. אשפוזו של צור נמשך למעלה מחמש שנים ולאחר ששוחרר נמשך הקשר עם המטפלת.

במקביל ל"שובה לחיים" של החשיבה המופשטת חלו גם התעדנות והתבגרות בחייו הרגשיים של צור. בשיא מחלתו יקדה בו שנאה עזה לאמו, עד שסירב לקבל מידיה את המזון שהביאה לו, עובדה שתרמה לא מעט לצורך באשפוז הכפוי השני. במהלך הטיפול שככה עצמתם של רגשות השנאה

ולקראת השחרור החל לכתוב לאמו, ביזמתו, מכתבי ברכה לחגים ולקבל בתודה את המזון שהביאה.

בפרקים הבאים ארחיב על הטכניקות הטיפוליות בהן נקטו המטפלים במקרים שתוארו, אלה המבוססות על פירושים ואלה המבוססות על התערבויות פסיכותרפויטיות שאינן פירוש.

לא גיליתי תגליות חדשות. כבר **רוזנפלד (Rosenfeld, 1952)** כתב שביסודן של תופעות פסיכוטיות עלול לעמוד קונפליקט נפשי. **סרלס (Searles, 1965)** כתב רבות על הפגיעה באפקט ובחשיבה המופשטת כעל מנגנוני הגנה מורכבים. משתמע מדבריו שראה ב"ליקוי הבתר-פסיכוטי" מצב הפיך, מעין קיצור אסטרטגי של קווי הגנה להימנעות מכאב נפשי בלתי נסבל. הוא הדגיש את הזמן הארוך הנדרש לשיקום התוך-נפשי. גם ההפרעה בתהליך החשיבה, באסוציאציות, העלולה להגיע למצב של "סלט-מילים", זו שנחשבה על-ידי **בלוילר (Bleuler, 1950)** להפרעה הבסיסית בתהליך הסכיזופרני, תוארה על-ידי **ארלו וברנר (Arlo & Brenner, 1969)** על-ידי **ג'ובאקיני (Giovacchini 1969)** ולאחרונה על-ידי **דרזנין (1993)** כהפרעה תפקודית המבטאת מנגנוני הגנה, הניתנת לתיקון בהתערבויות פסיכותרפויטיות. משכנעות במיוחד הדוגמאות של **דרזנין**, המתאר ארכנות, נסיבתיות, קפיצה לא קוהרנטית מנושא לנושא והפרעות חשיבה פורמאליות נוספות כניתנות לפרוש שבעקבותיו חוזר המטופל לדבר כאחד האדם. הכותבים שמים דגש, אם במפורש ואם במשתמע, על משך

הזמן הארוך, הנמדד בשנים, הדרוש לשיקום התוך-נפשי.
ארחיב בנושא זה בפרקים הבאים.

פרק שני

התגובה התרפויטית השלילית¹

כדי להעריך את תרומתו של הנרי עזריאל לתיאוריה ולעשייה של הפסיכואנליזה, ארחיב תחילה בתופעה המוכרת כתגובה התרפויטית השלילית. תופעה זו אובחנה לראשונה על-ידי פרויד (1918), בתארו את הנירוזה של "איש הזאבים". פרויד הבחין שבכל פעם שפירש סימפטום מסוים באופן נכון, נטה המטופל לפתח תגובות שליליות זמניות ולבטל הישגים על-ידי החרפה זמנית של סימפטומים. באותה תקופה ייחס פרויד את התופעה לסוג של מרד ילדותי מצד המטופל: "רק עוד פעם אחת ודי". בספרו **The Ego and the Id (1923)**, ייחס את התופעה לרגשי אשמה תת-הכרתיים, וב-1937 – להרסנותו של יצר המוות (**Terminable and Interminable Analysis**)

ניסיון לסקור את הספרות הפסיכואנליטית בחיפוש אחר הגדרות לתגובה התרפויטית השלילית, פורש יריעה רחבה ומגוון רחב של הגדרות. רצף ההגדרות מתחיל במושג כוללני, המכיל את כלל האירועים המתרחשים בסיטואציה האנליטית ומחוצה לה, ואינם תורמים להתקדמות הטיפול ומסתיים בהגדרות צרות, כגון זו של קרנברג (**Kernberg, 1984**). קרנברג מתייחס לתגובה התרפויטית השלילית כתגובת זעם המופיעה בהעברה, כשבמקביל לזעם נתפס המטפל כאובייקט טוב לב המנסה לעזור.

¹ המאמר עליו מבוסס פרק זה נכתב בשיתוף עם ד"ר א' אביב.

ברצוני להציע הגדרה למושג התגובה התרפויטית השלילית, ולטעון שהתערבות המטפל גוררת בעקבותיה אחת או יותר מחמש התגובות הבאות:

1. החרפת הסימפטומים.
2. הופעת חרדה גלויה או רגש שלילי הרסני אחר.
3. היפוך לא יזום של ההעברה מחיובית לשלילית.
4. **Acting in**.
5. **Acting out**.

מחברים רבים ייחסו חשיבות לתגובה התרפויטית השלילית. למרות זאת הביעו לא מעטים מהם, כגון **סנדלר (Sandler, 1973)** ו**רוזנפלד (Rosenfeld, 1975)**, הפתעה לנוכח העובדה שלמרות ההכרה בחשיבותה נכתב מעט מאוד על התופעה ועל הדינאמיקה שלה.

תקציר חלקי של הספרות הרלוונטית: **קארן הורני (Karen Horney, 1936)** הדגישה שתגובה תרפויטית שלילית תופיע לרוב בעקבות "פירוש נכון" והציעה מספר הסברים:

1. המטופל מתייחס ל"פירוש הנכון" כתחרות וכעדות לעליונות המטפל ורואה צורך להוכיח את עליונותו שלו.
2. המטופל חווה את "הפירוש הנכון" כמכה לדימויו העצמי, המאלץ אותו להודות בחולשתו.
3. "הפירוש הנכון" עלול להביא בעקבותיו צורך להצליח, ולצורך זה מתלווה חרדת כישלון.
4. הפירוש, ה"נכון", נחווה כהאשמה.

5. המטופל חושש להשתפר ולהינטש על-ידי המטפל. (ראה סוף פרק שביעי.)

בספרה **Envy and Gratitude** (קנאה והכרת תודה), ייחסה **מלאני קליין** (Melanie Klein, 1957) חשיבות לקנאה ולמנגנוני ההגנה הנלווים אליה בהתפתחות התגובה התרפויטית השלילית. **פירברן** (Fairbairn, 1943) טען שהתופעה עלולה להיות תוצאה של סירוב הליבידו להיפרד מאובייקטים מודחקים. **אוליניק** (Olinik, 1964), **וולנשטיין** (Valenstein, 1973), **אש** (Asch, 1976) ו**לוואלד** (Loewald, 1971), ייחסו את התגובה התרפויטית השלילית למאפיינים מזוכיסטיים, לנטיות הרס עצמי ולקיבעון לכאב, שמקורותיהם בתקופות טרום-גניטאליות.

רוזנפלד (1971, 1975) טען שלנרקיסזם תפקיד בהתפתחות התגובה התרפויטית השלילית בהדגישו את תפקיד הקנאה כמרכיב נוסף. **קרנברג** (1984) תיאר רגשות קנאה ואשם על רקע דחפים הרסניים שכוונו כלפי המטפל.

כל המחברים שצוטטו לעיל הדגישו את המבנה התוך-נפשי של המטופל כמקור התגובה התרפויטית השלילית. חלקם אף הרחיקו לכת וטענו שהמכשול הטיפולי הנגרם על ידה עלול לגרום למצבים בהם יוגדר המטופל כבלתי כשיר לאנליזה. נראה, אם כן, שתגובות תרפויטיות שליליות נתפסו בבירור כסימנים פרוגנוסטיים שליליים (Kernberg, 1984), (Woolcott, 1985).

וילהלם רייך (Wilhelm Reich, 1934) היה, כנראה, אחד הראשונים שהניחו שתגובה תרפויטית שלילית אינה אלא תוצאה של טכניקה טיפולית שגויה, הווה אומר כישלון בניתוח ההעברה השלילית. כמו רייך הטילה ריווייר (Riviere, 1936) ספק בפירושים שהובילו לתגובה התרפויטית השלילית. למרות זאת ייחסה תכונות נרקסיסטיות למטופלים שנטו לפתח אותה.

אצטרף למחברים האחרונים ואוסיף שניתן לייחס את התגובה התרפויטית השלילית לפירושים בלתי שלמים. דעה זו עולה בקנה אחד עם דעותיהם של ג'יימס סטרייצ'י (James Strachey) ושל הנרי עזריאל.

סטרייצ'י (1934, Reprinted 1969) ראה את התגובה התרפויטית השלילית מזווית חדשה. במאמרו, הנחשב לקלאסי, טען שלא בכדי מורחק חומר תוך נפשי מהתודעה (למשל, עובר הדחקה). תפקיד ההרחקה מהתודעה הוא למנוע חרדה שעורר אותו חומר בהיותו מודע.

להדר, כבת 4. נולד לא מכבר אח. כשראתה הילדה את האם מיניקה את התינוק, פנתה אליו ואמרה: "תנשוך אותה, תנשוך אותה חזק, גם בשבילי וגם בשבילך". למחרת, כשנשאלה בזמן הנקת התינוק ע"י אמה, פסיכולוגית קלינית, אם עודנה רוצה שהתינוק ינשך אותה, ענתה: "כבר לא, אם התינוק של אמא נושך את אמא, גם התינוקות שלי ינשכו אותי." הדר לא שכחה, לא הדחיקה את האירוע. היא בחרה להימנע מיחס האובייקטים "תינוק-נושך-את-אמא", כדי להרחיק חרדה "תינוקותיי-ינשכו-אותי." על פי התיאוריה

של **עזריאל**, שתובא להלן, ההימנעות מיחס אובייקטים כמו: "התינוק נושך את אימא" היא בעלת החשיבות הראשונית וההדדקה היא רק אחת הדרכים להשגת ההימנעות.

הדר גודלה בסביבה ליברלית שאפשרה לה למתן את עצמת דחפיה האוראל-אגרסיביים, ועמם את הפחד מנקמה. לפיכך הצליחה לארוג את הקונפליקט בקלות יחסית בתבנית רקמתה הנפשית. אילולא היה זה המצב, לו היה אחד ממרכיבי הקונפליקט זוכה להשקעת אנרגיה (קתקסיס) רבת עצמה יותר (ומיותר לציין ששני מרכיבי הקונפליקט מייצגים שני צדדים של אותו מטבע), היה נוצר צורך להפעיל מנגנוני הגנה נוספים, פתוגניים בפוטנציה. סביר להניח שמנגנון ההגנה הראשון שהיה מופעל היה ההדדקה. הפעלתו של מנגנון זה הייתה מרחיקה את הקונפליקט מהתודעה ובכך הייתה אובדת ההזדמנות לעיבוד, לעידון ולמיתון מרכיביו. כמו כן הייתה נוצרת נקודת קיבעון לפסיכופתולוגיה בעתיד. הבחירה במנגנוני הגנה נוספים, כמו תצורת-תגובה (**Reaction formation**), התקה, או השלכה, הייתה תלויה ברמת הבגרות שהצליחה לרכוש בצירי ההתפתחות התוך-נפשית השונים ובשאלה אם התבקשה נסיגה (רגרסיה). כל אלה יהיו ביחס ישר לעצמת החרדה שיוחסה ל"טראומה" המקורית. במצב היפותטי עתידי, כמו למשל: **הדר** מיניקה את תינוקה, מצב העלול להתקשר אסוציאטיבית לקונפליקט המקורי, עלולים להתפתח סימפטומים כגון **conversive trismus** (התכווצות לא רצונית של שרירי הלסת), חרדה פובית מחפצים חדים וכו', ואלה יאלצו להזדקק לטיפול פסיכותרפויטי.

סטרייצי'י טען שפירוש המייחס את הסימפטומים לדחפיה האוראל-אגרסיביים בלבד, המיוחסים לתינוק: "תנשוך אותה", מבלי שיסביר את הסיבה שדחפים אלה קשורים בחרדה, עלול היה להסתיים בהופעת תולדה של החרדה המקורית "תינוקותיי ינשכו אותי" או לחילופין בגיוס הגנות נוספות, שמשמעותו הגברת עצמת הסימפטומים.

זכריה גבר צעיר, התלונן על עכבות מיניות ואימפוטנציה, "אני נאלץ לעצור בעד עצמי כל אימת שאני קרוב לגירוי או לסיפוק." באחת הפגישות הטיפוליות ביטא את שנאתו למשוררים. השנאה נבעה מהחשיבות הרבה שמייחס המשורר שלמות הצורנית של השיר, על חשבון יכולתו להתבטא ולהביע את עושר רגשותיו, עומקם ועצמתם בחופשיות: "אין ספק שהמשורר משקר," הוסיף. "איך יכול הוא לבטא את עומק רגשותיו בעוד הוא כולא וחונק אותם בהיענותו לחוקים הנוקשים של החרוזה ושל המקצב?" בהמשך הפגישה דבר על רצונו העז לקרוא דרור לעצמו, לעבור בכל החנויות הגדולות בכיכר המדינה ולקנות את כל החליפות היפות בלי להתחשב במחיר.

בפירוש שהוצע ל**זכריה** הושוותה תשוקתו לקניית בגדים לתשוקתיו המיניות, שאף הן משתוקקות להשתחרר. בדומה למשורר הוא חייב לכלוא תשוקת אלה על-ידי התנהגותו המאופקת ולקפוא ברגע המכריע. בפגישה הבאה דיווח **זכריה** על שינוי: הוא החל לשים לב לנשים המביטות לעברו ברחוב ולהרגיש משיכה אליהן, אך בכל פעם שקרה הדבר הוא נתקף חרדה.

נראה שהפירוש עורר את המיניות המודחקת והעלה אותה אל פני השטח. "אני אוהב נשים, אני מעוניין שישומו לב אלי. אני רוצה להשתחרר בנוכחותן". הפירוש לא טיפל בחרדה הלא מזוהה שגרמה להדחקת המיניות וזו חזרה ועלתה בכל פעם שהתעוררה המיניות המודחקת.

לפנינו תגובה תרפויטית שלילית טיפוסית לפירוש לא שלם.

הבצלת הייתה ככת שמונה-עשרה כשאובחנה כסכיזופרנית. בתקופה הרלוונטית אפיינה אותה התנהגות הבפרנית. היא טופלה יחד עם אימה. פגישות טיפוליות משותפות אלה וכל זמן פנוי אחר בתקופה זו אופיינו בבדחנות תפלה שהפכה כל ניסיון לתקשורת תכליתית לכמעט בלתי אפשרי. באחת הפגישות, כשנשאלה האם אודות עברה של **הבצלת**. התברר שאינה מסוגלת לחבר משפט למשפט באופן קוהרנטי, שיאפשר להבין את כוונתה. פניתי אל **הבצלת** ושאלתי: "איך הצלחת להתמודד עם תקשורת מבולבלת ומבלבלת כל השנים?" ניסיתי גם לברר אם נועדו בדיחותיה התפלות האין-סופיות לחפות על האינקוהרנטיות של אמה. להתערבות זו הייתה תוצאה כפולה: מחד השתנתה התנהגותה של **הבצלת** בצורה מפתיעה. תקשורתה הפכה קוהרנטית והיא גילתה יכולת מפותחת הן לאינטרוספקציה והן לניתוח משמעותם העמוקה של תהליכים תוך-נפשיים ובין-אישיים. מאידך, הייתה בפאניקה בביקור בערב אותו יום.

גם כאן נצפתה תגובה תרפויטית שלילית, לפחות זמנית. לצד השיפור בהתנהגות הסימפטומאטית של **הבצלת** (היעלמות הבדיחות התפלות והופעת תקשורת קוהרנטית), הופיעה חרדה רבת עוצמה שמקורה כנראה ברגשות אשמה סמויים לאחריות לשיגעונה של האם ([Searles, 1959]). שלא באו לידי ביטוי בפירוש. הופעת החרדה הייתה תגובה תרפויטית שלילית אופיינית לפירוש חלקי שלא התעמק די צורכו בסיבות שהצריכו התנהגות סימפטומאטית זו.

למניעת התגובה התרפויטית השלילית הציע **סטרייצי** סוג חדש של פירושים אותם כינה "פירושים מוטאטיביים", גורמי שינוי. אין להסתפק בהעלאת החומר המודחק, כמו דחפיה האוראל-אגרסיביים של **הדר** שיוחסו לתינוק, אלא להעלות גם את הסיבות שהצריכו את ההדחקה, במקרה זה פחדה המדומה של **הדר** שתינוקותיה ינשכו אותה. אי הכלת החלק המשלים בפירוש, טוען **סטרייצי**, יסתיים מן הסתם בהופעה מחודשת של החרדה המקורית ולחילופין, בהתעצמות הסימפטומים, תוצר של ביצור יתר של ההגנות נגד אותה חרדה. (ראה **הבצלת** בפרק זה, **וצדוק**, **פרופ' ישראלי וד"ר לשם** שעות טיפוליות ראשונות, בפרק השביעי.) התגובות התרפויטיות השליליות שנחשבו על-ידי **פריד** סימנים המבשרים את נכונות פירושיו, נחשבו עתה על-ידי **סטרייצי** כסימנים לחלקיות הפירוש.

במקביל להתפתחות תיאורטית זו חלו התפתחויות נוספות בתיאוריה ובפרקטיקה הפסיכואנליטית. תורת יחסי האובייקטים הייתה בעיצומה של התפתחות והדגש בעבודה האנליטית עבר בהדרגה מההתמקדות בעבר לניתוח ה"כאן-

ועכשיו" בהעברה. במקום ה"ארכיאולוגיה" של פרויד, מטפורה לאנליזה, פיתח התהליך המתחדש טכניקה בה נעשה שימוש בהיגדים הספונטאניים שמעלה המטופל כמרמזים על הכוחות הנפשיים הפועלים ב"כאן-ועכשיו". הופעתם המחודשת של זיכרונות אבודים נותרה כתומכת בפירוש של המציאות הפסיכולוגית של ה"כאן-ועכשיו".

עזריאל (1960, 1967, 1972) אימץ את רעיונותיו של **סטרייצי** והוסיף המשגה המקלה על הכללתם בתורת יחסי האובייקטים. לדעתי, המשגה זו בעלת ערך רב בסוגי טיפול שונים. להלן שרטוט קצר של המשגה זו.

בצד החשיבות הבלעדית, כמעט, של ה"כאן-ועכשיו" בהעברה, כזירה עיקרית של האינטראקציה הטיפולית, טבע **עזריאל** שלושה מונחים המתארים שלושה מרכיבים של יחסי האובייקטים.

Required relationships התייחסויות נרכשות
Avoided relationships התייחסויות מנועות
"פורענות", calamity

הפורענויות הם מרכיבים טעוני חרדה, כגון חרדת סירוס, חרדת נטישה וכיו"ב. החשש מהתגשמותן מחייב הימנעות מיחסי אובייקטים העלולים לגרום לפורענות במציאות או בדמיון. המרכיבים שעל הסובייקט למנוע את התגשמותם מחשש הפורענויות, נקראו על-ידי **עזריאל** "**התייחסויות מנועות**", **avoided relationships**. במקרה של הדר היה על יחס האובייקטים "התינוק ינשך את אמא", להפוך ל**מנוע** בגלל הקשר הסיבתי שנוצר בינו לבין **הפורענות**, "תינוקותיי ינשכו אותי".

התייחסות הנרכשת, required relationship, השלישית במערכת יחסי האובייקט, נועדה לאפשר חיים ללא פחד מתמיד מפורענויות. המונחים "התייחסות מנועה" ו"פורענות" של **עזריאל** מקבילים למונחים "החומר המודחק" ו"הסיבות שדרשו את ההדחקה" כפי שהם מופיעים בפירושים המוטאטיביים של **סטרייצי**.

שלושת סוגי יחסי האובייקטים – "התייחסות נרכשת", "התייחסות מנועה" ו"פורענות" – מקבילים למערכת המקובלת של "הגנה", "אימפולס" ו"חרדה", כפי שהיא מצוטטת, למשל, בפי **מאלאן (Malan, 1979)**. מנקודת ראות תפקודית, נראים מונחיו של **עזריאל** תואמים בצורה טבעית את ההמשגה הדינאמית של תורת יחסי האובייקטים ואת התורות השונות של צירי ההתפתחות התוך-נפשית שתוארו על-ידי מחברים שונים: **פריד**, ההתפתחות לאורך הציר הפסיכו-סקסואלי, **מלאני קליין** ובעקבותיה **קרנברג**, ההתפתחות לאורך ציר האינטגרציה. הדוגמה של **בהט** שתוארה בפרק הראשון, ושתואר להלן בהרחבה בפרק השלישי, מהווה דוגמה לנוחיות השימוש במונחיו של **עזריאל** בהמשגת הטיפול הפסיכותרפויטי של מטופל סכיזופרני במונחים של **קוהוט (Kohut 1971)**.

המונחים של **עזריאל** אינם מוגבלים להדחקה או לכל מנגנון הגנה ספציפי כבלעדי או כבעל חשיבות מיוחדת. יתר-על-כן, המונח "התייחסות נרכשת" מתאים יותר מהמונח "הגנה", שכן משתמע ממנו קיומו של מערך הגנתי מורחב. טיעון זה יקבל חיזוק והבהרה נוספים בדיון במבנה הדינאמי

של הפסיכוזות (ראה פרק השישי, השביעי והשמיני). בניגוד ל"אימפולסים" מביעות ה"התייחסויות המנועות" לא רק דחפים אלא גם התבגרות תוך-נפשית נורמאלית מתמשכת, לאורך הצירים, כמו ציר האינטגרציה (קליין - קרנברג), ציר הספראציה-אינדיווידואציה (מרגרט מאהלר [Mahler et al. 1989]), הציר הפסיכו-סקסואלי (פריד), ציר הגרנדיוזיות לנוכח ההערכה העצמית הבוגרת (קוהוט), ציר ההתפתחות הקוגניטיבית (פיאז'ה [Piaget]) – או כל ציר התפתחות תוך-נפשית שיוצע בעתיד. ההתבגרות התוך נפשית לאורך כל אחד מצירים אלה עלולה להיתקל בפורענות, מציאותית או מדומה, על אותו ציר או על ציר אחר. ההתבגרות עלולה להיכשל ולהפוך ל"התייחסות מנועה". היא תוצא מההשתלבות ברפרטואר ההתפתחות הנפשית הנורמאלית ותומר ב"התייחסות נרכשת".

רמת החרדה מפני הפורענות תקבע את עוצמת הפתולוגיה של ה"התייחסות הנרכשת". ככל שרמת החרדה גבוהה יותר, יגדל הפער בין ההתייחסות הנרכשת לבין ההתפתחות התוך-נפשית האינטגרטיבית הנורמאלית. דרגת הפתולוגיה הסימפטומאטית של ההתייחסות הנרכשת תהיה, איפא, ביחס ישר לעצמת החרדה מפני ה"פורענות". עוצמת החרדה תהיה קשורה בעצמת הטעינה האמוציונאלית של מרכיבי הקונפליקט, בשלב ההתפתחות שבו אירע הקשר הסיבתי בין ההתייחסות המועמדת להפך למנועה לבין הפורענות. גם האינטליגנציה עלולה ליפול קורבן להתפתחות פתולוגית מעין זו.

טופז מתארת עצמה בתחילת טיפול במילים אלה: "אני לא חושבת שאני אינטליגנטית במיוחד." ומוסיפה: "בתנאי האנליזה איני רואה בכך חיסרון דווקא. אדרבה: אני חוששת שאילו הייתי באמת אינטליגנטית היית חש מאוים והדבר היה פוגם ביעילות האנליזה." כעבור מספר שבועות סיפרה שעד גיל שש נהג אביה לשחק עימה משחקים שגבלו בגילוי עריות. משחקים אלה גרמו לה תענוג עילאי. הנאה זו נגזלה ממנה בבת אחת כשחדלה לכנות את האברים שהשתתפו במשחקים בשמותיהם התינוקיים והחלה לכנותם בשמותיהם הבוגרים. היכולת להבחין בין כינוי תינוקי לכינוי בוגר היווה צעד משמעותי בהתקדמות הקוגניטיבית, דיפרנציאציה בציר האינטליגנציה של **פיאז'ה**. התקדמות זו גררה פורענות מיידית, איסור שהטיל אביה על המשך המשחקים ושלילת התענוג הנלווה. פורענות זו, שארעה לאורך הציר הפרוידיאני, ציר ההתפתחות הפסיכו-סקסואלית פגעה, איפא, בהתפתחות הקוגניטיבית, שהפכה עכשיו להתייחסות מנועה בחלקה. התברר שבכל פעם שגילתה **טופז** במהלך התבגרותה ניצנים לצמיחה קוגניטיבית-אינטלקטואלית, חששה מהשלכות שליליות שוות ערך לאותה "שלילת הנאה." משהתברר לה שיכולתה לנתח את עצמה באנליזה בצורה אינטליגנטית אינה גוררת ענישה ב"כאן-ועכשיו" של הטיפול, יכלה **טופז** לפרוש את מלוא כישוריה האינטלקטואליים יוצאי הדופן ולהודות בקיומם. אינטליגנציה זו מילאה, בדיעבד, תפקיד חשוב בסיומה המוצלח של האנליזה.

כמו בדוגמא זו, בה נתקלה התפתחות לאורך הציר הקוגניטיבי בפורענות בציר הפרוידיאני, ונאלצה להפוך

להתייחסות מנועה, באותה מידה עלולה להיווצר השפעה שלילית הדדית בין צירים אחרים. (ראה יידידיה, ע' 61).

המונח "פורענות" ממוקד מהמונח הרחב "חרדה". הוא מצביע על תוכן ספציפי שיש לפרשו. רגרסיה בשירות האני, או בשירות העמקת התהליך האנליטי לקראת "השבר הבסיסי" של **באלינט (Balint, The Basic Fault, 1968)** עלולה להיות "התייחסות מנועה" מחשש פורענות, שתוכנה הספציפי: "לא ימצא גורם שיאסוף את הרסיסים לאחר ההתפרקות".

נחזור לתגובה התרפויטית השלילית במונחיו של **עזריאל**. ניתן לטעון שזו תקרה באחד משני המצבים הבאים:

1. כשפירוש "נכון" מפריך, או מאיים להפריך, התייחסות נרכשת (מערך הגנה) בלי לטפל בו זמנית בהתייחסות המנועה ובפורענות.
2. כשפירוש "נכון" מפעיל או משחרר התייחסות מנועה בלי שיפריך בו זמנית את החשש מפני הפורענות.

בשני המצבים תופיע תגובה תרפויטית שלילית שתבטא בהחרפת הסימפטומים או בהופעת חרדה ממקור לא ברור לפי שעה, חרדה חסרת תוכן מודע (חרדה מרחפת). זו האחרונה עלולה להופיע בנסיבות דומות למתוארות כאן לאו דווקא כתגובה שלילית לטיפול.

אנתח עתה את הדוגמאות של זכריה ושל **הבצלת** במונחיו של **עזריאל**. במקרה של זכריה הופעלה ההתייחסות המנועה: ("אני אוהב נשים... אני רוצה להשתחרר בנוכחותן...") אך לא צוינה פורענות שהפכה התייחסות זו למנועה. ההתעוררות המינית לוותה, אפוא, בהתעוררות אותה חרדה שגרמה, קרוב לוודאי, להיותה מנועה.

גם את המבנה הדינאמי של **הבצלת** אפרט במונחי **עזריאל**:

- התייחסות נרכשת: "ניסיון להסתיר את טירופה של האם בדרך הטובה ביותר הפתוחה בפניה:....למלא את תפקיד השוטה המטורפת בעצמה באמצעות הבדיחות התפלות."
- התייחסות מנועה: "אני מסוגלת להיות רציונאלית. יש לי כישורים אינטרוספקטיביים ואנליטיים מפותחים, אבל אני מנועה מלחשוף אותם מפני ש:"
- פורענות: "ארגיש רגשי אשמה קשים על שביזיתי את אמי וחשפתי את שגיעונה בעוד אני אולי הגורם לשיגעונה מלכתחילה". (Searles, 1959).

בפגישה המשותפת נחשפה רק ההתייחסות המנועה ו**הבצלת** נותרה במצב של התייחסות מנועה מופעלת מבלי שהופרכה הפורענות המדומה, שהצריכה את ההימנעות ממנה. התוצאה הייתה התקף חריף של פאניקה, תגובה תרפויטית שלילית טיפוסית. משהושלם הפירוש בביקור הערב, (חשיפת רגשי האשמה המדומים כלפי האם) שככה חרדה מבלי שתיאלץ לוותר על שפיותה ועל האינטליגנציה שחזרה ונתגלתה לה. השלמת הפירוש הפכה את התגובה התרפויטית השלילית לחיובית וניתן היה להמשיך בטיפול

בלי שתרגיש את הצורך הכפוי למלא את הזמן בבדיחותיה התפלות.

מניתוח שני המקרים משתמע שכאשר מתגלה תגובה תרפויטית שלילית חשוב לחפש את מרכיבי הפירוש החסרים. את ההתייחסות המנועה או חלקים שלה שהוחמצו ובמיוחד את הפורענות. משזוהו מרכיבים אלה יש להשלים את הפירוש ולהפריך את הקשר הסיבתי הקיים בדמיונו הבלתי מודע של המטופל בין שני מרכיבים אלה של יחסי האובייקטים. אם תצלח פעולה זו, תוכל ההתייחסות המנועה, ששחררה מכבלי הפורענות (עברה מעין זיכוך, "דה-טוקסיפיקאציה"), להתגלות, להיות מיושמת במציאות או בדמיון, על פי שיקולים מציאותיים, וההתייחסות הנרכשת, הפתולוגית, תהפוך למיותרת. התגובה התרפויטית השלילית תהפוך לחיובית.

יודפת, בת שלושים, בעלת מבנה אישיות גבולי, נמצאת שנתיים בטיפול. לפגישה הראשונה מבין שתיים המתוארות הגיעה נסערת ומדוכאת: "אין לי מזל." התלוננה, "אני מאוכזבת מעצמי. תמיד אני מוצאת את עצמי במקום עבודה בו מישהו מתגרה בי, איני יכולה לעצור בעצמי, אני מתפרצת ונאלצת לעזוב." באותה פגישה הזכירה, כבדרך אגב, שהיא נמצאת כבר שנתיים תמימות בטיפול. על סמך תלונות אלה נבנה הפירוש הבא: "למרות שאת בטיפול כבר שנתיים תמימות, את מרגישה שלא הושגה התקדמות ממשית: עדיין אינך מסוגלת לעצור בעד דחפייך ואת חוזרת ושוגה אותן שגיאות. את מאבדת שליטה וכתוצאה מכך מאבדת את מקומות העבודה בזה אחר זה, אם משום שאת מתפטרת או

מפוטרת. נדמה לי שבנסיבות אלה אינך מאוכזבת מעצמך, כמשתמע מדבריך, אלא מהטיפול ובמיוחד ממני, המטפל."

למרות שנראה היה ש**יודפת** קיבלה את הפירוש ויצאה מהפגישה במצב רוח משופר במקצת, התקשרה כעבור יומיים למטפל ודרשה במפגיע פגישה מיידית מפני שהיא מתכננת התאבדות. בפגישה שנקבעה בבהילות לא חזרה עוד להזכיר כוונות אובדניות, אך סיפרה למטפל שאיבדה את השליטה על עצמה ותוך דין ודברים עם בעלה הכתה אותו.

בפגישת הדרכה שהתקיימה בין שתי הפגישות הטיפוליות נותח החומר שהובא בפגישה הראשונה והועלתה השערה שהפירוש שניתן היה חלקי בלבד. הונח שהוא הפעיל את ההתייחסות המנועה, "אני מאוכזבת וכועסת על הטיפול/המטפל", מבלי להצביע על פורענות שהצהרה מעין זו עלולה לגרור. כתוצאה מכך ביצרה **יודפת** את הגנותיה והפעילה התייחסויות נרכשות פחות סתגלניות. על מנת למנוע את מימוש ההתייחסות המנועה ב"כאן-ועכשיו", היה עליה לפרוק את זעמה על עצמה במחשבות אובדניות, שניתן היה להבינן בדיעבד גם כמרכיב של הפורענות או, לחילופין, להתיק תוקפנות זו כלפי בעלה. על סמך הנחה זו נבנה פירוש חילופי לקראת השעה הטיפולית השנייה:

- התייחסות נרכשת: "אני מאוכזבת מעצמי מפני שאיני מסוגלת לשלוט בזעמי ושופכת אותו בעבודה וגם בבית – על עצמי ועל בעלי."
- התייחסות מנועה: "אני מאוכזבת ממך, וזועמת עליך, המטפל, משום שאני רואה שהושג כה מעט במשך

שנתיים. איני יכולה להרשות לעצמי להודות באכזבה הזועמת כלפיך כי..."

- פורענות: "אם אביע את זעמי כאן-ועכשיו בהתפרצות כלפיך איאלץ לעזוב את הטיפול, כשם שאני עוזבת מקומות עבודה. או שאתה, המטפל, תרגיש מאוכזב מהתוצאות הזעומות של העבודה הרבה שהשקעת בי ותנטוש אותי, כשם שאני עוזבת את מקומות העבודה. שתי חלופות אלה שוות ערך לחשיבה אובדנית."

בהנחה שהפירוש החדש (השלם) הוא המתאים, תוכל **יודפת** להביע את אכזבתה הזועמת ב"כאן-ועכשיו" ולהיווכח שמימוש ההתייחסות המנועה לא יגרור אף אחת מחלופות הפורענות. כך יהפוך ביצור ההגנות, הפעלת ההתייחסויות הנרכשות הפחות סתגלניות למיותר והתגובה התרפויטית השלילית תתפוגג.

בתחילת הפגישה השנייה הייתה **יודפת** נסערת ונרגנת והביעה הפתעה על מה שכינתה "האשמותיו של המטפל". איך היא יכולה להיות מאוכזבת מהטיפול? האם ביצעה ולו ניסיון אובדני אמיתי אחד במשך השנתיים? מחד אפשר היה להבין מדבריה הכחשה נוספת של ההתייחסות המנועה. מאידך הכיל משפט זה רמז נוסף לאחד ממרכיבי הפורענות שהוחמצו בשעה הטיפולית הראשונה. בשלב זה הוצע לה הפירוש השלם, על שלושת מרכיביו. **יודפת** נרגעה ולראשונה בטיפול ובחייה בכלל סיפרה על חשש להינטש אם תעז אי פעם להביע אכזבה מאובייקטים סמכותיים, כמו אלה שהיו לה בילדותה.

סביר להניח שללא השלמת הפירוש בשעה הטיפולית השנייה עלולה הייתה התגובה התרפויטית השלילית לסכן את המשך הטיפול ואולי אף את חייה של **יודפת** במעשה אובדני. סביר גם להניח שלו ניתן הפירוש השלם כבר בשעה הטיפולית הראשונה, לא הייתה תגובה תרפויטית שלילית. כמו במקרה **הבצלת**, גרמה השלמת הפירוש להיעלמות התגובה התרפויטית השלילית ולהמרתה בחיובית. הטיפול ב**יודפת** נמשך מספר שנים נוספות והסתיים בהצלחה.

ראוי לציין את מאמרו של **קוהוט**, " **The Two** " **Analyses of Mr. Z.** (1979). באנליזה הראשונה, המבוססת על תפיסה פרוידיאנית קלאסית, גרם **קוהוט** ליצירת תגובה תרפויטית שלילית שלא זוהתה באותו זמן. (זעם נרקסיסטי כלפי המטפל שהוסווה במנגנון דיכוי.)

עיון במאמר מגלה שבאנליזה הראשונה נדרש המטופל לוותר על התנהגות בעלת אופי נרקסיסטי, (התנשאות). באנליזה השנייה, שהתבססה על תיאורית העצמי החדשה של **קוהוט**, התברר שהתנהגות זו הייתה התייחסות נרכשת חיונית, שתפקידה לגונן מפני חרדות קיומיות. במילים אחרות: באנליזה הראשונה נפסלה באופן שיטתי מערכת התייחסויות נרכשות בלי שניתנה הדעת להתייחסויות מנועות ולפורענויות הקשורות בהן. באנליזה השנייה כובדה מערכת ההתייחסויות הנרכשות, (התנשאות) עד שהופרך הקשר הסיבתי בין ההתייחסויות המנועות, צמיחה והיפרדות, לבין הפורענויות: התמזגות עם דמות האם, שיוצגה בהעברה על-ידי המטפל ונטישה מוחלטת, שמשמעותה אובדן מוחלט של

העצמי. לאחר הפרכת הקשר הפכה מערכת היחסים הנרכשת הנרקסיסטית למיותרת וניתן היה לוותר עליה ללא תגובה תרפויטית שלילית. הגרנדיוזיות הילדותית (**קוהוט**) שהתבטאה בהתנשאות פנתה מקומה לצמיחה, להיפרדות ולביטחון עצמי בוגר.

קו המחשבה שיושם על-ידי **קוהוט** באנליזה השנייה תואם את מערכת מושגיו של **עזריאל**.

סטורזייר (Storzier 2001) טוען ש- **Mr. Z.** לא היה אלא **קוהוט** עצמו.

תגובה תרפויטית שלילית ראשונית ספונטאנית

תופעה הזוכה לעתים לפירוש מוטעה המוליך למסקנות שגויות. מדובר במטופלים בעלי מבנה אישיות פסיכוטי, בשלבים ראשוניים של פסיכותראפיה דינאמית, לאחר דה-קומפנסציה פסיכוטית. קורה לא אחת שהמטופלים חוזרים ומפתחים סימפטומים פסיכוטיים מחודשים, לעתים בעצמה הדורשת, לכאורה, אשפוז או טיפול תרופתי מאסיבי. תרחיש זה עלול להוביל למסקנה שאין הם ניתנים לאנליזה, ואף שטיפול פסיכותרפויטי באוריינטציה דינאמית אינו מתאים להם כלל. הניסיון והשיקולים התיאורטיים מצביעים על כך שניתן לראות בתופעה זו תגובה תרפויטית שלילית טיפוסית, לכאורה ספונטאנית, שאינה בהכרח איום על המשכו המוצלח של הטיפול הנפשי.

תיאורטית ניתן להניח שקירבה אינטימית עם אישיות תומכת, המטפל, נחווית על-ידי מטופלים בעלי מבנה אישיות נירוטי, נרקסיסטי, או גבולי, כהבטחה סמויה לאינטימיות ולסיפוק צורכי קירבה. "הבטחה סמויה" זו גוררת שיפור סובייקטיבי טרם נעשתה כל עבודה אנליטית. תופעה זו מכונה **transference cure**. במטופלים בעלי מבנה אישיות פסיכוטי נחווית האינטימיות הכרוכה בטיפול האנליטי כאיום. מרבית המטופלים בעלי מבנה אישיות כזה נמנעו כל חייהם מאינטימיות אמיתית. "תמיד הקפתי את עצמי בחומה של כנות מזויפת", הוא ציטוט מפיו של מטופל מסוג זה. מטופל אחר התייחס למטפל רק בעקיפין באמצעות מטופל מדומה ממחלקה אחרת, אותו תאר כזקוק נואשות להקשבה ולהבנה. מטופלים אלה הוששים מאינטימיות ומן הסתם גם מטיפול נפשי, מפחד פורענויות כגון היבלעות באישיות הזולת, היכחדות, ונטישה בלתי נמנעת. מטופלים אלה נמנעים מהתקרבות ומאינטימיות עם המטפל ומגיבים על האינטימיות הנכפית מעצם הטיפול בהחמרת הסימפטומים.

לאינטימיות נכפית זו יש להתייחס כפריצה מבעד להתבודדות, התייחסות נרכשת חיונית. יחסים קרובים, אינטימיים, מהווים במטופלים אלה התייחסויות מנועות ויש לראות, אפוא, את הטיפול הנפשי, "ההזמנה לאינטימיות", כהפעלה של התייחסות מנועה הנכפית על המטופל בלי שתהיה בשלב ראשוני זה אפשרות לזהות פורענות. מצב זה הינו קלאסי להפעלת תגובה תרפויטית שלילית שתתבטא במטופלים אלה בהופעה מחודשת של תסמינים פסיכויים. לדעתי רגרסיה סימפטומאטית זו אינה סימן שהמטופל אינו ניתן לטיפול אנליטי או סיבה להפסקת הטיפול. נוכחתי

שהתמדה זהירה, רווית טקט מצד המטפל והתייחסות אמפאטית לפרטיות המטופל ולחששו מפני אינטימיות כפויה, מובילים לספיגת התגובות התרפויטיות השליליות הראשוניות ומאפשרים המשך הטיפול.

לשם (ראה תיאור נוסף ע' 169) הגיע לטיפול לאחר ששחרר מאשפוז בגין מצב פרנואידי שהתבטא בין השאר ב"קולות הלועגים לגבריותו". בראש הלועגים, מנהל משרד עורכי הדין בו התמחה: "הוא מזלזל בי. הוא נותן לי את הגב," חזר ואמר. נראה שלביטוי זה הייתה משמעות מזלזלת במיוחד בשפת ארץ מוצאו. חמתו על אותו מנהל בערה בו להשחית. באשפוז טופל בתרופות, נרגע, שוחרר ונשלח אלי לפסיכותרפיה. למרות שהטיפול התרופתי לא הופסק ספר לי **לשם** כבר בשעת הטיפול השנייה שהמחשבות על המנהל חזרו וגאו. "אני שוכב לילות שלמים לבדי, מתגלגל מצד לצד, חושב איך הוא היה נותן לי את הגב ורוצה לרצוח אותו." דבריו הצביעו על תגובה תרפויטית שלילית ראשונית ספונטאנית שנבעה, כנראה, מהחשש שאם אגלה שעצמת מחשבותיו הרצחניות מכוונת גם כלפיי, אזנח אותו לצמיתות. הצעתי להשוות את הלילות בהם הוא שוכב לבדו למרווחים שבין פגישותינו, בהם הוא חש זנוח על ידי וזועם עלי בחמת רצח. עם זאת הוא חושש שאגלה את עצמת חמת הרצח שלו כלפיי, "אתן לו את גבי" ואנטוש אותו לצמיתות ועל כן עליו להתיק את חמתו הרצחנית למנהל המשרד. תגובתו הייתה מחמאה, אחת החשובות ששמעתי מפי מטופל: "אתה האדם היחיד בעולם המוכן להתמודד עם התוקפנות שלי." בחמש עשרה השנים בהן טופל על ידי, לא חזרו עוד מחשבות שווא.

התגובה התרפויטית השלילית הראשונית הספונטאנית נספגה.

יונתן, סכיזופרני כרוני שתלונתו המרכזית הייתה שאמצעים טכנולוגיים מתוחכמים הושתלו בגופו ללא ידיעתו ובניגוד לרצונו. לא ניתן היה להבין את מהותן של טכנולוגיות מתוחכמות אלה ואת מקורן. כבר זמן ניכר שהה במחלקה כרונית ולמרות זאת החליטה אחת המטפלות לנסות טיפול פסיכותרפויטי דינאמי. הוא התנגד בתקיפות לכל ניסיון מצד המטפלת להתקרב אליו. בייאווה פנתה אליו המטפלת ואמרה לו שתוכל לעזור לו רק אם יאפשר לה להתקרב אליו יותר. התגובה הייתה התקף זעם שנמשך למעלה משבוע. המטפלת נדרשה למאמץ ולסבלנות אין-קץ לחזור ולשקם את מעט האמון שהצליחה ליצור לפני התקף הזעם. לאחר חודשים רבים גילה **יונתן** למטפלת שלא יכול היה להרשות לעצמו לתת לה להתקרב אליו מחשש שייבלע בתוך אישיותה. אחרי שהובהרה הפורענות (ההיבלעות באישיות המטפלת) קיבל הטיפול תפנית שאפשרה הצצה למהותן הדינאמית של מחשבות השווא. הביטוי הראשון לכך היה כשביקש **יונתן** וקבל רשות להשקות את העציצים שבחדר המטפלת. באחת הפעמים כשהשקה את העציצים פלט: "איני הוא יכול להגדיר את האווירה הנפשית בה גדלתי, אלא כערמת זבל מרקיבה ומצחינה."

בדיון הדרכת הועלה רעיון ש**יונתן** רואה עצמו מתפקד כמכון טיהור, ההופך רקב מצחין למים מחיים והטכנולוגיות המתוחכמות המושתלות בגופו אינן אלא ביטוי מוחשי לאותו

מכון טיהור. זוהי מקבילה לתיאורו של **מלצר** "השד-אסלה," (**toilet breast, Meltzer, 1973**), שפעל במקרה הנידון בכיוון הפוך. בהתפתחות תקינה חייב האובייקט (האם/המטפל) לספוג את הזוהמה המופרשת מן התינוק (המטופל) ולהעניק תחתיה חלב מחייה. בישיבת ההדרכה הוצע, אפוא, שאם יעלה שוב נושא הטכנולוגיות המתוחכמות, תשאל המטפלת אם אין מתכוון הוא במקרה למכון טיהור. תשובתו המפתיעה הייתה: "מכון טיהור! בטח מכון טיהור! על מה את חושבת שאני מדבר כל הזמן?"

הייתה זו תחילתו של מסע טיפולי ארוך שנמשך שנים, שהתאפשר רק לאחר הדילוג מעל משוכת התגובה התרפויטית השלילית הספונטאנית הראשונית שנבעה מהניסיון ל"כפות" קירבה לפני שהתגלתה הפורענות. **יונתן** המשיך בטיפול. תקופת מה חש מחובר למחשב רב-עצמה המדכא את רצונותיו ואת יזמתו ומכתיב את מעשיו, כשהמפתח להפעלת המחשב נמצא בידי המטפלת. גם מחשבות שווא אלה נמוגו בהדרגה, לאחר שהבין **יונתן** שרצונותיו ויזמותיו דוכאו על-ידי אמו בראשית התפתחותו. היא כפתה עליו את רצונה ושללה ממנו כל אפשרות לומר "אני רוצה" ואת האפשרות המשלימה, "אינני רוצה." דיכוי רצון זה תואם את הזיותיו של **שרבר (Schreber)**, על רצה הנשמה, כפי שניתח **נידרלנד (Niederland, 1974)**, ביטוי להכחדת רצונו של **שרבר** בידי אביו.

עם הזמן גילה **יונתן** סימנים ראשונים להחזרת תהליך הטיהור לכיוון התקין. לאחר חודשים בהם סירב להחליף את בגדיו, במיוחד אפודה שכבר החלה להצחין, שוכנע למסור

אותה לניקוי בתנאי שתישאר מספר ימים אצל המטפלת, "שתדגור עליה." דבריו אלה פורשו שהוא מוכן לאפשר למטפלת להיות שותפה בהחזרת תהליך הטיהור לכיוון התקין. פירוש זה קיבל סימוכין נוספים. חודשים ארוכים חרף **יונתן** את המטפלת בקללות נמרצות. התובנה שהיא מתווכת להתקפה על האובייקטים הראשוניים בחייו כמו גם ניצוצות התובנה שהופיעו אצל **יונתן** סייעו בידה לעמוד בהתקפות. בנימה רשמית חוזר היה ומתנצל בסוף כל שעה טיפולית על התקפותיו שלוחות הרסן, מסביר שרק באמצעות הרחקתו של זבל מצחין זה מתוך נשמתו מצליח הוא לחוש מטוהר ולו זמנית. באחת הפגישות לקראת סוף הטיפול אמר: "עדיין נותרה לפני דרך ארוכה של טיהור פנימי לפני שאוכל להתמודד בעולם." ההתקפות על המטפלת היוו חלק מתהליך ההיטהרות. **יונתן** שוחרר ולפי המידע שבידי, הוא חי בביתו.

לשם ויונתן פתחו תגובה תרפויטית שלילית ראשונית בתחילת טיפול דינאמי. **לשם** פיתח תגובה זו מחשש הפורענות "הינטשות לצמיתות." **יונתן** פיתח תגובה זו מחשש הפורענות "היבלעות באישיות האובייקט." בשני המקרים ניתן לייחס את התגובה התרפויטית השלילית הראשונית לניסיון קרבה כפויה, קרי פריצה בוטה לתוך התייחסות נרכשת, "התבודדות." בשני המקרים התברר בדיעבד שהתגובה התרפויטית השלילית הראשונית לא היוותה התוויית נגד להמשך טיפול דינאמי.

לא כל החמרה בטיפול דינאמי בחולה בעל מבנה אישיות פסיכוטי היא בהכרח תגובה תרפויטית שלילית. לעתים נובעת ההחמרה במצבו של המטופל משגיאות בטיפול.

יהודית, סכיזופרנית כרונית, בילתה את מרבית שנותיה מחוץ לאשפוז. אחת ממחשבות השווא שהגתה הייתה: "כל עובדי מערכת בריאות הנפש חברו יחדיו לעזור לה להירפא." לחיזוק ידיהם במילוי משימה נעלה זו ובמטרה למנוע מהם לשנות את דעתם, נהגה להגיע אל כל יחידות בריאות הנפש שהכירה ולכבד את העובדים בממתקים מעשה ידיה.

כשאושפזה במחלקה פתוחה נאסר על **יהודית** להמשיך לכבד את העובדים בממתקים. למרות האיסור המשיכה **יהודית** במעשיה במחתרת. אחת המתמחות במחלקה החליטה לנסות טיפול דינאמי. בפגישות הטיפוליות הראשונות כיבדה **יהודית** את המטפלת בממתקים ומילאה את שאר הזמן בדיבורים שהמטפלת העריכה כלא משמעותיים. "ברברנית ריקה" היה הכינוי לו זכתה המטופלת בפגישות ההדרכה.

באחת הפגישות הטיפוליות ניסתה המטפלת לפרש את ה"ברברנות הריקה" כשהיא שואלת את המטופלת: "האם את חשה צורך למלא את הפגישות בדיבורי סרק, כדי לכסות על תחושת ריקנות פנימית?"

לפי תפיסתו של **עזריאל** נעשו לפחות שתי שגיאות.

א. פעולת ה"שיחוד" של עובדי בריאות הנפש נחסמה מכלי להתייחס אליה כאל התייחסות נרכשת. **יהודית** נאלצה להמשיך בה במחתרת, תחת איום ונוצר קונפליקט מודע ומיותר.

ב. תחושת הריקנות בפירוש של המטפלת, הייתה התייחסות מנועה שאפשר היה להניח שנועדה להסתיר פורענויות, כמו

תוקפנות רצחנית מוכחשת שהיו בעומק פסיכולוגי גדול מכדי שתוכלנה לעלות לתודעה ולהיות מופרכות. הפירוש היה גילוי התייחסות מנועה ללא התייחסות לפורענות. ולא פלא שיהודית הגיבה על דברי המתמחה באומרה: "מה אתך, דוקטור? את רוצה שאתאבד?"

למחרת הביאה המטפלת המבוהלת את המקרה להדרכה. כדי למנוע מעשה אובדני הוצע לה לחזור בה מדבריה בסגנון "הוצאת את דבריי מהקשרם." למרבה המזל לא גרמה מעידה זו לתוצאה אובדנית.

יתכן שבשלב מאוחר יותר בטיפול יצופו הפורענויות המוכחשות שהסתתרו תחת מסווה הריקנות לקרבת רובד התודעה וניתן יהיה לפרשן. סביר להניח שתחילה יהיו אלה רגשות תוקפניים גולמיים שיעברו עיבוד ועידון כפי שקרה במקרים של **בהט** ושל **צור**.

פרק שלישי

פירושים תלת-רובדיים²

הפרק הקודם מתאר את תרומתו של **עזריאל (1956)**, **(1959, 1967 Ezriel)** לתיאוריה וליישום הפסיכודינאמיקה בעזרת דיון בתגובה התרפויטית השלילית. בפרק הנוכחי אתאר בהרחבה את מבנה הפירוש השלם על מרכיביו כפי שתיאר **עזריאל**. את הפרקים הבאים אקדיש ליישום טיפולים ספציפיים על פי תיאורים אלה, בדינאמיקה פרטנית בפגישה בודדת - בטיפולים פרטניים מתמשכים - בדינאמיקה של קבוצות ובפרט קבוצות גדולות - עם הדגשה מיוחדת על טיפול בפסיכוזות.

עזריאל אימץ את רעיונותיו של **סטרייצ'י** כנקודות פתיחה לתפיסותיו. טענתו הייתה שכאשר מיושמים חוקי הפסיכודינאמיקה על ההיגדים המובאים לכאורה באקראי על-ידי מטופלים או על-ידי קבוצות, בפגישה או בסדרת פגישות, ניתן להראות שאלה מרמזים על נוכחות שלושה סוגי התייחסות ב"כאן-ועכשיו" של ההעברה.

הפורענויות

עזריאל טבע את המונח "פורענויות" לתאר מרכיבים מעוררי חרדה של יחסי האובייקטים. חרדה זו מחייבת את

² את המונח "פירושים תלת-רובדיים" (Three level interpretations) הציע ארתור ה' פינר (Arthut H. Feiner, PhD.).

הסובייקט להימנע מיחסי אובייקט מעוררי פורענויות, למשל באמצעות הדחקה. הפורענויות מסווגות לשני טיפוסים עיקריים:

1. פורענויות פרנואידיות **paranoid**

calamities פחד מנקמת האובייקט או מנקמת

נציגיו. פחדה של **הדר**, "התינוקות שלי ינשכו אותי",

שייך לקטגוריה זו.

2. פורענות דפרסיבית **depressive calamities,**

החשש מגרימת נזק לאובייקט. כשהתגשמו "נבואותיה"

של **אודם** חשה אשמה...כי האמינה שבצפותה מראש

אירועים טראגיים גרמה להתרחשותם.

הפורענויות הפרנואידיות כוללות פחד מלעג, מביקורת, מגזיפה, מסירוס ואף מהרג. במטופלים בעלי אישיות פסיכוטית הן עשויות להתבטא כפחד מפני קריסת העצמי, היבלעות באובייקט או היכחדות הסובייקט. רמזים לפחד מהיכחדות הסובייקט עשויים להופיע כהיגדים המתייחסים לאזורים צחיחים והרוסים, כמו מדבריות. כמדריך הייתי שותף לטיפול במתבגר על סף התמוטטות פסיכוטית שלא פסק להציק למטפל בשאלות אינסופיות על אופן היווצרות של מדבריות ולא סבל כל התערבות של המטפל, שסטתה ולו במעט מקו מחשבתו. המטפל הסביר לנער שמדבר מסמל נפש הרוסה, בה נמחקו מחשבותיו ורצונותיו של ילד טרם התפתחו מנגנוני שמירה עצמית. דמות סמכותית, כמו אמא, שללה רעיונות ורצונות על-ידי רעיונות מנוגדים. "אולי אתה מפחד שכשאני סוטה ממחשבותיך, גם אני עלול להרוס אותך." בעקבות דברים אלה חדל המתבגר זמנית משאלותיו האובססיביות. ראה מקרה **יונתן** בפרק הקודם.

קו מחשבה זה מזכיר את דעותיה של **שאסגט-סמירג'ל (Chasseguet-Smirgel)** על רעיונות הקשורים בשיממון ומדבריות. לדעתה נובעות פנטזיות אלה מהרס דמיוני של בטן האם והתינוקות שטרם נולדו. לדעתה הרס זה הוא תוצאה של התקפות הילד המקנא בפוריות האם. (מידע אישי מפי המחברת.) נראה לי שדעותיה של **שאסגט-סמירג'ל** ואלה המובעות כאן אינן סותרות זו את זו אלא מבטאות זוויות תיאורטיות שונות. הדעה המובעת כאן (הרס שיטתי של מחשבותיו/רצונותיו של הילד) מתאימה לקו מחשבתו של **קוהוט (mirroring שליילי)**, בעוד שדעותיה של **שאסגט-סמירג'ל** תואמות את קו המחשבה הקלייניאני המדגיש את תפקיד הקנאה. בקבוצות עשויה הפורענות הפרנואידיה להיות פחד מפני התקפות הרסניות הדדיות של חברי הקבוצה זה על זה עד להשמדה הדדית.

הפורענויות הדפרסיביות כוללות: פחד מגרימת נזק לאובייקט ואובדנו כמקור ביטחון או הנאה. בצורות חמורות יותר אף פחד מפני הרס מוחלט של האובייקט.

הרס ה'שד' בהתקפות רעבתניות, ופחדיהן של נשים מסירוס בני זוגן בעת ההזדווגות הם דוגמאות לפורענויות דפרסיביות. **מק. דוגל (Mc Dougall 1986)** מתארת מטופל שחשש שינק ברעבתנות עד שנעשה כבד ושוב אין המטפלת מסוגלת לשאתו, תרתי משמע. במטופלים פסיכוטיים, ובקבוצות גדולות עלולה פורענות דפרסיבית לבוא לידי ביטוי בפחד מגרירת המטפל אל תוך הפסיכוזה ואובדנו כאובייקט תומך ובקבוצות רגילות בפחד מהתקפה

מאורגנת על המנהיג, הריסתו ואובדן המשענת הרוחנית.
(ראה פרק חמישי.)

הפורענות המבולבלת confusional calamities,
הינה סוג שלישי של פורענות הכוללת את פחדו של הפרט
שמה ייאלץ לוותר על העמדה הדפרסיבית ולסגת אל העמדה
הסכיזואידית-פרנואידית (Winnicott, 1945), וראה
ע.113, "התפרקות".)

המונחים "פורענות פרנואידית" ו"פורענות דפרסיבית"
מושאלים מתורתה של **מלאני קליין**. לפי תורה זו עובר כל
תינוק בראשית התפתחותו המוקדמת שני מצבים בעלי
חשיבות מכרעת. השלב הראשון, שעל שמו נקראת
הפורענות הפרנואידית, הוא המצב סכיזואידי-פרנואידי.
בשלב זה אין התינוק חווה את עצמו ואת האובייקטים
(בעיקר האם) כישויות חוייתיות מלוכדות, אלא כמורכבים
מחלקים-חלקים (אובייקטים חלקיים). אובייקטים אלה
נחווים כל אחד בנפרד כטובים ומספקים או כמתסכלים
ועוינים. מנגנון ההגנה העיקרי המשמש את התינוק בשלב זה
הוא השלכת חלקיו הרעים, הרעבתניים והזועמים, אל תוך
אובייקטים חלקיים אלה. בכך הוא הופך אותם לרודפניים.
החרדה המרכזית בשלב זה היא הפחד מפני תגובתו העוינת
(המושלכת) של האובייקט או של נציגיו ונקמתם. (ראה
פחדה של **הדר** מפני תינוקותיה, נציגיו של השד הנשוך.)
ואכן, הפורענות הפרנואידית היא ביטוי לחששו של
הסובייקט (המטופל) מנקמתו של האובייקט או של נציגיו
בכל "כאן-ועכשיו" נתון.

תינוק שאין בו מידה יתרה של זעם רצחני, כתכונה מולדת או כתוצאה מתסכולים בלתי נסבלים, מצליח למזג את עצמו ואת האובייקט (האם) לשתי יחידות הווייתיות מלוכדות. ציר התפתחות זה, שתואר על-ידי **מלאני קליין** והורחב על-ידי **קרנברג**, נקרא ציר האינטגרציה. התינוק לומד שהעצמי הרעב והזועם מחד והשבע והשמח מאידך הם שני היבטים של אותו עצמי והשד המתסכל והשד המשביע, גם הם שני היבטים של אותו שד השייך לאותה אם. עדיין יש תפקיד להשלכה ולתוצאותיה, אבל החרדה המרכזית היא חרדת הסובייקט (התינוק/המטופל) לשלמותו ולקיומו של האובייקט. הסובייקט חושש שזעמו, רעבתנותו, תאוותנותו ישמידו את האובייקט, או את החלקים להם הוא זקוק לסיפוק צרכיו. בשלב זה מופיעה לראשונה דאגה לשלמו ולשלמותו של האובייקט.

בטיפול מתבטא המעבר מהמצב הסכיזואידי-פרנואידי לדפרסיבי כמעבר מחלוקה נוקשה של העולם לאובייקטים טובים ורעים לראייה שלמה, אם גם אמביוולנטית, של אובייקטים שיש בהם מן הטוב ומן הרע במעורב ועשויה להופיע דאגה כנה לשלמו של המטפל. החשש איננו רק מנקמת האובייקט או נציגו, אלא גם מאובדנו כתוצאה מתוקפנות המטופל. מכאן הביטוי "פורענות דפרסיבית".

ההתייחסות המנועה.

הפחד מהפורענות מונע מהסובייקט לחוות יחסי אובייקט מעוררי פורענות ונגזרות עתידיות שלהן בכל "כאן-"

ועכשיו. "עזריאל טבע את המונח מערכות יחסים מנועות לתיאור יחסי האובייקט שהסובייקט מנוע מלחוות.

מערכות היחסים המנועות והפורענויות הנלוות אליהן קשורות תמיד בקשר סיבתי המובע למשל באמירה "כיוון ש...": "עליי להימנע מלרצות לנשך את אמא, כיוון שאם לא כן, תינוקותיי ינשכו אותי." במקרה של **הבצלת**: "עליי להימנע מלהיות הגיונית ומובנת, כיוון שאם לא כן יהיה עלי להתמודד עם האשמה: חשפתי את שיגעונה של אמא." דוגמה אחרת: "אסור לי לומר למטפל שלי שאינו מבין אותי...., כיוון שיזרוק אותי מהטיפול." חשוב לציין שהחווה האנליטי אינו משחרר את המטופל מפחד מפני פורענויות פרנואידיות כגון נזיפה, סירוס, גירוש מהאנליזה, הרג על-ידי המטפל ו/או פורענויות דפרסיביות, פחד מבזבוז משאביו הנפשיים של המטפל, הקהיית רגשותיו כלפי המטופל וכו'.

כהיקש מהנאמר אפשר להגדיר מחדש את החווה האנליטי כברית דמיונית הנבנית באופן מתמשך בתהליך האנליזה. בברית זו תהווה כל התייחסות מנועה ששחררה מפחד הפורענות סעיף שהתקבל בהסכמה: "היום הוסכם שמותר לך להביע את אכזבתך ממני מבלי שתינטש על ידי." "היום הוסכם שמותר לך להגות פנטזיות ארוטיות הקשורות למזכירתי/אשתי/בת-זוגי מבלי שצפוי לך עונש שווה ערך לסירוס" וכו'.... משהושלמו כל סעיפי הברית וניתן, כביכול, לחתום עליה, סיימה האנליזה את תפקידה.

רעיונות אלה פותחים פתח לדיון במונחים קלאסיים נוספים בפסיכואנליזה, למשל **ההתנגדות**. ההתנגדות היא

ביטוי של מנגנוני ההגנה המונעים מההתייחסות המנועה לעלות לתודעה מפחד הפורענות. משתמע מכאן שכל פירוש הוא התרה של התנגדות הקיימת כל הזמן ועל המטפל להתמודד איתה ללא הרף. תפקיד המטפל הוא להתיר התנגדויות אלה במתן פירושים והמונח "התנגדות" מאבד חלק מהצורך להיות מוגדר כמונח בפני עצמו. במילים אחרות מהוות "התנגדויות" הגנות (מערכות יחסים נרכשות), שמטפל אחד יתקשה להתמודד עמן, מסיבות הקשורות בהעברה הנגדית. משניתן אותו חומר "מנוע", מוגן באותם מנגנוני הגנה, למטפל אחר, בעל מבנה שונה של העברה נגדית, או אף לאותו מטפל, לאחר שנפתרו קשייו בהעברה הנגדית (Springmann, 1986, 1989, 2007), הוא עשוי שלא לחוות אותה כהתנגדות.

גם המונח "פירוש" ראוי לדיון. לפי דעתו של סטרייצ'י שאומצה ע"י עזריאל, אין עבודת הפירוש "תרגום" כפי שגרס ביון (Bion, 1967). בניגוד לפרויד שגרס: "במקום שהיה איד, יהיה מעתה אגו" טען סטרייצ'י שהפירוש היא תהליך "מוטאטיבי", הווה אומר: "במקום בו שלטו התייחסויות נרכשות פתולוגיות, נזירות, אישיותיות או פסיכוטיות, ישררו מעתה התייחסויות סתגלניות, כאלה שתהיינה מונחות ע"י עקרון המציאות." פירוש מוטאטיבי מתאים אמור להפיג חרדה בעלת תוכן ספציפי ומן הסתם להפחית את רמת החרדה במבנה הנפשי כולו. (פירוט בפרק שביעי.)

הפרדת ההתייחסויות המנועות מפורענויותיהן, אין פירושה שחרור הדחפים הגולמיים האנטיסוציאליים, אלא יצירת יכולת התנהגות תואמת מציאות חיצונית.

ידידיה, מהנדס בכיר בתעשייה האלקטרונית, החליט בתחילת שנות החמישים לחייו להתחיל פסיכותרפיה אנליטית "להכניס מעט סדר בחיי הרגשיים העומדים על כרעי תרנגולת בניגוד להישגיי המקצועיים." **ידידיה** היה מעשן כפייתי ואילו אני הייתי אלרגי לעשן סיגריות. הוסכם בינינו שבתמורה להימנעותו מעישון בשעה הטיפולית יוגשו לו בתחילת כל פגישה ביסקוויטים שאהב. מיותר לציין שחשיבותם של הביסקוויטים גדלה מפגישה לפגישה, וקיבלה מגוון רחב של משמעויות סמליות של תשומת לב ואמפטיה. לאחר כשלוש שנות טיפול, בהן הושגה התקדמות ניכרת בתחומים רגשיים שונים, גילה **ידידיה** למטפלת שחדל לעשן וחשש תקופה ארוכה לספר לי על כך שמא אמנע ממנו את הביסקוויטים. משלא נמנעו הביסקוויטים, הופרך הקשר הסיבתי בין הצמיחה בציר האוראלי (הוויתור על העישון הכפייתי) לבין הפחד מאובדן תשומת הלב והאמפטיה. הברית הטיפולית שונתה, איפא: "אתה רשאי להיגמל מהצורך האוראלי-רגרסיבי לעשן, ואני לא אמנע ממך את הביסקוויטים ואת המשמעויות הנלוות אליהם".

למרות אהבתה המוצהרת, נהגה אשתו של **ידידיה** לדבר אליו במונחים גסים ומשפילים. מפחד אובדן אהבתה, חשש **ידידיה** להעמיד אותה על מקומה. בעקבות האירוע הטיפולי העז **ידידיה** לשנות ממנהגו, ובאופן אסרטיבי החל להשיב לאשתו מנה אחת אפיים. החוויה המתקנת שחווה בטיפול,

הוכללה גם על חייו החוץ-טיפוליים. **ידידיה** מהווה דוגמה בה הוכללה חוויה מתקנת בטיפול לחייו. ההכללה (**Generalization**) של יחסי האובייקט שתוקנו בהעברה לחיים שבחוץ היא מטרה מרכזית בכל טיפול דינאמי ע"פ **עזריאל**.

התייחסויות מנועות הן לעיתים ליבידינאליות ולעיתים תוקפניות. לעתים גורם המרכיב התוקפני של מערכת יחסים אמביוולנטית, ליבידינאלית-תוקפנית להפיכתה למנועה מחשש פורענות דפרסיבית. דבר האופייני למערכות יחסים מוקדמות דיאדיות טרום-אדיפאליות, אם-תינוק: "עלי להימנע מלאהוב את אמא/תחליפיה, לא מפאת האהבה האסורה העלולה להסתיים בעונש, אלא כשהיא מתוסכלת, תגרור בעקבותיה תוקפנות חמורה בתוכי, עד לגרימת נזק למושא הנאהב ולאובדנו".

מן הסתם אין הפנטזיות המנועות והפורענויות הקשורות בהן מופיעות בגלוי בהיגד הספונטאני באנליזה. המטופל מסתיר אותן במודע או שלא במודע והן מופיעות כרמזים מוסווים שיש לפענחם בשיטות האנליטיות המקובלות. במקרים של פנטזיות מנועות תוקפניות קיצוניות, יופיע הרס האובייקט (הפורענות הדפרסיבית) באסוציאציות אודות אלימות קיצונית כמו אסון אטומי (ראה פרק חמישי).

כקודמיו, היה גם **עזריאל** מודע שנסיבות בהן נותר החומר המודחק (המנוע) ללא הסוואה אינן נסבלות. הרצון ה"חשוף" להגשמת יחסים מנועים עם האובייקטים המקוריים, יגרום, מן הסתם, לפחד מתמיד מפני פורענויות.

למניעת הצורך בסיפוק מערכות יחסים מנועות אלה, נזקק הסובייקט למערכות יחסים חלופיות שכונו על ידו (1956) "מערכות יחסים נצרכות" (**required relationships**). (תרגמתי זאת, כאמור, ל"מערכות יחסים נרכשות") מונח המזכיר את ה- **counter-cathexis** של פרויד. תפקידן של מערכות יחסים נרכשות אלה לתת סיפוק חלופי, למשל בת-זוג דומה לאמא שאינה האם המקורית האסורה. **מערכות יחסים נרכשות** נבנות באמצעות התקת תשומת הלב לתחומי התעניינות חלופיים כמו רדיפת בצע, אכילת יתר ולעתים בעזרת אזהרות סרק מפני פורענויות מדומות, שתגרומנה לזניחת מערכות היחסים המנועות לפני שתתעוררנה החרדות הקשורות לפורענויות. הפחד ממחלות מין מהווה תואנה להימנעות מיחסי מין, בעוד הפחד האמיתי הוא פורענות הסירוס. לעתים נגזרות מערכות היחסים הנרכשות ממערכות היחסים המנועות במנגנוני הגנה שונים (התקה, תצורת תגובות, **projective-identification**, וכו'), ולעתים הן מכילות אותן בגרסה מעודנת כמו עוקצנות במקום תוקפנות גלויה. לעיתים נעשה שימוש בפנטזיות שאינן קשורות במערכות היחסים המנועות. **ביון (1995)** מתאר את "הנחות היסוד" (**basic assumptions**) בקבוצות, כמהלכים הגנתיים שמטרתם להימנע מדיון בנושאים כאובים וניתן להתייחס אליהן כאל מערכות יחסים נרכשות (נושא זה יידון בפירוט בפרק חמישי). הוא הדין לגבי חלק מה"משחקים" שמתאר אריק ברן (**Eric Berne, 1961**) למשל – "אילולא אתה."

מערכות יחסים נרכשות אינן נתפסות תמיד באופן מפורש כמערכות הגנה. דוגמה הממחישה זאת משמשת גם דוגמה

לאופן בו נוטים מטופלים פסיכויטיים לספק את מערכת היחסים הנרכשת כשהם חשים פחד מפני מערכות יחסים מנועות בנסיבות משפחתיות.

טירן, איש מחשבים בשנות העשרים לחייו אושפז בגלל סכיזופרניה בעלת מאפיינים קטטוניים. תלונתו העיקרית הייתה: "לעולם לא אוכל לשוב למקצועי כי נשכח ממני כל שידעתי בעבר." מאוחר יותר נאלם לחלוטין. חודשים ארוכים נהג לשבת בפינה בלי לגלות, לכאורה, עניין במתרחש בפגישות המשפחתיות. כשאיחר אחד המטפלים להגיע לפגישה טיפולית וגרע מזמן הטיפול היקר, פתח **טירן**, לראשונה מזה חודשים, את הפגישה בנאום ארוך על מצבו: "מה יהיה בסופי? שכחתי את כל שידעתי. לעולם לא אוכל שוב להיות איש מקצוע....." תלונות מתמשכות אלה מנעו דיון בכל נושא אחר. בני המשפחה ו**טירן** בתוכם, הביעו תמיהה על רצונו ועל יכולתו המפתיעה להשתתף ברב-השיח הטיפולי, אם גם בדרכו המקוננת. משהעלה אחד המטפלים את נושא האיחור שגזל חלק מהפגישה הטיפולית הביע השערה ש**טירן** מנסה, אולי, להגן על יתר בני המשפחה האחרים מפני הבעת ביקורת גלויה על המטפלים בגין איחורם מחשש מאבדן אהדתם. לאחר דיון בקושי לבקר דמות סמכותית מחשש הפורענות: אובדן החיבה, היה זה **טירן**, שחדל להתלונן ומלמל: "לדעתי תפקידם של אנשים אחרים להגיע בזמן."

טירן חש באופן לא מודע בקושי של בני משפחתו להתמודד עם מצבים בהם הם נדרשים להעביר ביקורת על דמות סמכותית, ובחר, בצורה לא מודעת, בתזמון המסוים לחזור

ולפתוח בתלונותיו, לספק בדרך זו את מערכת היחסים הנרכשת, שתאפשר לבני משפחתו להימנע מהצורך בהעברת ביקורת על האיחור. לאחר שפורש האירוע והובן, היה זה שוב **טירן** שנטל על עצמו את האחריות והעז לבטא בגלוי את מערכת היחסים המנועה. נאמו המפתיע בתזמון המיוחד, מהווה דוגמה קלאסית להפיכת העצמי לשעיר לעזאזל, כמו **חבצלת**, שהקריבה את שפיותה על מזבח השמירה על כבוד אמה. נראה שהשילוב של אישיות סכיזופרנית והצעת מערכת יחסים נרכשת עבור בני המשפחה האחרים אינו מקרי, אלא מאפיין להתנהגותם של חלק מהמטופלים המזוהים.

טירן המשיך להשתתף באופן פעיל בפגישות. אמו ספרה על מצוקה שחשה בכל פעם כשבנה, התינוק, בוכה והיא נמנעת מלגשת אליו ולהיניקו בטרם חלפו ארבע שעות, לבל תפר את ההוראות הרפואיות הקפדניות שהיו נהוגות. בפגישה העוקבת סיפר **טירן** חלום. בחלומו כעס על אחד המטופלים שפתח מרפאה פרטית. כעסו לא היה מופנה כלפי העובדה שיהיה עליו לשלם עבור הטיפול, אלא על סדר הפגישות החדש שלא אפשר לו לבחור זמן נוח. זיכרונותיה של האם וחלומו של **טירן**, הדגישו עוד יותר את הרגישות המיוחדת לאיחור של האובייקט (המטפל) והוסיפו מימד נוסף למשמעותו.

לקראת סוף הטיפול הזכיר **טירן** ידידה שעבדה במחלקה לניתוחי חזה. באחת משיחותיהם על עבודתה כפיזיותרפיסטית ספרה לו על הכאב הרב הכרוך בתרגילים שלאחר הניתוח ושלמרות מחאות המטופלים היא מוצאת

עצמה משדלת, כמעט כופה עליהם להתמיד ולתרגל למרות הכאב ועל הסיפוק שהיא חשה כשהם משתחררים מהאשפוז וקומתם זקופה. בשיחת הסיכום שניהלתי עם **טירן** ביום שחרורו שאל: "האם אני סכיזופרני?" התקשיתי לענות על שאלה זו בגלל הקונוטציות השליליות הכרוכות באזכור שמה של המחלה. "אני מניח שסבלת לא מעט במהלך הטיפול" פתחתי. "אתה זוכר את ידידתך הפיזיותרפיסטית, את סבלם של מטופליה, את התמדתה ואת הסיפוק שחשה כשהשתחררו 'זקופים'?" עשינו כמיטב יכולתנו למרות הקושי והסבל שבחשיפה ובטיפול בשלל הבעיות שהעיבו על חיך והיום אתה 'זקוף' כפי שהיית. עכשיו תגיד אתה: האם אתה סכיזופרני?"

על פי **עזריאל (1956)**, מאופיין הטפול הפסיכואנליטי כשיטה המאפשרת למטופלים לוותר על מערכות יחסים נרכשות בלתי סתגלניות, "פתולוגיות", נירוטיות, גבוליות, פסיכוטיות ולהחליפן במערכות יחסים סתגלניות, שהיו מנועות בעבר, מאחר שנקשרו בלא-מודע אל הפחד הבלתי רציונאלי מפני הפורענויות. ניתן להשיג מטרה טיפולית זו ביישום של מה שכונה בפיו פירוש שלם שאני מעדיף לכנותו "פירוש תלת-רובדי".

במצב אידיאלי יכיל הפירוש התלת רובדי את שלוש מערכות היחסים:

1. מערכת היחסים הנרכשת העכשווית ומנגנוני הגנה שתרמו ליצירתה.
2. מערכת היחסים המנועה.

3. תיאור של הפורענות הדמיונית והקשר הסיבתי בינה לבין מערכת היחסים המנועה.

ניתן להשוות את מתן הפירוש למעין הזמנה למטופל ליישם את ההתייחסות המנועה ב"כאן ועכשיו" של ההעברה ולהיווכח דרך בוחן מציאות שאין היא גוררת בהכרח את הפורענות המאיימת.

אלכסנדר ופרנץ' (Alexander & French 1958). הציעו את החוויה הרגשית המתקנת בה מפצה המטפל את המטופל על חוויות התפתחותיות מוקדמות שליליות באמצעות התנסות בהתנהגות מנוגדת לזו של האובייקטים המקוריים. **עזריאל**, לעומתם, ראה את "החוויה הרגשית המתקנת" בניתוק עקבי של הקשר סיבתי המדומה בין מערכת היחסים המנועה לבין הפורענות דרך בוחן המציאות. אתיחס לשיטת **אלכסנדר ופרנץ'** כאל התערבות פסיכותרפויטית שאינה פירוש.

יעילות הפירוש המשוער נמדדת במידת הפחתת עצמת הקשר הסיבתי בין ההתייחסות המנועה לבין הפורענות והמרת ההתייחסות המנועה בגלויה יותר וקרובה יותר לתודעה.

למשל אותה מטופלת צעירה שישבה קפואה מחשש שאם תתנועע אתפתה להתקרב אליה ואז תסרס אותי. פירשתי את ישיבתה הקפואה כביטוי לפחדיה ובתגובה הסמיקה וגלתה סימנים של התעוררות רגשות מיניים. כפי שהודגם במקרה **ידידיה**, שהיה לאסרטיבי משנותק הקשר הסיבתי בין

מערכת היחסים המנועה לבין הפורענות בהעברה, מוביל השיפור התוך טיפולי בתהליך הכללה לשיפור גם במערכות יחסים שמחוץ להעברה.

לא תמיד ניתן להסיק מהחומר הקליני שהפרכת הקשר הסיבתי בין ההתייחסות המנועה לבין הפורענות חייבת להיות במסגרת ההעברה. עם זאת יש להתייחס אל ה"כאן-ועכשיו" של ההעברה כאל המקום האמין ביותר למבחן המציאות, שבו ניתן להתמודד אף עם הקשרים הסיבתיים הקשים והמסובכים ביותר, כמו פסיכוזות. בפסיכופתולוגיה חמורה, כשהפירושים אינם ניתנים במסגרת ההעברה, קיימת סכנה לתגובות תרפויטיות שליליות או שההטבות תהיינה זמניות בלבד. (ראה **כלנית**, ע' 122)

אציג מספר דוגמאות המציעות ארגון היגדים, אקראיים לכאורה, לפירושים תלת-רובדיים.

שפירית, רקדנית חובבת צעירה, הגיעה לפגישה מתנשפת לאחר שרצה במעלה המדרגות. עוד טרם התיישרה בקשה לשנות את שעת הפגישה הבאה, שתחול במועד החזרה האחרונה של מופע מחול בו אמורה היא להשתתף. לאחר שינוי מועד הפגישה, מצאה לנכון לציין שהייתה מגיעה לפגישה בכל מקרה גם בשעה המקורית – ולא דווקא משום שהפגישה חשובה לה, אלא כתירוץ להיעדרות מהמופע שהשתתפות בו עוררה בה פחד. היא ישרה, רועדת מפחד בכל פעם שנשמעו צעדים חולפים, פתיחה או טריקת דלת מחוץ לחדר.

הפירוש שהוצג:

- מערכת יחסים נרכשת: "לא חשוב לי להגיע לפגישה אתך. אם אגיע למרות הקשיים, אתעקש שזה תירוץ להשגת מטרה אחרת."
- מערכת יחסים מנועה: "הפגישה אתך חשובה לי מאוד. אינני מוכנה להפסיד אפילו דקה, לכן רצתי במעלה המדרגות. יתרה מזאת, חשוב לי למשוך אותך וגברים בכלל באמצעות הצגת יופיי במופע המחול, אבל עלי להסוות זאת, מכיוון ש..."
- פורענות: "אני חוששת מפני יריבות אדיפאליות, הנשים שבקהל, ובפגישה, בכאן-ועכשיו - מהקולות שמחוץ לחדר שבדמיוני הן אותן יריבות."

בעקבות התערבות זו חדלה **שפירית** לרעוד ולאחר מספר פגישות סיפרה לי שהצליחה להשתחרר מהפחד ונהנתה מאוד מהשתתפותה במופע.

יחזקאל, כבן 35, הגיע לטיפול בגלל אין-אונות ממנה סבל לאחרונה והציג את הסיפור הבא: לפני שנים מספר עזב את צבא הקבע, בו שירת בתפקיד שלישי והתחיל לעבוד בחברה גדולה בתעשיית המזון. כישוריו העלו אותו עד מהרה לתפקיד מנהל כוח אדם בכיר. תוך שימוש נבון בכישוריו בניהול הצליח להציל את החברה שעמדה על סף פשיטת רגל ולהחזירה למצב כלכלי יציב. תהליך שיקום החברה היה כרוך בחיכוכים ובהעברת ביקורת על בעלי החברה הזוטרים שחשו מאוימים והוציאו דיבתו רעה בפני המנהלים הבכירים. מערכת היחסים העכורה גרמה לבסוף לפיטוריו והוא חזר לצבא הקבע בתפקיד ניהולי אך במשכורת נמוכה בהרבה.

הפירוש שהוצע יצר קשר בין הצלחה לבין האון המיני.
• מערכת יחסים נרכשת: "אני מונע מעצמי את הפוטנטיות ונסוג לאימפוטנציה...."
• מערכת יחסים מנועה: "מכיוון שאם אצליח בתפקיד וגם במיטה אביא על עצמי...."
• פורענות פרנואידית: "זעם הסמכויות, נציגי דמות האב [בעלי החברה], אשר יגזלו את השפע המוצע על-ידי האובייקט בו אני חושק."

"מעולם לא חשבתי על הנושא מנקודת מבט כזו," אמר **יחזקאל**, והעלה באסוציאציה חשש נוסף מפני דמות סמכותית: פחד מסילוק אפשרי מדירתו השכורה עקב חילוקי דעות בינו לבין בעל הדירה. בשיחה נוספת כעבור שבועיים, דיווח שהתסמין נעלם.

למרות שגם במקרה של **יחזקאל** וגם במקרה של **שפירית** לא הייתה הסכמה מילולית מאשרת לפירוש, נראה הגיוני לייחס את היעלמות התסמינים ליעילות הפירוש. **ניימן (Naiman, 1968)** טען שסמיכות בזמן בין הפירוש לבין תוצאותיו תומכת בקשר הסיבתי ביניהם. **שפירית** הצליחה ליהנות מהצגת יופייה באמצעות הריקוד ו**יחזקאל** חזר להיות פוטנטי.

למה הדבר דומה? לדרך בה פותרים תשבץ היגיון. בשני המקרים קיים הפתרון, מוסווה בתוך ההיגדים המופיעים בהגדרות התשבץ ובאסוציאציות שמעלה המטופל. בשני המקרים יש להמיר דפוסי חשיבה מקובלים, משניים, כמו סיבתיות נוקשה, בחשיבה אסוציאטיבית, ראשונית. אני נוהג

לומר לתלמידיי: "אם רצונכם לטפל בחולי נפש, עליכם להשתמש בדרכי השיבתם." את הפירוש היעיל בטיפול ניתן לדלות מתוך החומר הלטנטי על ידי היפוך תהליכי ההסוואה הדומים לאלה הנהוגים בהגדרות התשבץ: התקת הדגש מן העיקר אל התפל, התקת אמוציות מדמויות משמעותיות לדמויות שוליות, תהליכי תצורת תגובה, פירוק מילים או היפוכן, שימוש במילים נרדפות ועוד כהנה וכהנה הסוואות. **ביון** תיאר בספרו **Second Thoughts (1967)** תהליך הסוואה מורכב בו מפוזר החומר הלטנטי על פני מספר פגישות.

כשם שבתשבץ ההיגיון מצויה התשובה הנכונה בצורה מוסווית ברמזים, כך מצוי החומר להבניית הפירוש בצורה מוסווית בהיגדים המובעים ע"י המטופל. וכבר אמרו חז"ל: "הפוך בה והפוך בה דכולא בה". בעגה המקצועית נטבע ביטוי לתיאור הקשבה אסוציאטיבית: "הקשבה באוזן השלישית".

דוגמה לשימוש במילים נרדפות כהסוואה מצאתי בחלומה של מטופלת: "מרגלית יקרה חבויה במעמקי הים כשאיש אינו יודע על קיומה." שם המטופלת היה **פנינה** שהאשימה את אביה שאינו מעריך אותה. מן הסתם היה הפירוש שהצעתי לחלומה: "את, **פנינה**, הינך אותה מרגלית יקרה חבויה במעמקי הים ואיש אינו... הוא בעצם אביך ואולי גם אני."

להלן דוגמה לשימוש בהיגד לא רלוונטי לכאורה. **דלית**, מטופלת מזה שנתיים. בזמן דיון בשלבים רגישים

בהתפתחותה היא מודיעה לפתע שברצונה להפסיק את הטיפול. באותה נשימה היא ממשיכה ומספרת שכשהייתה ילדה קטנה הופקד אחיה התינוק לשמירה בידיה. **דלית** ניצלה את היעדרות הוריה ונגעה באבריו האינטימיים של התינוק הישן.

הפירוש: **דלית** חוששת, בשלב רגיש זה של הטיפול, בו נימי נשמתה האינטימיים נחשפים והיא נתונה בידי המטפל נטולת הגנות כמו התינוק הישן, ינצל המטפל את היותה חסרת הגנה וייגע ברגשותיה אינטימיים החשופים לסיפוק צרכיו האישיים. תגובת **דלית** הייתה: "ניצחת. אני נשאת בטיפול."

בהט תוארה בפרק הראשון (**ע' 21**) כמטופלת סכיזופרנית פרנואידית. אתיחס לקטע בו פירשה המטפלת את הקושיה ליצור קשר עין ואתאים אותו לשלושת הרבדים לפי **עזריאל**. בטיפול המשפחתי נחשף קשר קר, מרוחק וכועס של אב שלא סלח לעולם לבת שנולדה תחת הבן המקווה וצביעות של אם ששדרה מסרים כפולים, מוכנה לטפל בביתה כל חייה ולעשות כל דבר להביא להחלמתה, כמו טיפול תרופתי יקר, בIODעה שהתרופות מקהות את רגשותיה ושנאות עליה. מזהירה את הבת לנהוג בקפדנות על פי הוראות הרופא בעודה מתפארת באותה נשימה שהיא עצמה מערימה על הרופא ושונה בסתר משקאות חריפים. פירוש תלת רובדי:

• מערכת יחסים נרכשת: "אינני מעיזה להביט בעיני הזולת."

• מערכת יחסים מנועה: "אני משתוקקת להדק את הקשר איתך באמצעות קשר עין."

• פורענות: "אני נמנעת מקשר עין כיוון שאם אעשה זאת, אני עלולה לפגוש את אותו מבט קר, דוחה ומצמית, אשר איים להרוג את עצמיותי ביחסי עם הורי."

את התגובה לפירוש זה תיארתי בע' 22. הוא תואם את ציר ההתפתחות על פי קוהוט, "הניצוץ בעיני האם" ותומך בטיעון שפירוש תלת-רובדי ניתן ליישום בכל ציר התפתחות. בפרק השישי אתאר מקרה נוסף, בו ניתן פירוש שכלל זה בצד זה צירי התפתחות קוהוטיאניים ומאהלריאניים. (נרקיס, ע' 131-129)

הדוגמה הבאה תמחיש תוצאות מאכזבות של פירוש שהחמיץ את מבחן המציאות ב"כאן-ועכשיו."

ימימה, טכנאית אלקטרוניקה צעירה, דווחה שלמרות שאינה פריג'ידיית היא נמנעת כבר חודשים מלשכב עם בעלה. התברר שקנאה ביכולות בעלה להעניק לה הנאה. בטיפול העניקה לו את הכינוי "חבית של דבש" בעוד שאת עצמה השוותה לפו הדוב. מתברר שחששה שקנאתה תביא לתוקפנות הרסנית כלפיו. כדי להתגונן מן הקנאה/תוקפנות הפכה את יחסי התלות: סירובה לשכב עם בעלה אפשר לה לדמיין את עצמה שולטת בהענקת הסיפוק, שהיה שווה ערך בעיניה לשליטתו של בעלה בהענקת הנאה. פירוש:

- מערכת יחסים נרכשת: "בהימנעות מיחסי מין אני מדמיינת שאין הנאתי תלויה בו, אלא הנאתו תלויה בי [הגנה מאנית]."
- מערכת יחסים מנועה: "אני זקוקה להנאה שהוא מעניק לי ['חבית הדבש'] ומקנאה ביכולתו להעניק."
- פורענות דפרסיבית: "הקנאה עלולה להביא לתוקפנות הרסנית כלפיו ולהרוס הנאה בעתיד."

ימימה קיבלה את הפירוש, אך בשעת הטיפול הבאה דווחה שלא חל שינוי בהתנהגותה המינית. "שמעתי רכילות מרושעת עליך", ספרה למטפלת "אבל אינני יכולה לדבר על כך, כי אין זה מתאים לטיפול." התנהגותה בהעברה כלפי המטפלת הייתה, איפא, שוות ערך להתנהגותה כלפי בעלה: תחילה עוררה את סקרנותה ומיד דחתה את מתן הסיפוק במניעת המידע המסקרן. כך הצליחה להפוך את מצב התלות שלה במטפלת והפכה אותה תלויה במידע שהסתירה. היה עליה לפעול בדרך זו בגלל חששה להפוך תוקפנית-הרסנית כלפי המטפלת עקב קנאתה ביכולתה לתת פירושים. פירושו של אירוע זה היה העתק מדויק של הפירוש שניתן בפגישה הקודמת בתוספת המרכיב ההעברתי. בעקבות השלמת הפירוש בהעברה העירה **ימימה** שבכל פעם שפירשה המטפלת פירוש שנראה לה בעל ערך, ניצת בה זעם רב. עכשיו, משהבינה **ימימה** שקנאתה הזועמת אינה בהכרח הרסנית, יכלה לחזור וליהנות מפעילות מינית עם בעלה.

מערכות היחסים הנרכשות של **שפירית** ושל **יהזקאל** הן מערכות יחסים רווחות. **שפירית**, השתמשה בפיחות ערך האובייקט, במקרה זה המטפל הזכר וגברים בכלל. במקרים

הפוכים תימצא האדרת האובייקט ולעיתים שתי הגישות, מופנות כלפי אובייקטים שונים, או כלפי אותו אובייקט לסירוגין. פחות והאדרה הם שני צדדים למטבע אחת, הימנעות משוויון עם האובייקט. הסכנה הטמונה בשוויון הומחשה על-ידי **עזנה** שהאדירה והשפילה אותי לסירוגין כי יחסי שוויון בינינו פירושם קרבה, יחסי מין והריון, הגוררים נקמת דמות אדיפאלית תחרותית, כמו אם. דוגמה נוספת למערכת יחסים נרכשת נפוצה היא מאהב דמיוני, מושא לרגשות ליבידינאליים, שמחשש פורענויות שונות אסור להפנותם לאובייקט מציאותי כבן\בת זוג. המרה של אובייקטים מדומים במציאותיים, מאפשרת הימנעות מסיפוק עם אובייקט אמיתי שלם ומציאותי, כיוון שסיפוק כזה נקשר בפחד מפני פורענות כמו הרס האובייקט, פחד מנקמת יריבים אדיפאליים וכו'. התאהבות במטפל, בפרט כשהיא מוצהרת בגלוי, מתפרשת לעתים כמערכת יחסים נרכשת.

מטופל צעיר הצהיר שהתאהב במטפלת. ניתוח חלומותיו שיקף שאיפה להענשה עצמית בחוסר התקווה שבאהבה חסרת התקווה בנסיבות אלה, תחליף לעונש מדומה חמור יותר, הוצאה להורג, על שבכמיהתו להרס הריונה "גרם" לאמו להפיל.

מערכת יחסים נרכשת רווחת נוספת היא אימוץ תדמית של נחיתות מינית כמו האימפוטנציה אצל **יחזקאל** או תלונה על איבר מין קטן.

דוגמא לפירוש:

- מערכת יחסים נרכשת: "עלי לאמץ פנטזיה לגבי גודל איבר המין שלי על-ידי התעסקות בממדיו הקטנים,"
- מערכת יחסים מנועה: "אם תתגלה האמת שלי על ממדיו של האיבר, הגדול מזה של האב או נציגיו, בכל 'כאן ועכשיו'"
- פורענות פרנואידית: "איענש בסירוס."

מערכת התייחסויות כמתואר נצפתה בשתי פנטזיות בשני מטופלים. האחד חזה בדמיונו את כל איברי המין בעולם מונחים זה לצד זה, ואלה החורגים ממידה מסוימת, נכרתים. השני טיפח פנטזיה בה מסתכן איבר מינו בסירוס בשעת זקפה.

מערכות היחסים הנרכשות נמצאות על רצף שראשיתו התנהגות נורמאלית, סתגלנית, המשכו סימפטומים נוירוטיות והפרעות אישיות, עד מצבים פסיכויים. הן יכולות להימשך כל החיים, כמו אופיו הנרקסיסטי של **Mr. Z** של קוהוט. הן עשויות להיות בנות חלוף, כמו חלומה של **חמדה**, בו מספר לה המטפל את צרותיו, הווה אומר שהוא תלוי בה. היפוך זה של מצב התלות, מזכיר את השיטה בה השתמשה **ימימה**, שעוררה את סקרנות המטפלת ומנעה את סיפוקה. במקרה של **חמדה** נועדה מערכת היחסים הנרכשת, היפוך התלות, להגן על המטפל מפני נטיותיה האוראל-סדיסטיות שהיו נטועות עמוק בתלות ובאו לביטוי סמלי בכסיסת ציפורניים. גם **מק-דוגל (McDougal, 1986)** מציגה דוגמה של פורענות הכרוכה באגרסיה אוראלית. מטופל חושש שרעבתנותו החמדנית מרוקנת את המטפלת,

כשם שרוקן את שדי אמו בינקותו והמטפלת אינה יכולה לשאת את כובד משקלו.

הספרות הפסיכואנליטית נוטה להתייחס לפסיכוזות כאל מנגנוני הגנה, הווה אומר כאל מערכות יחסים נרכשות, **Arlow & Brenner, 1969**. ג'ובאקיני **Giovacchini (1969)** מתאר מטופלת שחוותה התמוטטות סכיזופרנית חריפה, שהתבטאה בחוסר תקשורת, על גבול סלט-מילים. ג'ובאקיני פירש את ההתמוטטות החריפה כמנגנון הגנה מפני חרדה דיכאונית שהתפתחה כשנדרשה המטופלת ליטול אחריות ולהסיע ילדים למעון בעוד היא פוחדת שתגרום לתאונת דרכים. סיגל (**Segal, 1972**) תיארה מערכת מחשבות שווא כהגנה בפני מערכות יחסים מנועות שנקשרו בפורענויות שנבעו מהתנסויות טראומטיות בילדות המוקדמת.

אי היכולת לתקשר בצורה קוהרנטית הינה מערכת יחסים נרכשת נפוצה בקבוצות, בפרט בקבוצות גדולות. היא מנגנון הגנה נוח בפני עיסוק בנושאים כאובים וחשיפת רגשות העלולים לגרום לפחד מפני פורענויות (ראה פרק חמישי). **סרלס (1965)** מתייחס באופן דומה להפרעות בצורת החשיבה ומתאר אותן כאמצעי "להסתיר מחשבה מסוכנת מאוד בתוך ים של מחשבות לא רלוונטיות, כמו דג הנבלע בלהקת דגים שלכולם חזות שווה."

כמדריך נתקלתי לא פעם במטופלים סכיזופרניים שדיברו בשפה משובשת, דילגו מנושא לנושא וניסו למנוע ממטפליהם את הבנת החומר המוצג ואת פירושו. מטופלת

סכיזופרנית שנהגה כך מנעה דיון ברגשותיה הארוטיים כלפי המטפל, מפחד שתפתח זעם הרסני, בלתי נסבל אם יידחו רגשות אלה באופן בוטה. מטופל סכיזופרני אחר נקט גם הוא תקשורת מבולבלת, מדלג מנושא לנושא, בניסיון להדוף רגשות קנאה עזים כלפי כושרו של המטפל להבין. קנאה זו הייתה עלולה להביא להתקפות הרסניות על המטפל. בשני המקרים ובמקרים נוספים, הפכה התקשורת למובנת לאחר פירוש מתאים. מטופל סכיזופרני אינטליגנטי בצורה יוצאת דופן טיפה מחשבות הרס עצמי. הוא חווה חסימת-מחשבות, **blocking**, ותיאר אותה כמנגנון משוב המופעל, לדעתו, בכל פעם שהוא מתקרב לנקודת האל חזור. יש להניח שמטופלים סכיזופרניים נוספים מפעילים מנגנוני חסימה דומים, בהתקרבת למחשבות הקשורות אסוציאטיבית לתכנים מסוכנים. הפרעות בצורת החשיבה, המוגדרות באופן מסורתי רק כסימנים אבחנתיים מאפיינים לסכיזופרניה, מתבררות לעתים קרובות כמהלכים הגנתיים, כמערכות יחסים נרכשות הניתנות לטיפול פסיכותרפויטי.

מנדלסון וסילוורמן (Mendelson & Silverman, 1982) הציגו תוצאות ניסויים התומכות בהנחה שהפרעות בצורת החשיבה של סכיזופרנים מושפעות ממחשבות לא מודעות. בעזרת ניסוי בו הציגו תת-סיפית לקבוצות מטופלים סכיזופרניים חומר טעון פסיכודינאמית יצרו החמרה בהפרעות בצורת החשיבה. מניסוי זה אפשר להסיק שכשם שניתן להחמיר הפרעות בצורת החשיבה באמצעים פסיכולוגיים, ניתן לגרום להיעלמות הפרעות אלה, למשל בפירושים המנטרלים את הפחד מפורענויות. ראה **דרזנין (1993)**.

פרק רביעי
ספציפיות הפירוש:
פסיכותרפיה באמצעות פירוש בודד

יעילותו של הפירוש הקולע נתמכת בפרק זה ע"י מספר מקרים, (Springmann 1979, 1978), בהם הייתה העבודה האנליטית מורכבת מפירוש שהתבסס על חומר שנאסף בראיון דינאמי בודד. היגדי המטופל הורכבו לפירוש אחד או שניים, הוצגו בפניו וניתן לעקוב אחר הקשר החד-משמעי בין הפירוש לבין השינוי.

מאלאן (Malan, 1975), סיפנאוס (Sifneos, 1977) ואחרים דיווחו שבנסיונות מסוימות מושג שינוי תוך-נפשי בעל ערך טיפולי בפגישה טיפולית דינאמית אחת. עם זאת מובאים בספרות האנליטית העדכנית דיווחים מועטים על הצלחתם של טיפולים קצרים מהסוג שאתאר ונוצר הרושם שטיפולים דינאמיים הם תהליכים ממושכים מטבעם. ברוח זו מוסבר התהליך למטופלים ומן הסתם נוצרת נבואה המגשימה את עצמה. אורמלנד (Ormeland, 1976) מתאר טיפול בו נמלט בקושי ממלכודת כזאת מסיבות של העברה נגדית.

איני מתיימר להיות מקורי בטענה שיש להקדיש מחשבה עמוקה יותר לגישה הטיפולית קצרת הטווח. **מאלאן (1973), (1976) מאן (Mann, 1978), דוונלו (Davanloo,) (1978) וסיפנאוס (1977)** טענו זאת כבר בעבר. מיעוט

הדיווחים בספרות על אנליזות קצרות מעיד לדעתי שמסרים אלה לא זכו לתשומת הלב הראויה.

בפרק זה אתאר דוגמאות המעידות שפסיכותרפיות פרשניות דינאמיות קצרות אינן זן נדיר בסכנת הכחדה. בכל אחד המקרים שיוצגו, הצליח פירוש בודד לגרום לשינוי תוך-נפשי שהתמיד לאורך זמן ושינה את חייו או את חייהם של האנשים המעורבים. אסקור את החומר התיאורטי העומד בבסיס מבנה הפירוש התלת-רובדי של **עזריאל** ואתמקד בחשיבות שייחס ל"כאן-ועכשיו" כמרכיב חיוני בפירוש.

הטיפולים הקצרים התבססו על "הראיון הדינאמי האבחנתי" שהציע **מאלאן** בעקבות **באלינט**. מטרת ראיון כזה היא להגיע להבנה מלאה ועמוקה של הנסיבות שקדמו להופעת הסימפטומים, לנסות להבין את משמעותם הדינאמית ולנסח את שהגדיר **מאלאן** (1963) "השערה דינאמית מזערית". ניתן להשוות "השערה דינאמית מזערית" לנוסחה המרכזת את הנתונים הפסיכודינאמיים להיגד משמעותי, תוך שימוש מינימאלי בהשערות תיאורטיות. נוסחה זו תשמש מאוחר יותר "מוקד", שסביבו תתפתח הפסיכותרפיה קצרת המועד של **מאלאן**.

ניסיתי לקצר עוד את התהליך המקורי של **מאלאן** וכשניסחתי לעצמי את ההשערה הדינאמית המזערית תרגמתי אותה כבר בפגישה האבחנתית למונחים מובנים למטופל, אותם יוכל ליישם על עצמו, או להעביר לאדם שלישי. הכלת השערת הפירוש בראיון האבחנתי, הפכה את ה"ראיון

האבחנתי הדינאמי" ל"ראיון טיפולי דינאמי", טכניקה שהוכיחה עצמה במקרים לא מעטים.

דוגמאות.

לביא, קצין צנחנים בצבא-קבע כבן 40, אושפז במחלקה כירורגית לאחר פציעה קשה בקרב החווה הסינית. הוא סבל משברים פתוחים ומכוויות בדרגה שלישית. למרות שלא היו סיבוכים בטיפול בפציעותיו, הידרדר מצבו הפיזי במהירות והוערך כקריטי. ההידרדרות יוחסה לאינסומניה ולחוסר תיאבון שגבל בהרעבה עצמית. הוזמנתי לייעוץ. **לביא** שיתף פעולה ודיבר בחופשיות. הוא ייחס את נדודי השינה ואת חוסר התיאבון, שברור היה לו שיביאו אותו אל סף המוות למחשבה טורדנית שלא הניחה לו, שהוא עצמו אשם בפציעתו. "כמפקד", אמר, "כרעתי בשוחה כשפלג גופי העליון חשוף, על מנת לתכנן בצורה נכונה את המשך הקרב." כשפגע קליע בקסדתו, נסוג אל תוך השוחה, וחייל אויב ניצל את ההזדמנות, התקרב והטיל לתוכה רימון-יד. מכך הסיק **לביא** שהתנהגותו ה"פחדנית" היא שגרמה לפציעתו.

"אינני מבין את רגשי האשמה שלך." הייתה תגובתי הספונטאנית: "כל חייל היה מגיב כמוך. זה רפלקס בלתי נשלט." מתוך המשך השיחה הבנתי של**לביא** מנסה להידמות לאימו הפרפקציוניסטית ונוטל אחריות על כל שמשתבש. בתום הפגישה נראה **לביא** רגוע. למחרת דווח לי שלראשונה מאז שנפצע ישן היטב. אבל השמחה הייתה מוקדמת, השיפור נמשך ימים בודדים בלבד. הסימפטומים החריפים חזרו

ופרצו ביתר שאת ושוב נקראתי לייעוץ. הבנתי שעלי לרדת לעומק הבעיה. שאלתי את **לביא** לגורל שאר הלוחמים ששהו באותה שוחה. התברר שבצוות הלוחמים היה צעיר שהתחבב עליו ושנהרג מאותו רימון. **לביא**, חשוך הבנים, התייחס לצעיר כאל בנו ולא היה מסוגל לנזוף בו גם כשניצל את חיבתו, הפר משמעת, הזניח את חובותיו ולא ניקה את נשקו כראוי. "היה זה תפקידו של הצעיר, המקלען, לאתר ולהשמיד מטרות אויב, כאותו חייל שהתקרב לשוחה והטיל את הרימון." אמר **לביא**. "נראה לי שהנער הוא האשם בפציעתך", הערתי. "אני חושב", הוספתי, "שההלקאה העצמית וחוסר היכולת שלך להאשים את ידידך במודע הם תוצאה של רגשות מעורבים כלפיו. נדמה לי שהסיבה האמיתית להאשמה העצמית היא שלא יכולת לאכוף על הצעיר סמכות ומשמעת."

לביא נזכר שנשקו של הצעיר היה במצב תחזוקה גרוע שגרם למעצור ברגע המכריע. עכשיו נראה היה שנמצא בידי חומר שאפשר את השלמת הפירוש: **לביא** נזכר בכעס אין האונים שחש ברגע שנפגע, כעס על הרשלנות שגרמה להשבתת המקלע. זיכרון זה אפשר לי לבנות פירוש תלת-רובדי:

- מערכת יחסים נרכשת: "אני יכול להאשים רק את עצמי"
- מערכת יחסים מנועה: "ידידי נהג ברשלנות והוא אשם. כעסתי עד שייחלתי לרגע למותו. אני יכול להודות בכעס כיוון ש"

• פורענות: "באותו רגע ייחלתי למותו ומשנהרג, עלי לסבול רגשי אשם עמוקים ובלתי נסבלים, אם כי בלתי מודעים ובלתי הגיוניים, שבזעמי גרמתי למותו."

הפירוש הביא להתפרצות זעם רצחני כלפי הצעיר – אותו זעם שחווה כשנפצע ולפני שאיבד את הכרתו. מכאן ואילך הייתה החלמתו של **לביא** משביעת רצון. הוא שוחרר וחזר למשפחתו.

כעבר זמן ניכר הזמנתי את **לביא** לפגישה מעקב. הוא זכר אותי כמי שעזר לו, אך לא זכר פרטים מן האירוע הטראומטי ומן המפגשים הטיפוליים. הוא סיפר לי שחזר לחיים תקינים, הפרעות השינה וחוסר התיאבון נעלמו לחלוטין ולא היה צורך בהתערבות פסיכיאטרית נוספת.

כפיר, כבן 30, נשוי 7 שנים ואב לילד, הופנה אלי על-ידי רופא המשפחה. מספר שבועות קודם, כשהיה בחופשה משירות מילואים בלבנון, הופיעה אימפוטנציה. **כפיר** סיפר שהיה סמג"ד של יחידת עילית, נהג בקשיחות יתרה כלפי חייליו ובעיקר הקפיד במילוי נוהלי בטיחות-קרב. הוא עמד על כך שיתחפרו היטב מדי לילה, שלא ישוטטו ללא קסדה או שכפ"ץ וכו'. למרות שקפדנות זו צמצמה את מספר הנפגעים, העלתה התנהגותו את חמתם של חייליו. בתום הלחימה הוחלף מפקד הגדוד. כדי לזכות באהדת החיילים שעה זה האחרון לתלונותיהם ומבלי לרדת לעומקן נישל את **כפיר** מסמכויותיו, השפיל אותו ומינה אותו לתפקיד אדמיניסטרטיבי. התברר עוד שאשתו של **כפיר** חששה

מיחסי מין בתחילת נישואיהם וכפיר נאלץ לנהוג בתקיפות על מנת לממש את הנישואים. הבעיה נפתרה עד מהרה ועד להופעת האימפוטנציה נהנה הזוג מחיי מין מספקים.

שטחתי בפניו את הדמיון בין המצב בחיי הנישואין לבין התנסותו בצבא. בשני המקרים נאלץ לכפות את רצונו על אחרים, לטובתם. בחיי הנישואין הסתיים הדבר בכי טוב; בצבא הסתיים האירוע בהכפשה ובאובדן יוקרה. למרות שלא נאלץ עוד לכפות את רצונו על אשתו, נראה שהחוויה הטראומטית שעבר בצבא גרמה לו להרגיש שהתנהגות "תקיפה" היא בת-עונשין והופיעה אימפוטנציה כמערכת יחסים נרכשת.

כפיר לא הופיע לפגישות נוספות. רופא המשפחה דיווח לי שחזר לתפקוד מיני תקין.

ליש, טכנאי רנטגן בכיר כבן 50, נשוי ואב לשנים, הופנה על-ידי רופא המשפחה שהפנה את **כפיר**. כקודמו הגיע בגין אימפוטנציה שהופיעה לאחרונה. עד אז הגדיר את תפקודו המיני תקין. בפגישה הראשונה ספר שלפני זמן קצר פנה לפוליטיקה וכצעד ראשון התמנה ליושב-ראש ועד העובדים במקום עבודתו. אולם עמיתיו התקנאו בו, רקמו נגדו קנוניה שאילצה אותו להתפטר ממשרתו.

סיפורו הזכיר לי את סיפורו של **יהזקאל**, שתואר בפרק הקודם (**ע' 69**) ועל כן בניתי פירוש דומה: הצלחה שוות ערך לאון מיני; הצלחה גוררת אסון, פורענות ולכן יש להימנע מהצלחה, תפקוד מיני תקין. בניגוד לחד-ממדיות של

התסמין של **יחזקאל**, רתם **ליש** באופן לא מודע את האימפוטנציה הזמנית כמבחן לאהבת אשתו: "האם תקבלי ותעריכי אותי גם מוכה, חלש וחסר אונים, אימפוטנט?"

ליש טופל בשלוש פגישות. שתי האחרונות הוקדשו להבהרת המשפט הלא מודע: "האם את, אשתי, מקבלת אותי רק כשאני חזק ומתפקד?" האימפוטנציה הייתה למבחן כוח. פירוש מתאים זה החזיר את **ליש** לתפקוד מיני תקין.

שני המקרים הבאים נראים לי בדיעבד מרתקים. בשניהם הועבר הפירוש אל המטופלים דרך צד שלישי מבלי שהיו מודעים כלל שמתקיים טיפול ומבלי שפגשו במטפל, יוזם הפירוש, פנים אל פנים.

במקרה הראשון הציג מטפל את ד"ר **נעמה**, מתמחה במחלקה כירורגית בבי"ח בו הועסק המטפל כיועץ פסיכיאטרי. הוא סיפר שבפגישות אקראיות, בהפסקות קפה או בחדר האוכל, חוזרת **נעמה** ומספרת על מצב רוח ירוד התוקף אותה לאחרונה. מחיבור קטעי הסיפורים הצטיירה לאיטה התמונה הבאה. למעשה מתארת **נעמה** דיכאון שהופיע מאז נפצע בעלה, **נועם**, בתאונת דרכים והוא מאושפז במחלקה בה היא עובדת. **נעמה** חוזרת וטוענת שמאז פציעתו "קרה לו משהו ששינה את יחסו אלי". עד הפציעה היו ביניהם יחסי אהבה וכבוד הדדי. **נועם** היה מתחשב בדעתה, מקבל ברצון את עצותיה שסייעו לו לא פעם להתקדם. מאז הפציעה הפך מנוכר, מריר וקצר רוח, כמו רומז לה שהיא מתנשאת ומנסה להשתלט עליו. תחילה ניסתה **נעמה** לייחס את השינוי לפציעה, להכיל את יחסו העוין

ולקבל אותו בהבנה, אבל כשנתקלה גם התנהגות זו בעוינות ופורשה כהתנשאות הגיעה לסף שבירה וייחסה ביודעין את דיכאונה ליחסו העוין.

נועם נולד במשפחת מצוקה מרובת ילדים. **נעמה** מתארת אותו כרב תושייה ובעל ביטחון עצמי שהגיע בכוחות עצמו ומעט בתמיכתה להיות הנדסאי. היא עצמה בת למשפחת רופאים. עד הפציעה היו יחסיהם שוויוניים, כאמור, **כשנועם** נהנה מהתמיכה המוראלית של אשתו.

תחילה ייחס המטפל את השינוי שחל ב**נועם** ל-**P.T.S.D.** והציע ל**נעמה** להפנות את **נועם** לטיפול. "**נועם** יקבל זאת כניסיון נוסף מצידי להשתלט עליו ולשנות אותו" אמרה **נעמה** ודחתה את ההצעה על הסף. "מספיק שעלי להסתיר שפניתי לעזרה."

המקרה הובא בפני קבוצת הדרכה שהעלתה השערה דינאמית מזערית:

נועם קיבל את תמיכת **נעמה** באהבה וברצון כל עוד חווה עצמו כאובייקט בלעדי שלה. כשאושפז במחלקתה קרסה הנחה לא מודעת זו. הוא הפך בעיני עצמו ל"סתם עוד חולה" והיה עליו לחלוק את תשומת ליבה עם יתר מטופליה-ילדיה. זעמו הלא מובן לא אפשר לו עוד לקבל את אהבתה ואת תמיכתה האימהית.

ההשערה הוצגה ל**נעמה** והוטל עליה לחלוק אותה עם **נועם** ברגע נוח ובמילים מתאימות.

במפגש הבא נראתה **נעמה** מעודדת. "הייתה לי שיחה ארוכה עם **נועם**" אמרה, "נדמה לי שהבין את מהות השבר. הוא פחות עוין ונדמה לי שההבנה וההרמוניה חוזרים לשרור בינינו."

סביר להניח ש**נעמה** לא ספרה לבעלה על פנייתה לעזרה חיצונית ו**נועם**, מן הסתם, לא קישר את השינויים שקרו ביניהם להתערבות כזאת. כל עוד נשמר קשר עם **נעמה**, דווחה למטפל שהזוגיות חזרה לתקנה.

תיאורטית ניתן להשוות את תגובתו של **נועם** לשיבוש מערכת יחסי אובייקט סתגלנית שנבנתה כ- **reaction formation** לחוויות ילדותו, ילד במשפחה ברוכת ילדים. ללא פירוש מתאים חוה **נועם** את השיבוש כהפרה של הסכמ לא כתוב עם אשתו והגיב בזעם, תגובה תרפויטית שלילית טיפוסית, לפי **Strachey**. תחילה ניסתה **נעמה** להכיל את הזעם, אך משלא עמד לה כוחה, עברה למצב שהייתי מכנה "כשל טיפולי" והיחסים הידרדרו.

לאחר ניתוח המידע ולאחר יישום ההשערה הדינאמית המזערית והבהרתה ל**נועם**, הבין **נועם** את אשר קרה. תחושת הביטחון בדבר היותו האחד והיחיד של **נעמה** חזרה אליו והמצב חזר לתקנו. תגובה שלילית דומה עלולה הייתה להיווצר לו נולד לזוג ילד, שהיה נחוה אף הוא ע"י **נועם** כמתחרה. בתקופת המעקב לא קרה הדבר וסביר להניח שמשבהינו בני הזוג את נקודת התורפה של **נועם**, היו מתגברים בכוחות עצמם.

במקרה השני התגרשה **כרמלה**, המטופלת המזוהה בעזרת טיפול מגבר שלא אהבה ושלא סיפק אותה מינית ובנתה מערכת יחסים חדשה עם **כרמל**. לראשונה בחייה הוותה סיפוק מיני אמיתי ונצלה כל הזדמנות לשכב עם בן-זוגה החדש. לא חלפו אלא מספר חודשים ו**כרמל** פיתח אין אונות. נאמר למטופלת שייתכן שהדרישות המיניות שהציבה לבן-זוגה העלו בו חשד לא מודע, שאין הוא אלא כלי שרת לסיפוק מיני ואין-האונות היא ביטוי למחאתו הלא מודעת: "איני מוכן לשתף פעולה. אני חווה עצמי מנוצל כאילו הייתי סתם מכונת מין." משהוצג פירוש זה ל**כרמל** על-ידי המטופלת, חזר האון הגברי. המחאה הלא מודעת הפכה מודעת ואפשרה דיון גלוי ופתרון הקונפליקט.

למניעת הרושם שטיפול מהסוג שהוצג זוכה להצלחה בכל תנאי, אציג את המקרה הבא. למרות המבנה הדינאמי שהובן היטב היה למטופל רווח משני כה רב מהסימפטום עד שלא הסכים לוותר עליו.

שחל פנה למרפאה בגין אין-אונות. על שאלתי לסיבת פנייתו ענה "אשתי שלחה אותי." היה זה רמז שפתרון הבעיה אינו בראש מעייניו. על שאלות נוספות ענה: "מה יצא לך מכל השאלות האלה?" לאחר שידול ניאות וספר שלאחרונה נדרש להגיש הצהרת הון בה הצהיר על חלק מהונו בלבד. לאחר זמן קצר דרשה אשתו שיקנה בית חדש. **שחל** ניסה להסביר לה שאינו יכול לקנות בית סמוך כל כך להצהרת ההון המוקטנת שהגיש. כתגובה איימה האישה לשלול ממנו יחסי מין עד שיקנה את הבית הנכסף. בסמוך הופיעה אין-האונות. **שחל** הוסיף: "הן משתמשות בזה כמו באקדח

המכוון כל הזמן לרקותינו. "כשניסיתי להסביר לו שאין-
האונות משמשת לו לנטרול האקדח, צחק בפניי והודה שהוא
מוצא פורקן בזקפה מלאה בצפייה בחומר פורנוגראפי.

דיון

לסיכום, תזכורת לנקודות שהוזכרו בפתיחת הפרק:

1. הפירוש הוא בעל ערך טיפולי ספציפי, גם כאשר משתמשים בו ככלי יחיד וחד-פעמי.
2. ניתן להגיע להישגים טיפוליים עמידים בפסיכותרפיות הכוללות פירוש יחיד.
3. סקירת חומר תיאורטי הנוגע למשמעות ה"כאן ועכשיו" בהעברה.

1. בכל המקרים שתוארו היה הפירוש "המשתנה הדומיננטי" שנוסף על נסיבות קיימות. משתנה אחר, שאינו פירוש, הוא גישתו התומכת של המטפל: "אני מבין שיש לך בעיה ואני מוכן להקשיב ולעזור לך לפתור אותה." ההקלה שהושגה לאחר הפגישה הראשונה עם **לביא**, קצין הצנחנים, בהיגד: "כל חייל...זה רפלקס בלתי נשלט" הייתה "חוויה רגשית מתקנת", כפי שהוגדרה על-ידי **אלכסנדר ופרניץ'**, אולם ההתרחשויות שלאחר מכן הוכיחו שתמיכת המטפל לא הספיקה וניתן להניח שלא תרמה לתוצאה הסופית. ההקלה, אכן, הייתה זמנית בלבד.

בניגוד ל**אלכסנדר ופרניץ'** הגדיר **עזריאל**, כזכור, את "החוויה הרגשית המתקנת" כניתוק הקשר הסיבתי הבלתי מודע בין מערכת היחסים המנועה, כמו: "כעס רצחני כלפי

האובייקט וייחול למותו" לבין הפורענות: "רגשי אשם על מות האובייקט במציאות תוצאה, כביכול, מהייחול למותו." פירוש ברוח זו ניתן ל**לביא**, פתר את הבעיה וגרם להעלמות עמידה של הסימפטומים.

גישה תומכת וקשובה שנקט הרופא המפנה לא הועילה במקרים של **כפיר** ושל **ליש**. כשנקטה "האישה - המטפלת", ד"ר **נעמה**, עמדה מכילה כלפי **נועם** "הבעל - המטופל", הייתה לגישה זו השפעה מזיקה והיא הואשמה בהתנשאות. נראה, אם כן, שהמקרים שהוצגו מהווים דוגמה התומכת בהנחה שפירושים מתאימים הם בעלי ערך טיפולי ספציפי ועמיד בטיפול דינאמי גם בהיותם כלי יחיד.

2. סקירת החומר שהוצג מובילה למסקנה שבכל אחד המקרים מילא פירוש מתאים בודד תפקיד מכריע בחייהם של האדם או של האנשים המעורבים.

סביר להניח של**ביא** לא היה מת מפציעתו. הוא היה מוזן מלאכותית והיה מחלים מפציעותיו. אולם ההנחה שנפשית היה נותר נכה נתמכת על-ידי הניסיון במקרים דומים בהם לא לווה הטיפול הפיזי בטיפול פסיכותרפויטי. איני מניח שהייתה מתרחשת החלמה ספונטאנית במקרים של **כפיר**, של **ליש**, ושל **כרמל**. במקרה של הזוג **נעמה** - **נועם**, סביר להניח שהנישואין היו מידרדרים למעגלי קסמים של שנאה והרס הדדי ומובילים לתסכול גובר והולך ולגירושין. ניתן להניח השתלשלות דומה, אם כי פחות קיצונית, על הזוג **כרמל** - **כרמלה**.

שובו של הרצון לחיות (לביא), חזרת התפקוד המיני (כפיר, ליש, וכרמל) והיכולת המחודשת להתייחס באופן חיובי זה לזה, כלומר לאהוב (משפחת נעמה - ונועם), הם שינויים מובהקים במגמה של בריאות נפשית.

שני הפירושים שנדרשו לשינוי בליש, אינם מוציאים אותו מכלל זה. הסימפטום היה מורכב משתי פאזות (דטרמינציה כפולה לפי פרויד) וכל אחד מהפירושים טיפל בפאזה שונה. א. אני אימפוטנט כי אני חושש שתפקוד מיני תקין יביא לפורענות שוות ערך לסירוס. ב. אני אימפוטנט כדי לבחון את אהבת בת-זוגי.

המכנה המשותף במקרים שהצגתי בפרק זה היה הפנייה מוקדמת לפסיכותרפיה דינאמית, סמוך להופעת הסימפטומים. הם מזכירים את הפסיכוזות במצב התהוות, שהוזכרו בפרק הראשון ואלה שיתוארו בפרק השישי, השביעי והשמיני.

3. תפקידו של ה"כאן-ועכשיו", של ההעברה, בבניית הפירושים.

תפקיד ההעברה ב"כאן ועכשיו" היה מעניין וחד-משמעי בזוגות נעמה-נועם וכרמלה-כרמל. המהלך הטיפולי הישיר התרחש במקרים אלה בין בני-הזוג-"המטפלים" נעמה וכרמלה לבין בני-הזוג-"המטופלים" נועם וכרמל, בעוד האנליטיקאי ממלא תפקיד המיוחס באופן מסורתי למדריך. במקרים אלה היו פירושי ה"מטפל" (בן-הזוג) מכוונים למערכות היחסים שהתקיימו בין נותן הפירוש לבין מקבלו

והשפיעו עליהן ישירות. אינני מוצא הגדרה קולעת לפירושים שניתנו במצבים אלה מאשר פירושי העברה טיפוסיים.

במקרים האחרים היה המצב שונה.

ביני לבין **לביא** (הצנחן הפצוע) התפתחה מערכת יחסים אינטנסיבית של העברה-והעברת-נגד כמעט מיידית. הנחתי שמקורה בצורך של **לביא** להקל מרגשי האשם, שפגש בצורך להקל רגשי אשם שלי: "**לביא** סיכן את חייו בקרב, בעוד אני יושב בעורף." אני מאמין שההקלה הזמנית שהושגה לאחר הפגישה הראשונה הייתה תוצאה של מערכת יחסים זו, "ריפוי בהעברה – **transference cure**." ניתן לראות בפגישה הראשונה עם **לביא** "חוויה רגשית מתקנת" לפי **אלכסנדר ופרנץ**. הנסיבות המקלות שהצעתי לו מתאימות לתפיסה: "המטפל מביע עמדה מנוגדת לעמדת האובייקטים המקוריים במטרה להעניק למטופל חוויה חדשה", במקרה זה תפקיד של מתקן את תפיסת הסופר-אגו הנוקשה. העובדה שגישה זו הייתה יעילה עד גבול מסוים בלבד ושרק התרת הקונפליקט בפירוש פתרה את הבעיה מתאימה לקו המנחה בפרק זה.

הפירוש שניתן בפגישה השנייה ניתן אמנם על בסיס אותה מערכת יחסים בין אישית שהתגבשה בינינו בפגישה הראשונה, אך לא השפיע עליה, אלא על מערכת היחסים ששררה בין **לביא** לבין הצעיר שנהרג. מערכת יחסים זו לא הייתה קשורה למערכת היחסים של העברה והעברה-נגדית.

במקרים של **כפיר** ושל **ליש** אינני רואה סיבה להניח שהתפתחה מערכת יחסים בין-אישית ביני לבין המטופלים ומן הסתם לא התייחסו הפירושים למערכת יחסים זו, אלא למערכות יחסים שמחוץ להעברה. במקרה של **ליש** לא ניתן היה לזהות ניסיון להשתמש ב"חולשתו" לבחון אותי כשם שבחן את אהבת אשתו, או להשפיע על יחסי אליו בדרך אחרת. למרות זאת היה הפירוש יעיל כמו במקרים האחרים. ראוי, אפוא, לשקול אפשרות שכדי שפירוש יגרום לשינויים תוך-נפשיים עמידים, אין תמיד צורך ליישם אותו ב"כאן-ועכשיו" של ההעברה. טיעון זה חולק במידה מסוימת על אחת מהנחותיו התיאורטיות של **עזריאל** הגורסת שהתנאי לבחינת יעילות הפירוש הוא שיאפשר בוחן מציאות ב"כאן-ועכשיו" של ההעברה וישנה אותה (מוטציה) כמתואר בפרקים הקודמים.

גישה זו של **עזריאל** הוכיחה עצמה בעבודתם של אחרים ובעבודתי במקרים רבים. בפרקים הבאים אדגים שהנחתו של **עזריאל** תקפה במטופלים הסובלים מפסיכופתולוגיה חמורה, כגון גבוליים וכאלה הסובלים ממחשבות שווא. הפורענויות הקיצוניות הנלוות למערכות היחסים המנועות לא תוכלנה להיות מופרכות במטופלים אלה אלא בתנאים המיוחדים הקיימים ב"כאן-ועכשיו" של ההעברה.

לסיכום: הוצגו בפרק זה חמישה מטופלים בהם הודגם שהפירוש היה גורם מכריע בהשגת שיפור משמעותי ועמיד במצבם הנפשי. מכאן ניתן ללמד על יעילותו הספציפית של הפירוש בפסיכותרפיה אנליטית, ועל האפשרות להשיג

תוצאות משמעותיות באמצעות התערבות פרשנית קצרה,
בין "כאן-ועכשיו" ובין אם לאו.

ראוי להזכיר כאן את ה-IARPP הרואה באישיות
המטפל גורם דומיננטי בטיפול. בפרק השביעי ארחיב בנושא
זה ואנסה למזג בין הפירושים לבין ההתערבויות הטיפוליות
שאינן פירוש.

פרק חמישי פירושים תלת-רובדיים בקבוצות

למדתי רבות מעזריאל על הפסיכואנליזה של קבוצות. במאמר (1959) גרס שהחומר ה"אקראי" המוצג על-ידי חברי הקבוצה אינו אוסף מקרי וסתמי של היגדים. כל מטופל בקבוצה נושא עמו מן הסתם את שלושת הרבדים שתוארו. ההיגדים הראשונים בכל מפגש הם הצהרות מתוך רובד זה או אחר של המבנה ככל שמעז כל מטופל לחשוף. חשיפות ראשוניות אלה תיתקלנה בהסכמה, באדישות או בהתנגדות בהתאם לעצמת החרדה שהן מעוררות בזולת. **עזריאל (1967)** השווה "גישושים" אלה לאסוציאציות המתעוררות במטופל כתגובה להתנהגות הלא פרשנית של המטפל בפסיכותרפיות פרטניות, כמו שפת הגוף, לבוש, שינויים בסדר הישיבה, היעדרם של מטופלים או הופעתם של חדשים וכו'. רמת החרדה שתתעורר בכל מטופל כתגובה ל"גישושים" אלה תהיה ביחס ישר לעוצמת נגיעתם במערכות היחסים המנועות. הגישושים יעוררו עניין והסכמה כשעצמת ההגנות תהיה דומה לזו של בעל ההיגד, הם יתקלו באדישות ובשעמום כשעוצמת ההגנות עולה על זו של בעל ההיגד ובהתנגדות כשהיגד מאיים לחשוף את מערכת היחסים המנועה של המגיב. **עזריאל** כינה סוג זה של שיח בתוך קבוצות מטופלים "תקשורת-תגובתית-כפויה" (**compulsive reactive communication**).

אם אין המטפל מתערב במתרחש, בונים ההיגדים האקראיים שכוננו ע"י **עזריאל** "הדחיפות והמשיכות" "מתח

קבוצתי משותף" (**common group tension**) הווה אומר נושא משותף, לרוב בלתי מודע, שניתן לחושפו מתוך ההיגדים האקראיים של הפרטים בקבוצה. סביב נושא משותף זה ניתן להתאים פירוש לכל פרט בקבוצה, בהתבסס על מערכת היחסים התלת רובדית. בשלב מאוחר יותר בפרק זה אדגים שבתנאים מסוימים עלולה גישה פאסיבית, פרשנית בלבד, מצד מנחה הקבוצה למוטט את קיום הקבוצה.

כדי לזהות את המתח הקבוצתי המשותף הסמוי המתבטא בהיגדי המטופלים ועל אחת כמה וכמה בשתיקתם יש להבין את המשמעות של היעדרות מטופלים מפגישות, הצטרפות מטופלים חדשים, פרישת מטופלים והפסקות בטיפול. בתנאי אשפוז, יש להתחשב בתחלופת אנשי צוות או שיתוף סטודנטים וכי"ב.

דוגמה:

הקבוצה כללה שישה מטופלים, שלוש נשים ושלושה גברים. היינו שני מנחים, פסיכולוגית ואני. הפגישה המתוארת התקיימה לאחר חופשה מתוכננת בת שלושה שבועות. בפגישה שטרם החופשה התייחסו המטופלים למצבים בהם נאלצים אנשים לסמוך על עצמם, כגון שחייה בבריכה בהיעדר מציל. היגדים אלה היו תגובות אסוציאטיביות לחרדה שהתעוררה בגין הצורך לסמוך על עצמם בהיעדר המטופלים. הפירוש שניתן בתום הפגישה היה ברוח זו.

הפגישה שלאחר החופשה נפתחה ע"י **מטופלת א'** שאמרה שהיא חשה שעליה להתחיל הכול מחדש. **מטופלת ב'** השיבה שלא הרגישה בזמן שחלף ויש לה תחושת המשכיות. נראה, **שמטופלת א'** התקרבה יתר על המידה אל מערכת היחסים המנועה של **מטופלת ב'**, וזו הגיבה ב"תקשורת-תגובתית-כפויה" טיפוסית, בהכחשה. **מטופלת א'** הוסיפה שחשה בעיקר בחסרונו של **מטופל X** שהיטיב להנהיג את הקבוצה ברגעי השתיקה המתים ונעדר מהפגישה הנוכחית.

לאחר שתיקה ארוכה העירה **מטופלת ב'** שחשה צורך להציג לקבוצה בעיה לדיון: "מדוע, לדעתכם, אני חשה דחף חזק לנטוש כל פעילות חברתית בה אני מעורבת ומחמיצה הזדמנויות חברתיות רבות?" היא דרשה במפגיע לקבל תשובה והביעה מורת רוח משלא הצליח איש מהמשתתפים להשיב תשובה משביעת רצון. **מטופל ג'** העיר שגם הוא שם לב לתופעה דומה, אנשים נוטשים מעגל חברתי ללא סיבה מוצדקת. במיוחד הזכיר דמויות מפתח שעזבו במפתיע וחסרונון בלט. "אגב", העיר, "קרה לי דבר מוזר: ראיתי אדם לבוש מדים שהייתי בטוח שהוא ד"ר שפרינגמן, המנחה שלנו וחשבתי שהוא בשירות מילואים."

טרם היה בידי רמז לפורענות ולמרות זאת ניסיתי לפרש כבר בשלב זה. הנחתי ש"המתח הקבוצתי המשותף" שאיתו ניסו המטופלים להתמודד, נסב על האשמה בנטישה אותה טרם העלו על דל שפתם. **מטופלת א'** הייתה קרובת ביותר להסגרת רגשותיה, שלפי הבנתי היו חלק ממערכת היחסים המנועה, אך נסוגה מיד להתקה: "אני חשה בחסרונו של **מטופל X**, ולא בחסרונם שלהם." **מטופלת ב'** בחרה

בהכחשה: "לא חשתי בזמן שעבר." אח"כ הפכה את היוצרות וכמו להרגיע את עצמה הציגה מצבים בהם אינה ניטשת אלא נוטשת: "אני חשה דחף לעזוב..." הייתה זו תרומתה למערכת היחסים הנרכשת. **מטופל ג'** דיבר על דמויות מרכזיות הנוטשות מעגל חברתי בלי לספק סיבה מוצדקת – התייחסות לנטישת המטפלים כשהיא מוסווית בהתקה. ועוד הרחיק לכת בנסותו להמציא לי נסיבות מקלות: אם נקראתי למילואים, לא הייתה נטישתי את הקבוצה שרירותית; היה זה רמז ברור לניסיון להגן עלי, תרומה נוספת למערכת היחסים הנרכשת.

משהצעתי את הפירוש, בו הצבעתי על תרומתו של כל משתתף למערכת היחסים הנרכשת ועל מרכיבי מערכת היחסים המנועה שעל טיבם יכולתי לעמוד, הבנתי מתגובת הקבוצה שהפירוש היה מוקדם מדי. **מטופלת ב'** אמרה שאין לה מושג למה הכוונה (הכחשה נוספת) ו**מטופל ג'** אמר שגם הוא אינו מבין והוסיף שהפירוש מזכיר לו הסברים שהצליח בקושי להבין, כמו מנגנון הפעלה של אקדח או זה של פצצת אטום.

אסוציאציה האחרונה זו סיפקה את החלק החסר במערכת היחסים המנועה ואת הפורענות. כדי להימנע מזעם קטלני וחסר אבחנה, הרס מוחלט (פצצת אטום) של האובייקטים, ניסו חברי הקבוצה להימנע מתפיסת המטפלים כאובייקטים נוטשים ומתסכלים. זעמם המנוע היה כה עז, שאילולא מנעו אותו היו נהרסים לא רק המרכיבים שזנחו ואכזבו אותם, אלא גם המרכיבים הנחוצים לתמיכה ולסיפוק צורכיהם ואולי גם הקבוצה כולה. מערכת יחסים מנועה מסוג זה, המובילה להתקפה כה חמורה על האובייקט, היא לכשעצמה

פורענות דיכאונית. משתמע ממנה אובדן מוחלט של האובייקט, כפי שהוזכר בפרק השלישי.

עתה יכולתי לבנות פירוש מלא, שעיקרו היה: עלינו לנקוט אמצעים שונים (מערכות יחסים נרכשות) על מנת להימנע מתחושת הינטשות מצד האובייקטים (המטפלים), כיוון שאם לא כן עלול זעמנו הבלתי מרוסן להרוס ללא אבחנה את הקבוצה כולה, כולל המטפלים בהם אנו תלויים ושנטשו אותנו ואולי אף אותנו.

לאחר שהושלם הפירוש, ציין **מטופל ג'** שלא פעם היה עליו להסתיר את שביעות רצונו לשמע מותה של אישיות חשובה (ביטוי גלוי יותר של התוקפנות המנועה), **ומטופל ד'**, ששתק עד כה תיאר תחושות דומות שרק עתה העז להביען בגלוי. **מטופלת ב'**, שקודם לכן הכחישה כל רגש של אובדן או אכזבה, גילתה שבאותן פעמים בהן חשה דחף לנטוש, היה זה בעקבות אכזבה או תחושת הינטשות. מתוך שני הפירושים שניתנו לקבוצה, נדחה הפירוש שלא הכיל את הפורענות, ואילו זה בו צוין מרכיב הפורענות הביא לביטוי גלוי יותר של אכזבה ושל זעם הרסני.

הדוגמה שתיארתי נלקחה, אמנם, מקבוצה טיפולית קטנה אך שנות ניסיון רבות בקבוצות גדולות, המכילות כ-30 מטופלים ואנשי צוות, הוכיחו לי שניתן ליישם סוג פירושים זהה גם בקבוצות גדולות.

קבוצות גדולות

בשנות עבודתי במחלקה פסיכיאטרית פתוחה במרכז רפואי כללי הונהגו פגישות קבוצתיות מחלקתיות, בתחילה לאורור הדדי, הפחתת מתח בין המאושפזים לבין הצוות הרפואי והסיעודי. בנוסף לאנשי הצוות כללו הקבוצות כשלושים מטופלים שהתחלפו מדי פעם. הייתה זו אחת המחלקות הפסיכיאטריות הפתוחות הראשונות בבית-חולים כללי בארץ ורווחה האמונה שפעילות הקבוצה תיצור אוירה טיפולית ומוטיבציה למטופלים לשתף פעולה ללא האכיפה הנהוגה במחלקה סגורה. חשבנו להגדיר אווירה טיפולית כאווירה המווסתת את עצמה במנגנוני משוב וליצור מעין קהילה טיפולית. המשתתפים בפגישות היו מטופלים נזקקים, מדוכאים ופסיכויים שאושפזו ללא כפיה, לרבות מטופלים בעלי נטיות אובדניות כל עוד לא נזקקו לאמצעי ריסון גופניים. עם הזמן היו אלה דווקא המטופלים שלמדו אותנו שבנוסף לאורור ניתן ליישם את הגישה הדינאמית הפרשנית בקבוצה למרות התחלופה והיעדר האינטימיות.

(Springmann 1970)

דוגמה: מטופל שאושפז בגלל מחושים מגוונים שלא נמצאה להם סיבה גופנית. בקבוצה התלונן ללא הרף על מחושיו השונים והמשונים עד שיום אחד קמו עליו המשתתפים שקצה אונם משמוע אודות מכלול מכאוביו ואחד מהם הטיח בפניו שתלונותיו אינן אלא תירוץ להישאר מאושפז ולהימלט מאשתו שמפניה הוא ירא. בעקבות הפירוש הפשוט והמחוספס שהטיחה בו הקבוצה דרש האיש למחרת להשתחרר. יש להניח שלא השתחרר ממכאוביו אך

נגמל מההוספיטליזם ואילו אנו המטפלים נוכחנו שניתן ליישם את הגישה הדינאמית, הפרשנית, גם בקבוצה הגדולה.

המשותף והשונה בין קבוצות קטנות לבין קבוצות גדולות.

הדוגמה הראשונה ליישום רעיונותיו של **עזריאל** בקבוצה גדולה תהיה היפותטית... בחרתי להציגה אף שלא ניתן בפגישה זו פירוש כי בדיעבד נראתה לי הדינאמיקה בהירה במיוחד, ניתנת לפירוש ואילו פורשה היו התוצאות צפויות.

הוזמנתי כאורח לבית-חולים פסיכיאטרי שלא נמנית על צוותו לצפות בפגישת מחלקה שמנתה כשלושים מטופלים ושישה אנשי צוות. מנהל המחלקה הציג אותי כפסיכיאטר אורח ונראה שבזאת תם תפקידי בקבוצה. הייתה שתיקה ממושכת שנקטעה על-ידי שלושה מטופלים. מטופלת ראשונה דיברה על תחזוקתם הלקויה של הדלתות והחלונות במחלקה ולאחר מכן על אביה, שאסר על בני הבית לנעול את דלתות השירותים וחדרי האמבטיה וחשף אותם לפלישות בלתי צפויות ולהיחשפות בפעילותיהם האינטימיות. מטופלת אחרת דיברה על בעל הדירה בה גרה, שהציק לה ולשותפתה, ועל אי יכולתן למחות על כך מחשש להיזרק מהדירה ולהיות ללא קורת גג. מטופל שלישי התייחס לדברי קודמתו וסיפר על בעיות דומות ביחסיו עם מנהל סניף הבנק שהתנהג כלפיו בהתנשאות ובזלזול, עליהם לא העז למחות כי חש תלוי ברצונו הטוב של המנהל לקבלת הלוואה.

כאורח לא חשתי מוסמך לפרש, אך תיאורטית הייתי מפרש כדלקמן:

- מערכת יחסים נרכשת: "אנו שותקים, או מתלוננים על קשיינו במקומות אחרים."
- מערכת יחסים מנועה: "אנו מוחים נגדך, הרופא-אב, שלא ביקשת את רשותנו להזמין את הפולש [אני, האורח], שללת מאתנו את הפרטיות וחשפת אותנו לעסוק בפעילותינו האינטימיות, [הטיפול הקבוצתי] בפני זר. איננו מעיזים להתלונן בגלוי כיוון שאנו חוששים ש..."
- פורענות מס. 1: "אם נעז למחות בפניך [בעל הדירה, מנהל הסניף, הרופא-אב], אתה עלול לסלק אותנו מהקבוצה בה אנו תלויים ובה אנו חשים בנוח."
- פורענות מס. 2: אתה עלול למנוע מאיתנו חום, קבלה, פירושים וכיו"ב.

הנחתי שלו הוצג פירוש ברוח זו בפני הקבוצה, היו חבריה חשים חופשיים לבטא את רגשותיהם האמיתיים המנועים ולמחות בגלוי נגד המנחה שחשף אותם לאורח הבלתי קרוא ומכאן, בהכללה, אולי גם כנגד הצוררים בחייהם שמחוץ לקבוצה.

פגישת מחלקה זו עוררה בי את המחשבה שהדינאמיקה הקבוצתית של **עזריאל** ישימה גם בקבוצות גדולות.

לעתים קשה לדלות את "הסיפור שמאחורי הסיפורים." אירועים משמעותיים סביב הקבוצה, כגון זה שתואר זה

עתה, מצביעים על הקשר הסמוי בין ההיגדים סתמיים לכאורה לבין אירועים משמעותיים אלה. זיהוי ההקשרים והבנת משמעותם לקבוצה, יעזרו למטפל לקשור את הקצוות ולפענח את "המתח הקבוצתי המשותף". הדוגמה הבאה ממחישה זאת שוב.

בקבוצה הגדולה שתתואר דנו המטופלים באשפוזים חוזרים והתלוננו על אי יכולתם להתמודד עם מצבי דחק מחוץ לאשפוז. מבלי משים גלשו האסוציאציות לתיאור פעולות כירורגיות, ואחת המטופלות העירה שהיא מתעבת את המחשבה שיהיה עליה להתבונן מקרוב במכשירים שימשו לניתוח בגופה.

אותה תקופה הייתי שרוי בקשיים אישיים שרוב חברי הקבוצה היו ערים להם. כפירוש הצעתי סיבה (פורענות) המונעת מהם לדבר על בעיותי ישירות. אם תועלינה לדיון, ייתכן שיתברר שגם אני פגיע, הקבוצה תאבד את אמונה בי ותחוש נטושה, חסרת אונים להתמודד עם בעיותיה. הוספתי ופירשתי שהיגדיהם התיקו את הבעיה ממני, המטפל, "הכלים הכירורגיים לנתח אותנו" אל עצמם, המטופלים שאינם עומדים במצבי דחק מחוץ לאשפוז וחוזרים לאשפוז חדשות לבקרים, שמא אתפתה להימלט בעצמי אל תוך המחלקה.

הפירוש עורר אסוציאציות אודות "פני הפוקר" שלי, רמז להכרה שאובייקטים סמכותיים תומכים, כמנחי הקבוצה, הם ככל האדם ועלולים להיחשף לבעיות אישיות, מוסוות מאחורי "פני פוקר". בפגישות הבאות נידונו תכונות המנחה; כדי לענות על צורכי הקבוצה עליו להיות חסין וכל-יכול.

ייחוס תכונות על אנושיות אלה למנחה הקבוצה הגדולה מופיע בגרסאות שונות המייצגות אותו רעיון: "רצית שנעלה בעיות. עשינו זאת. עכשיו תפתור אותן." פירשתי דרישות מסוג זה כהתייחסויות נרכשות, שמסתרת בהן ההנחה שהמנחה בעל כוחות על-אנושיים, כל-יכול ויודע-כל. בדמיונם של חברי הקבוצה מנחה אנושי גרידא אינו מסוגל לשלוט בעצמת רגשות הקנאה, העוינות והיריבות בקבוצה, ולהיענות לצורך העז בחום ובאהבה.

משהוצג המנחה ככל האדם על הקבוצה להיווכח אם אומנם ישרוד "מנחה ככל האדם" התקפות חריפות המובעות לעתים בלשון ישירה ובוטה: "הקבוצה שלך לא שווה כלום", "אף פעם לא אחזור לקבוצה שלך!", "אתה סתם שוויצר אגוצנטרי", "הקבוצה של ד"ר X מוצלחת יותר משלך. הוא שואל אותנו שאלות", וכו'. מנחה השורד התקפות אלה, אינו משיב מלחמה ונשאר בשליטה, מפיג את הפחד של הקבוצה ותואם את תפיסתו של **עזריאל** בערך הטיפולי של מבחן המציאות המפיג את החשש הבלתי רציונאלי מפני פורענויות.

לדעתי מעניקה הקבוצה הגדולה, מרובת המשתתפים, ביטחון למטופל הבודד שתמיד ימצא בה מי שירסן אותו גם אם יאבד שליטה בזעמו ויתקוף פיזית. הפירושים מאפשרים למטופל לבטא את הכעס מילולית ונוכחות חברי הקבוצה מאפשרת לו לבטא כעס בעצמה רבה מאשר בטיפולים פרטניים או בקבוצות קטנות. אני מאמין שהמהירות בה מתאפשרת חשיפת כעס עמוק ייחודית לקבוצה הגדולה.

לאחר התקפות מילוליות בלתי מרוסנות תורגש לרוב הקלה במתח ובעקבותיה תופיע לעתים התנהגות מתקנת. מטופלים שהתקפותיהם היו החריפות והבוטות ביותר יגנו עכשיו על המטפל מהתקפותיהם של מטופלים אחרים, או יחמיאו לו בכוונה כנה ובלתי מוסווית. התנהגות זו מאפיינת גם מטופלים מסוגרים, לעתים סכיופריניים, או אובדניים, שבחנו את זעמם ואת יצר ההרס הטמון בהם, נוכחו שהם בטוחים מפני פורענויות ומסוגלים עתה לבדוק מערכות יחסים הדדיות.

צירוף סטודנטים לרפואה לקבוצה בתקופת השתלמותם מאופיין בתחילה בשתיקות, באי שקט ובחוסר תקשורת קוהרנטית. הסיבה היא שהסטודנטים נתפסים בעיני המטופלים כאובייקטים מועדפים על המנחה ותפקיד השתיקות ואי השקט לשלול מהמנחה היגדים בעלי ערך, שישמשו אותו ואת הסטודנטים ב-"אורגיה אינטלקטואלית". פירוש זה מבוסס על הסוד הגלוי שבתום כל פגישה דנים המנחה והסטודנטים בחומר שעלה ומנתחים אותו. פירוש הרגשות שמעוררת נוכחות הסטודנטים, מתוגמל לרוב בוידווי קנאה: "ברור – רק תשווה את הזמן שאתה מקדיש להם לזמן שאתה מקדיש לכל אחד מאתנו." נוסף לקנאה מוסווית בסטודנטים ובזרים אחרים קיימת גם קנאה באנשי צוות ההולכים הביתה בתום יום העבודה אל משפחותיהם ה"אידיאליות". הקנאה מחריפה וכולטת במיוחד לקראת חגים, וביתר שאת לפני חגים הנחגגים מסורתית בחיק המשפחה.

החשיבות הטיפולית של הודאת הקבוצה בקנאה, והתוקפנות הבוטה כלפי המנחה אינה מובנת תמיד במבט ראשון. המרת השתיקה ואי השקט בדיון הגיוני, פתוח, הקלת המתח וניסיונות התיקון מבשרים הפגת חשש ראשוני מפורענויות.

כשמשתלט מטופל יחיד על הקבוצה ודוחק אותה למעמד פסיבי עומדות בפני המנחה מספר אפשרויות. כשהסיבה לפסיביות אינה ברורה, יכול המנחה לבטא את הפירוש הקבוצתי באמצעות המטופל-המשתלט, כאילו מייצג קולו את הקבוצה כולה. קולו הדומיננטי דומה אז למתרחש בפרט שמשתלט עליו צורך ספציפי הדורש התייחסות מיידית ודוחק לשוליים כל תהליך חשיבה משני, קוהרנטי. הבנת ההתאמה בין התהליך הקבוצתי לבין התהליך הפרטני מוליכה מן הסתם את המנחה להחזרת הקבוצה לאקטיביות.

אפשרות אחרת: להתייחס למטופל המשתלט כאילו היה מטופל פרטני, שהקבוצה מייצגת עבורו אובייקט מעורר רגשות תלויי נסיבות.

דוגמה: מטופל בקבוצה לא אפשר לאיש מלבדו לפצות פה ועמד בתוקף על זכותו הבלעדית להביע תסכול על שמעולם לא הצליח לבטא את מלוא תוקפנותו כלפי מטפלו האישיים. התייחסתי אליו לרגע כאל מטופל פרטני במחשבה להחזיר מאוחר יותר את מרכז הכובד לקבוצה. אסוציאציות שהביע אודות מות אביו אפשרו לי לפרש את מחשבותיו התוקפניות כמכוונות כלפי/אביו "כאן-ועכשיו". פירשתי, איפא, שקינא במעמדי בקבוצה, בעיקר בעיני המטופלות ומחשש לבטא את

קנאתו בגלוי התיק אותה אל מטפלו הקודמים, שמא "אמות", כאביו, אותיר את הקבוצה בידי ואז ייחשף להתקפות קנאה מצד המטופלים הגברים. דברי הובילו לעימותים בוטים בינו לביני ואפשרו לו לבסוף לקיים עימות ישיר עם אמו, כלפיה נהג בפאסיביות כנועה, כשרגשי המחאה התוקפניים כלפיה מרוסנים. מקרה זה הוא עוד דוגמה להתעוררות יחסי אובייקטים מנועים בעקבות פירוש, ולהכללתם ליחסים שמחוץ להעברה.

דוגמה הממחישה החלפת מערכת יחסים נרכשת, הרסנית ובלתי סתגלנית במערכת יחסים סתגלנית יותר. קבוצה שהפכה תוקפנית כלפי המטופלים הרגרסיביים תבעה במפגיע: "סלקו אותם מהמחלקה." התברר שאת הדרישה הנהיגו מטופלים שהצליחו לאחרונה להגיח ממצב תינוקי, רגרסיבי, וכאלה שחששו שהם על סף שקיעה למצב כזה. הפירוש שניתן: "אנו מעוניינים בסילוקם של המטופלים המופרעים, כיוון שהם מהווים דוגמה מוחשית לרגסיה למצב תינוקי. ייתכן שלא נוכל לעמוד בפיתוי, וכתוצאה מכך נהיה אנו עצמנו בסכנת סילוק." לאחר פירוש זה, עלתה רמת הסובלנות במידה ניכרת ונשמרה זמן רב.

עד כאן טענתי שיישום תפיסתו של **עזריאל** על יחסי אובייקטים, השמורה באופן מסורתי לטיפולים פרטניים או לקבוצה הקטנה, מסייעת בהבנת תופעות בקבוצה הגדולה ובפירושן. הדגשתי את המאפיינים הדינאמיים בהם דומה הקבוצה הגדולה לקבוצה הקטנה, הן במבנה והן בדרך בה ניתן להנחותה. מעתה אדגיש יותר את המאפיינים הדינאמיים

המבדילים בין הקבוצה הגדולה לבין הקטנה ואת ההבדלים הטכניים בהנחיה המתבקשים מהבדלים דינאמיים אלה.

לאחר הבעת דעותיי ביישום פירושים בקבוצה הגדולה במאמר, (a1974), חשתי שהתחדדה תפיסתי את התהליכים הדינאמיים. הדבר בא לידי ביטוי בשתי פגישות שהנחיתי ברצף ושהיו קשורות דינאמית זו בזו. פגישות אלה חזרו והמחישו את העקרונות שהציג **עזריאל** אודות הקבוצה הקטנה, כשהם מיושמים בקבוצה הגדולה.

רצף פגישות זה אפשר לי לראשונה לעמוד על הבדלים דינאמיים בין שני סוגי קבוצות:

1. הקבוצה הגדולה או זו המורכבת ממטופלים גבוליים או פסיכוטיים
2. הקבוצה המסורתית, הקטנה, המורכבת ממטופלים נורוטיים.

הנסיבות הקליניות בהן התרחשו פגישות אלה היו פגישות מחלקה. הקבוצה נפגשה פעמיים בשבוע וכללה את צוות המחלקה ומטופלים שהשתתפו בה מרצונם. מספר הנוכחים נע בין שלושים לארבעים והיחס המספרי בין אנשי הצוות למטופלים היה 1:4. מספר המשתתפים תאם לרוב את רגשות ההקלה או התסכול שבפגישות הקודמות.

הפגישה הראשונה התנהלה בעצלתיים, באווירה רגשית רדודה. איש מהמשתתפים לא הצליח להעלות נושא משמעותי הדורש תגובה. אדרבא, גם כשהעלה אחד המשתתפים בעיה אישית, שעלולה הייתה לעורר הדים

בקבוצה, הייתה נטייה להתעלם ממנו. כל היגד שנשא מטען רגשי נפסל על הסף כבלתי רלוונטי, כמתאים לקבוצה קטנה וכו'. המטופלים היו מודעים לאווירה זו, התלוננו על שעמום וניתן היה לחוש את החרדה באוויר. לבסוף העיר אחד המטופלים המתוחכמים יותר ואמר שבקבוצה הגדולה, בניגוד לקטנה, צריך לרסן רגשות, כי קיימת סכנה שרגשות אלה יהפכו ל"מידבקים" ויגרמו התלקחות אמוציונאלית כללית. בסיום הפגישה הערתי שלדעתי הסיבה העיקרית לחשש של המשתתפים מ"הידבקות" ברגשות בנסיבות אלה היא החשש שגם אני, המנחה, עלול להיסחף בהתלקחות הכללית ולהותיר את הקבוצה ללא גורם רציונאלי.

הפגישה הבאה נפתחה ברוח נכאים: "מה נעשה, דוקטור, שלא נחשוש כל כך מפני העתיד?" שאלה זו חזרה על עצמה במספר גרסאות עד שניסתה אחת המטופלות להציע פיתרון מאגי: "עלינו לקוות שהאל יהיה בעזרנו והדברים יסתדרו על הצד הטוב ביותר, להשתדל לסמוך ככל האפשר על עצמנו ולו רק למען ילדינו, שאין מי שיתמוך בהם בהיעדרנו." הצעה זו הרגיעה זמנית את הרוחות והאווירה הבכיינית שככה. לאחר מכן העלה אחד המטופלים נושא לא קשור, לכאורה. בפנותו ישירות אלי אמר: "הדבר שמעניין אותי, דוקטור, הוא כיצד אתם, הרופאים, מתייחסים אלינו, המטופלים, באמת. האם אתם רואים בנו אנשים שווי ערך אליכם, שבמקרה אינם מסוגלים להתמודד עם בעיותיהם ועל כן הם חולים? או שאתם נמנעים מיחסים אמיתיים אתנו, מביטים עלינו מגבוה ומכנים אותנו ביניכם לבין עצמכם 'משוגעים'?"

תגובתי הספונטאנית, שכמובן לא בוטאה, הייתה פאניקה: "אלוהים, איך אני נחלץ מזה הפעם?" למרבה המזל המשיך המטופל לדבר ותיאר ידידה שאושפזה במוסד סגור. הוא שם לב שגם לאחר שחרורה, חשה מחויבת להתנהג באופן מוזר ולהדגיש את השוני בינה לבין אנשים "נורמאליים" כדי שאי אפשר יהיה להתעלם משוני זה בשום פנים ואופן.

בזמן שדיבר הצלחתי להתעשת והסקתי שהסיפור על ידידתו, שהנקודה המרכזית בו הוא, לכאורה, מחאה עקיפה כנגד אפליה, אינו אלא התייחסות נרכשת, תקווה סמויה שאכן קיימת אפליה בין הרופאים לבין מטופליהם, שאכן קיים שוני בסיסי בין חברי הקבוצה לבין המנחה ושאינ להתעלם משוני זה. אמרתי דברים אלה לקבוצה, הזכרתי את הפגישה הקודמת ואת החשש מפני "הידבקוטי" ברגשות המתלקחים. לאחר מכן סיכמתי את שתי הפגישות שנראו לי קשורות זו בזו בקשר סמוי אך אינטימי והצעתי פירוש: "יש לרסן היטב את הרגשות בקבוצה גדולה מעין זו, כיוון שקיימת סכנה של התלקחות רגשית כללית בה ייסחף גם המנחה, אלא אם אנו בטוחים שקורץ מחומר שונה מאתנו. אילולא שוני זה עלולים אנו להיוותר ללא גורם המסוגל לשמר את יכולתו הרציונאלית ונישאר יתומים, כשם שנותרים ילדינו ללא תמיכה בהיותנו מאושפזים, חסרי ביטחון ביכולתנו הרציונאלית. מצב כזה יהווה סיבה אמיתית לחשש מפני העתיד."

פירוש זה הפיג את המתח בקבוצה, ומערכת יחסים שהייתה מנועה קודם, פגיעותו האפשרית של מנחה הקבוצה בוטאה באופן מפתיע. מטופל ששתק עד כה ולא השתתף

בדיון, אמר: "האין זה נכון שאנשים הלומדים פסיכיאטריה עושים זאת כדי להתמודד עם תסביכיהם שלהם?" הערה בוטה זו, שהזכירה התייחסות קודמת ל"פני הפוקר" שלי התקבלה עתה בקבוצה ללא סימני חרדה וכך איבדה פורענות נוספת את משמעותה.

ההתרחשויות בשני המפגשים הדגימו:

- א. התייחסות נרכשת המופיעה לעתים בצורה מוסווית כמו הצורך באפליה בין הרופאים לבין מטופליהם שהוסווה במקרה זה כמחאה לא ישירה נגד אותה אפליה עצמה.
- ב. הדרך בה מצליח פירוש תלת-רובדי שלם לאפשר לקבוצה להכיר פן של מציאות שעד כה חששה להתמודד עמו, במקרה זה את האפשרות לשרוד בנוכחות מנחה/דמות סמכות שאינה מושלמת.
- ג. סביר להניח שהדרישה שמנחה קבוצה גדולה יהיה "על-אנושי", הינה מערכת יחסים נרכשת כמעט אוניברסאלית.

באשר לתגובת הפאניקה הרגעית של עצמי, אני רואה בה בדיעבד העברה נגדית שמקורה בחשש הקבוצה שאסחף בנחשולי החרדה ואובד לקבוצה כאובייקט רציונאלי. נתקלתי בחשש היסחפות המנחה במערבולת האמוציונאלית לא פעם בנסיבות דומות. דומה הדבר לחששו/תקוותו של המטופל הפסיכוטי הפרטני שהמטפל ייסחף בפסיכוזה.

את פנייתי לכוח עליון (אלוהים, איך...) ולאחר מכן למושג תיאורטי כמו מערכת שלושת הרבדים של **עזריאל**, אפשר

להסביר כניסיון למצוא נקודת התייחסות שתעזור לי להימנע מההיסחפות, לשמר תפקודי "אני" תקינים ולא לאבד את החשיבה הרציונאלית. במצבי דחק המסכנים יכולת זו של המנחה, בהנחיית קבוצה גדולה, כמו גם בטיפול בחולה פסיכוטי, חש המטפל צורך בעזרתו התומכת של מדריך. ברגעים אלה, כשאין עזרה חיצונית זמינה, אין נותרת למנחה ברירה אלא לפנות לסמכות מופנמת, מדריך פנימי ומכאן חשיבותו של בסיס תיאורטי רחב, אמין ועם זאת גמיש, הממלא תפקיד תומך ומרגיע, המיוחס באופן מסורתי להיבטיו החיוביים והתומכים של הסופר-אגו, (Lederer, 1964).

חשיבותה של מערכת תמיכה תיאורטית אמינה התומכת באגו של המטפל המתמודד במצבי לחץ הומחשה באופן מובהק בטיפול בנפגעי נפש בימים הראשונים, הכאוטיים, של מלחמת יום כיפור. המערכת ציפתה ממטפלים צעירים לתפקד בחזית, תחת אותם תנאי לחץ שגרמו להיפגעות הנפשית של מטופליהם, ללא תמיכה הדרכתית. מטפלים אלה סיפרו לי אח"כ, שהידע התיאורטי היה המרכיב הפנימי העיקרי שתמך ועזר להם לתפקד בצורה יעילה. גם קוהוט (1979) מדגיש את חשיבותו של בסיס תיאורטי מוצק ועם זאת גמיש.

בתחילת התנסותי בטיפול בקבוצות מחלקה התייחסתי אל חוסר העקביות ואל חוסר הקשר שבין דברי המטופלים שבקבוצה הגדולה כאל קושי טכני. בשתי הפגישות שתוארו פוענחו אלה כמנגנוני הגנה. שתי פגישות אלה הפכו לחלק מסדרת פגישות בהן בלטו הפחד מקוהרנטיות ומהיסחפות

המנחה. שמתי לב שאנשים ובפרט מטופלים בקבוצות גדולות שאינן מובנות סביב נושא מוגדר, נוטים להימנע ממכנה משותף. לא פעם ניתן לראות שניסיון להעלות נושא שעשוי להיות נקודת פתיחה לדיון קוהרנטי ייתקל בהתנגדות נמרצת, בתירוצים שונים כמו אי-רלוונטיות ובדרישה לפעילות מובנית. כשהדרישות לפעילות מובנית אינן נענות, מתעלמים חברי הקבוצה במפגיע זה מדברי זה. ההימנעות להגיב לנושאים טעוני רגש, המועלים על-ידי הזולת, נתפסת כהתנגדות לכיידות הקבוצה. במילים אחרות: הקבוצה עוברת תהליך של התפרקות, פרגמנטציה.

נוכחתי שבקבוצה הגדולה נפוצה תופעת הפרגמנטציה. לעומת זאת, בקבוצה טיפולית רגילה נוטים המטופלים להתייחס זה לדברי זה, להשתמש באסוציאציות שמעלים חבריהם כבגירויים לפיתוח רב שיח, בהתאם לכללי התקשורת התגובתית הכפויה שתוארה בתחילת הפרק.

את הופעת הפרגמנטציה בקבוצה הגדולה דווקא, ניתן להסביר בעצם היות הקבוצה גדולה: המטופלים בקבוצה הקטנה מכירים לרוב זה את זה. כל אחד מהם מבחין בין עצמו לבין האחרים ומזהה את האחר כ"זולתו". בקבוצה הגדולה, לעומת זאת, בעיקר במחלקה בה אחוז התחלופה של אוכלוסיית המטופלים הוא גבוה, נידון חלק גדול מהקבוצה לאלמוניות (אנונימיזציה, **Main) Anonymisation**, 1974) אלמוניות זו מהווה קרקע פורייה להשלכות. כל מטופל רואה את תוקפנותו המודחקת, בעיקר זו שכלפי המנחה, מושלכת ומתגברת על-ידי ההמון, שנתפס בעיניו ברגעים אלה כאינסופי. תוקפנות זו הנמצאת בדמיונו של כל

פרט מעלה את רמת החרדה מהשמדת המנחה או מהיטמעותו לבלתי נסבלת (חרדה מפורענות דפרסיבית). הדרך של הפרט בקבוצה להתגונן היא בדלנות. כל פרט ידגיש את ייחודו שלו וינסה לפרק את התוקפנות המשותפת על-ידי התבדלות משאר חברי הקבוצה.

הופר (Hopper, 1977), הגיב על מאמר שכתבתי בנושא הפרגמנטציה, (שפרינגמן 1976) גם הוא חווה את תופעת ההתפרקות בקבוצות גדולות וכן בקבוצות קטנות, כשהן מורכבות ממטופלים גבוליים או פסיכויים שגם בהן רווחים מנגנוני השלכה, וגם הוא מושה בין תהליכים הפועלים בקבוצה לבין אלה הפועלים בפרט.

החשש מהיטמעות המנחה הובע באופן מטפורי יפהפה בפגישת מחלקה שהפכה לא מכבר מסגורה לפתוחה. שהו בה עדיין מספר מטופלים תוקפניים שבמהלך הפגישה אף תקף אחד מהם מטפל עד שהיה צורך להפריד בין השניים בכוח. זה לא כבר מונית למנהל המחלקה וטרם זכיתי באמונם של המאושפזים. ללא קשר הגיוני, צצה לפתע אסוציאציה על יונה הנביא שנבלע במעי הדג. אסוציאציה זאת חשפה את החשש מהיסחפותי במערבולת ומאובדני כבעל תכונות רציונאליות. ברגע של שקט יחסי אמרתי: "דלתות המחלקה שהיו סגורות נסכו בכך מעין ביטחון. משנפתחו הדלתות המגונות, אבד ביטחון זה ובמקומו הוצבתי אני. אבל טרם נוצר בינינו אימון הדדי שיאפשר לכם להאמין שלא אבליע גם אני בהמולה, כאותו יונה במעי הדג." סערת הרוחות שככה קמעה וניתן היה להחזיר חשיבה קוהרנטית לאותה פגישה סוערת.

ניתן למנוע את התפרקות הקבוצה ולהשיג לכידות אם ינקוט המנחה עמדה אקטיבית, אסרטיבית. למשל, יבחר נושא מההיגדים המועלים בקבוצה לדיון משותף, או יציע בעצמו נושא. תוצאה דומה ניתן להשיג על-ידי זיהוי אויב חיצוני (קרוב נסיגה). בבית-חולים כללי קל למאושפזי המחלקה הפסיכיאטרית לזהות אויב כזה. "מאושפזי יתר המחלקות מתייחסים אלינו כמו אל זבל." העמדה האקטיבית של המנחה מספקת את צורכי התלות ומשככת את הזעם וזיהוי אויב חיצוני מתיק את התוקפנות מן המנחה כלפי אויב לגיטימי. שני המצבים תומכים בתיאוריה לפיה מהווה תופעת ההתפרקות מנגנון הגנה כשעולה החרדה הדפרסיבית לרמות בלתי נסבלות.

מנגנון ההתפרקות, בעזרתו מתמודדת הקבוצה הגדולה עם עודפי תוקפנות, דומה לדרך בה מתמודד הפרט בחרדה דפרסיבית חריגה. כשאין האם "טובה דיה" להרגיע את צרכי התינוק (Winnicott, 1949), אין הפרט מתפתח מהעמדה הסכיזואידית-פרנואידית אל הדפרסיבית, או לחילופין, נסוג ממנה. התהליכים בקבוצה ובתינוק דומים גם כשמדובר בריב החיצוני כגורם מלכד. שניתן להפנות כלפיו את המרכיב השלילי של האמביוולנטיות, בדומה לפיצול האמביוולנטיות בין שני ההורים, כמתואר על-ידי מלאני קליין בשלבים המוקדמים ביותר של התסביך האדיפאלי. לפי קליין משמר הפיצול את האם כדמות חיובית שלמה, בעוד המרכיב השלילי באמביוולנטיות מותק אל האב. את תחושת אי-הנוחות והחרדה של הפרט (Hayne, 1974) המשתתף בקבוצה גדולה העוברת פרגמנטציה ניתן להשוות

למצוקת הפרט, הנאלץ לסגת לעמדה הסכיזואידית-פרנואידית, כפי שתיאר זאת ויניקוט במאמר המוזכר.

גם ג'ייקובס (Jacobs, 1974) וביון (Bion 1961) הזכירו את רעיון הפרגמנטציה. ביון הזכיר אותו כשניסה לפרש את סיפור מגדל בבל. למיטב ידיעתי לא פיתח את הרעיון ולא קשר אותו לשלוש הנחות היסוד (basic assumptions) שטבע בקבוצות. רמזתי על קשר אפשרי בין ההתפרקות לבין שתיים מהנחות היסוד של ביון: "תלות" (dependency) ו"קרב-נסיגה" (fight-flight) באות לסכל את ההתפרקות ולהגן על המנחה. הנחת היסוד "תלות", מקטינה את הצורך בפרגמנטציה כמפיגת הזעם באמצעות הגשמת צורכי התלות, וזיהוי אויב חיצוני, המתאים להנחת היסוד "קרב-נסיגה", הופך את הפרגמנטציה למיותרת, כי הוא מתיק את התוקפנות אל מחוץ לקבוצה. הנחת היסוד השלישית, "זיווג" (pairing) היא אמצעי להשגת הפרגמנטציה, כשמתנהלים מספר דיאלוגים בו זמנית והופכים כל שיחה קוהרנטית, לכידה, לאבודה מראש.

אפשר, אפוא, לראות בהתפרקות מנגנון הגנה על ה"תלות". הוא ניתן להשגה, בין השאר, על-ידי "זיווג" והופך למיותר על-ידי "קרב-נסיגה". ניתן להסיק מכאן יחס ברור בין כל אחת מהנחות היסוד של ביון לבין ההתפרקות. ביון עצמו התייחס להתנהגות על-פי הנחות היסוד כאל "מנגנוני הגנה, שמטרתם להימנע מהתמודדות עם נושאים כאובים" (Bion, 1955). מנקודת מבט זו זכאים אנו לשאול אם יש להתייחס ל"תלות", ל"קרב-נסיגה" ול"זיווג" כאל מנגנוני הגנה בעלי

חשיבות בסיסית יותר מאשר, למשל, ההתפרקות. הראיות והשיקולים שהובאו כאן אינם מצביעים בכיוון זה. הם מאפשרים להניח שההתפרקות המתרחשת בקבוצה הגדולה הינה מנגנון בסיסי שאינו נחות בחשיבותו מכל מנגנון הגנה אחר, למשל הנחות היסוד של **ביון**. היש, אפוא, להתייחס להתפרקות כאל הנחת יסוד רביעית? אינני מאמין שיהיה זה יעיל, גם אם נסכים שההתפרקות היא תופעה אופיינית לקבוצה הגדולה. סביר להניח שבעתיד יתוארו מנגנוני הגנה אופייניים נוספים, כמו ה"**אפליה**": התעקשות הקבוצה על שוני מהותי בין מנחה הקבוצה לבין חבריה. כפי שראינו, גם היא מנגנון רגרסיבי שנועד להגן על ה"תלות".

סביר להניח שההתפרקות תופעל במצבים בהם נמצאת ה"**אפליה**" בסכנה, כמו בפגישה הקבוצתית המפורקת שתוארת בה נועדה המהומה למנוע ביטויי קנאה על קשריי האינטלקטואליים עם הסטודנטים, (ע' 105). אני מאמין שהיעדר ה"**אפליה**" הינו תנאי מוקדם לקיומה של קנאה במובן "**jealousy**", בניגוד לקנאה במובן "**envy**", המניחה מראש את עליונות האובייקט על הסובייקט.

ההתפרקות המתרחשת בעת ביטול ה"**אפליה**" מסייעת בהבנת סיפור מגדל בבל ע"פ מונחי **עזריאל**. הטעימה מפרי עץ הדעת היוותה ניסיון לבטל את ה"**אפליה**", סיכנה את עליונות האל ונענשה בפורענות **גירוש מגן העדן**. (בראשית, ג' י"ב.) בניית מגדל בבל מתוארת אף היא כניסיון לסכן את עליונות האל, הווה אומר, ביטול ה"**אפליה**". (בראשית י"א, א'-י"ב.) כל ניסיון לבטל את האפליה, או פיתוי לפעילות בכיוון זה הוא, אפוא, אסור ("התייחסות

מנועה") ויש להתגונן מפניו בהתייחסות נרכשת של ההתפרקות. "הבה נרדה נא ונבלה..."

אני רואה יתרון בניסוחיו של **עזריאל** על אלה של **ביון**. **עזריאל** מתייחס לזיקה בין תופעות פסיכולוגיות, בלי לקבע אותן בנוקשות. מסגרת תיאורטית שאינה מסייגת עצמה להגדרה נוקשה של תופעות, אלא מסתפקת בתיאור הזיקה ההדדית, הדינאמית ביניהן, הינה מעשית יותר ממסגרת המנסה לקבע אותן מראש. במונחיו של **עזריאל** קיימת עקביות פנימית שאינה תלויה בתופעות פסיכולוגיות קבוצתיות מוגדרות מראש. על כן הם נראים לי גמישים יותר ונוחים ליישום במצבים מגוונים. מנקודת מבט זו ניתן להתייחס אל ה"התפרקות", ואל ה"אפליה" כמו גם אל הנחות היסוד של **ביון** – כאל מקרים פרטיים של התייחסויות נרכשות, התייחסויות מנועות או פורענויות, כל מקרה לגופו.

תיארתני את הדמיון הדינאמי בין הקבוצה הטיפולית הרגילה לבין זו הגדולה. כמו כן תיארתני את ההבדלים הדינאמיים בין שני סוגי הקבוצות. הנטייה הספונטאנית להתפרקות בקבוצה הגדולה עלולה לסכן את קיומה בשלביה הראשונים. סכנת התפרקות הקבוצה במנגנוני הגנה צנטריפוגליים דורשת טכניקת הנחיה שונה. בעוד שמנחה הקבוצה הקטנה, הקונוונציונלית, יכול לנקוט גישה פאסיבית, פרשנית, כבר מראשית קיום הקבוצה, חייב מנחה הקבוצה הגדולה לנקוט גישה סמכותית עד שייווצר גרעין מטופלים שהתגבר על החרדות הדפרסיביות ההתחלתיות. רק אז יכול המנחה/המטפל לסגת לעמדה פאסיבית, פרשנית כמו בקבוצה טיפולית מסורתית.

דוגמה: כשנקראתי למילואים במלחמת יום הכיפורים חזלה הקבוצה המחלקתית הגדולה שהנחיתי להתקיים. מרבית אוכלוסיית המאושפזים במחלקה התחלפה והורכבה קבוצה חדשה שהונחתה ע"י מטפלים שנקטו גישה פאסיבית, פרשנית, כבר בפגישה הראשונה. גישה זו גרמה לחרדה כה גדולה בקבוצה, עד כי תוך זמן קצר יצא המצב משליטה ונשקל פירוק הקבוצה. באחת מחופשותיי מהמילואים עלה הנושא להדרכה. הצעתי לשנות זמנית את סגנון ההנחיה לאסרטיבי ומשנקטו המנחים בהפעלה אקטיבית וספקו, אגב כך, את צורכי התלות, נרגעו הרוחות ומאוחר יותר ניתן היה לשוב לגישה פאסיבית, פרשנית.

בחלק הראשון של הפרק תיארתי את הקלות היחסית בה מתאפשרת הבעת אגרסיה בקבוצה הגדולה. אחת הסיבות היא התחושה שייחסתי למטופל האגרסיבי שיוכל להביע כעס בקבוצה הגדולה, תוך ביטחון שתמיד ימצאו סביבו די אנשים שישתלטו עליו אם ייצא משליטה. בחלק השני של הפרק תיארתי את עצמת החרדה הדפרסיבית שמעורר הזעם הקולקטיבי, העלול להתבטא בהתלקחות כללית ובהתפרקות הקבוצה.

במבט ראשון נראה כאילו נאמרו כאן שני משפטים סותרים בנושא התוקפנות בקבוצה הגדולה. בחלקו הראשון של הפרק תיארתי את הקבוצה הגדולה כמדיום בטוח לביטוי תוקפנות, ואילו בחלקו השני כמדיום מסוכן, המעלה את החרדה הדפרסיבית לרמות בלתי נסבלות. ניתן ליישב סתירה זו: בחלק הראשון מתוארת קבוצה בה הייתי עדיין מנחה אקטיבי. כתוצאה מכך לא חששה הקבוצה מהתלכדות

והמטופל התוקפני הבודד יכול היה להרשות לעצמו לבטא את תוקפנותו ולסמוך על יתר חברי הקבוצה שירסנוהו. החלק השני של הפרק מתייחס לתקופה שבה הפכתי לדמות פאסיבית, פרשנית. גם בשלב זה ניתן היה עדיין להגיע לתוקפנות בקלות ובמהירות יחסית, אך רק לאחר מתן פירושים שאפשרו לקבוצה לוותר על נטיות ההתפרקות ולהתלכד. או אז יכלו הפרטים שבתוכה להביע את תוקפנותם באותה מידה של ביטחון כמו בשלב הראשון.

לסיכום, בפרק זה ניסיתי להדגים שאפשר להשיג שינויים תוך-נפשיים יציבים בקבוצה גדולה, הן בקבוצה והן בפרט באמצעות פירושים מהסוג שתיאר **עזריאל** ובהתבסס על תורת יחסי האובייקטים. ניסיתי להדגיש הבדלים דינאמיים בין קבוצה קטנה לבין קבוצה גדולה, הבדלים המכתיבים טכניקות שונות בהנחיה.

פרק שישי

השוואה בין ניתוח של שתי מחשבות שווא

בפרק זה אדון במחשבות שווא ואדגיש את חשיבות ה"כאן-ועכשיו" בניתוחן.

ארלו וברנר (Arlow & Brenner, 1969) כתבו מאמר ביקורת על תפיסת הפסיכოזה אצל פרויד ונסחו תיאוריה חדשה על הפסיכופתולוגיה המיוחסת לפסיכוזות. הם גרסו שהסימפטומים הנוירוטיים והפסיכויטיים דומים בשימוש בעקרון הרווח הראשוני (העיקרון האקונומי) ונבדלים ברגסיה חמורה יותר של תפקודי אגו בכירים ובשימוש נרחב יותר במנגנוני הגנה פרימיטיביים בפסיכוזות. במונחיו של **עזריאל**, הפסיכוזות שונות מפסיכופתולוגיה בלתי פסיכוטית בשימוש במערכות יחסים נרכשות פתולוגיות יותר, כיוון שמערכות היחסים המנועות קשורות בפורענויות קיצוניות יותר. **ארלו וברנר** אף קראו תיגר על קביעתו של פרויד שאין מטופלים פסיכויטיים מסוגלים לפתח יחסי העברה. (ראה חלומו של **טירן**, ע' 65, שם ייחס למטפל את התסכולים שנבעו מיחסיו המוקדמים עם אמו.)

להדגמת חשיבות ה"כאן-ועכשיו" אשווה בין שני מקרים שימחישו חלק מהנקודות שהעלו **ארלו וברנר** בניסוחם המחודש ואדון בהם תוך שימוש במונחיו של **עזריאל**. במקרים אלה הופר תפקוד אגו בכיר, בוחן המציאות, על-ידי מנגנוני הגנה שהתבססו בעיקר על פיצול והשלכה מאסיבית של תכנים תוך-נפשיים.

במקרה האחד, זה של **כלנית**, ניתן היה להחזיר הפרעה זו לקדמותה באופן זמני באמצעות התערבות פסיכותרפויטית בלתי פרשנית, שלווה בפירוש (לא שלם). שילוב זה אפשר לה לחזור ולאחד לזמן מוגבל חלקים מאישיותה שפוצלו והושלכו מתוכה. אולם העובדה שהפירוש לא היה שלם (לא הכיל את מרכיב ה"כאן-ועכשיו"), הותירה אותה במצב בלתי נסבל (מערכת יחסים מנועה מופעלת, המזמינה פורענות צפויה), אשר ההימנעות ממנו הייתה הגורם לסימפטומים הפסיכויים מלכתחילה.

במקרה השני, זה של **נרקיס**, הושלם הפירוש כראוי. הכאב הבלתי נסבל טופל באמצעות שילוב ה"כאן-ועכשיו" בפירוש ונמנעה החזרה המיידית לשימוש בהתייחסויות נצרכות פסיכויים.

מטרה נוספת של פרק זה ושל הפרק הבא היא לדון בחלק מההיבטים התיאורטיים של היעילות היחסית של פירושים לעומת זו של התערבויות פסיכותרפויטיות שאינן פירוש.

כלנית, כבת 18, אושפזה במצב פרנואידי-קטטוני. בשנה שקדמה לאשפוזיה השתתפה בשירות ספר. בתום שירותה הסתגרה והלכה ללא סיבה נראית לעין עד שחדלה לתקשר עם סביבתה. כשאושפזה הייתה מוטיסטית, קשיחה ונגטיביסטית. היסטריה, האבחנה המבדלת, הופרכה על-ידי **כלנית** משדווחה בדיעבד על קולות הזויים ועל מחשבות שווא של רדיפה. היא אובחנה כסובלת מסכיזופרניה קטטונית חריפה וטופלה באמצעים ביולוגיים מקובלים

באותה תקופה. לאחר מספר שבועות, משנעשתה חברותית ושתפה פעולה, שוחררה למעקב אמבולטורי.

כשפגשתי בה במרפאת החוץ, סיפרה **כלנית** שהיא מסתירה סוד הקשור במחלתה שמעולם לא גילתה לאיש, והיא מהססת לגלותו גם לי. "לא נראה לי שייגרם נזק אם תגלי לי את הסוד" אמרתי. הייתה זו התערבות הראשונה מבין מספר התערבויות שאינן פירוש. **כלנית** הסכימה להיכנס לחדרי. משהתיישבנו, הצביעה על מאפרת קרמיקה שניצבה על שולחני ואמרה: "אין שום צורך לגלות לך את הסוד. המאפרה מעידה שאתה כבר יודע." הבטתי לעברה במבט שואל, מבטיח לה שאיני יורד לסוף דעתה ולא ברור לי כיצד מתקשרת המאפרה אל סודה. בחוסר רצון בולט ניאותה לבסוף לגלות את הסוד. בזמן השירות, ספרה, הוזהרה לא לצאת מחדרה בלילה כי השומרים תודרכו לירות תחילה ואחר-כך לשאול שאלות. באחד הלילות חשה צורך עז לעשות את צרכיה, אך לא העזה לצאת לשירותים ולכלכה תחתיה. הרגישה מזוהמת ומצחינה באופן בלתי נסבל. תחושה זו רדפה אותה, גברה והלכה והתפתחה למצב הקטטוני בו אושפזה.

בשלב זה התערבתי, כשאני מציע את המשוואה קרמיקה=חמר=צואה כסיבה בגללה הניחה שהיה לי מידע מסתורי מוקדם על סודה. הצעה זו הפיגה במקצת את חששה של **כלנית** שיש לי יכולת מאגית לגלוי סודות. מכאן נוצר פתח לאמון ראשוני בינינו שאפשר מערכת יחסים טיפולית. ניתן היה עכשיו לעבד רגשות אשמה הקשורים לפנטזיות

אנאליות, ולהחזיר ולמזג חלקים בלתי נסבלים באישיותה של **כלנית** שפוצלו והושלכו מתוכה.

למרות הפירוש הופיעו תגובות תרפויטיות שליליות ספונטאניות ראשוניות: "אנשים ברחוב מנסים להפנט אותי להתפשט בפומבי בניגוד לרצוני." "אני חושב," אמרתי "שטרם השתחררת כליל מהחשש שיש לי אמצעים מאגיים לדלות מתוכך סודות בניגוד לרצונך ושייתכן גם שמחשבות אלה מבטאות רצון קדום ומוכחש להתערטל." בתגובה לפירוש זה נעלמו מחשבות השווא.

שנה וחצי מתחילת הטיפול ניהלה **כלנית** חיים עצמאיים ותקינים למדי. למרות שסבלה מדי פעם ממחשבות שווא, הצליחה לעבוד, לבלות, לתקשר עם הזולת ואף לבנות מערכת יחסים יציבה למדי עם בן זוג קבוע. באחד הבקרים פרצה בסערה למחלקה כשהיא זועמת ומאשימה את אביה ואת מנהל המחלקה שקשרו נגדה ופרסמו מידע משפיל אודות מחלתה בעיתונות.

בלהט ההאשמות, סיפרה שבדרכה אל המחלקה צעק לעברה אדם זקן ברחוב: "אילוזיה, אילוזיה!" מילה שכלל לא הבינה. ניסיתי להרגיעה באזכור הסימפטומים שטופלו בעבר, אך דבריי רק הגבירו את חמתה. היא המשיכה לצעוק, מאשימה אותי בשיתוף בקנוניה. חשתי שאני עומד לאבד את אמונה ואת מערכת היחסים הטיפולית שנבנתה בעמל רב.

אינטואיטיבית הצעתי התערבות שהפתיעה אותי לא פחות מאשר אותה: ניצלתי פסק זמן קצר בשטף הצעקות

וההאשמות ושאלתי: "מה היית חושבת עלי לו פרצתי בזעם למקום העבודה שלך, מאשים את אבי שקשר נגדי באותו אופן בו האשמת את אביך ואת מנהל המחלקה." בלי לחשוב ירתה **כלנית** מיד: "הייתי חושבת שהשתגעת." "נו?!" אמרתי.

חילופי דברים אלה יצרו **בכלנית** דיסוננס קוגניטיבי שחסם את ההתייחסות הנרכשת הפסיכוטית, מבלי להתייחס למערכת היחסים המנועה ולפורענות, מהלך שהיה מסוכן, (כנטען בפרק השני ויודגש שוב בפרק השמיני.) זה שלא הייתה תגובה תרפויטית שלילית מיידית אני מייחס ל"מזל של מתחילים." לו ידעתי אז את הידוע לי היום, לא הייתי מעז לנסות התערבות כזו.

כלנית חייכה מבוישת, "יש צדק בדבריך." אמרה. נכנסנו לחדרי **וכלנית** ספרה לי את השתלשלות האירועים שקדמו להתקף הפרנואידי.

"אתה זוכר את הבחור שיצאתי איתו? אמש הלכנו יחד למסיבת אירוסין של קרובת משפחה. היה טכס יפה ומרגש ופתאום רציתי גם אני למסד את יחסיי. בעוד המחשבה חולפת בראשי, נתקפתי חרדה איומה כי הבנתי שבמקרה כזה אאלץ לספר לו את האמת אודות המחלה ואז הוא יברח. עבר עלי לילה של שינה טרופה ולמחרת בבוקר התחיל הסיוט עם המחשבה המטורפת על אבא ומנהל המחלקה."

המבנה הדינאמי של מחשבת השווא היה עתה ברור: החלק באישיותה הדורש כנות בכל מחיר, פוצל והושלך אל תוך

אביה ואל תוך מנהל המחלקה, שם יכלה לתקוף ולהאשים אותו ולפתור עצמה מהמטלה המכאיבה של גילוי המחלה לחברה ושל הפרת סיכוייה ליחסים ממוסדים ולאפשר במו ידה. אביה, שופט בעל מוניטין, היה כנראה מקור הדרישה הפנימית לכנות בלתי מתפשרת וההתקפה נגדו הובנה עתה בממד נוסף. מנהל המחלקה ייצג, כנראה, דמות אב נספחת.

השלכת האחריות לאובדן הסיכוי לאושר על האב התאפשרה על חשבון השעיית בוחן המציאות. באותו זמן סברתי עדין שיש להחזיר את בוחן המציאות כתנאי בל יעבור לאיחודם של החלקים שהושלכו מאישיותה של **כלנית**. כפי שניתן יהיה להבין מאוחר יותר מפרק השמיני, היום שוב איני סבור כך.

ו"אילוזיה?" אותה מילה שצעק לעברה הזקן ברחוב, גם היא קבלה משמעות. מחד ניתן ליחס אותה לדחף של **כלנית** להשלות את החבר שהיא ככל הנשים, כדי לא לאבדו, ומאידך להבנתה שתקוותה לאושר אינה אלא אשליה.

על בסיס תובנה זו נבנה הפירוש שהצגתי ל**כלנית**. בתום הפגישה אמרה שהיא מבינה עכשיו שאכן הייתה זו מחשבת שווא. התפתחותה של תגובה פרנואידיית חריפה נקטעה הפעם באֶבָה, לפחות באופן זמני. כששאלתי את **כלנית** לתחושתה הכללית, ענתה שאינה כועסת עוד אך חשה אומללה. "ברור לי שאין מנוס מגילוי הסוד לחברי. במו פי אחסל את סיכויי לאושר."

ההימנעות מתחושה מייאשת זו באמצעות ההשלכה הייתה הרווח הראשוני ממחשבת השווא והסיבה העיקרית להתפתחותה. למרות הדיכוי הזמני של מערכת היחסים הנרכשת, מחשבת השווא, חייבת הופעתה של תחושת הדיכאון להיתפס, מן הסתם, כתגובה תרפויטית שלילית. (ראה הגדרה בפרק השני.)

למרבה הצער התגשמו חששותיה של **כלנית** והחבר אכן נטש אותה. תגובתה הייתה שקיעה איטית לתוך עולם של פנטזיות כל-יכולות שממנו לא ניתן היה להוציאה עוד. באחת הפגישות שלאחר מכן אף בטאה את הסיבה להשתלטות המחלה בהצהירה גלויות: "למה לי לוותר על עולם הפנטזיות המופלא שלי, כאשר למציאות אין דבר להציע לי בתמורה, זולת כאב, אומללות, בדידות ואכזבה?" עם זאת התכחשה לחלוטין לאופיים המפחיד של חלק ממחשבות השווא שהמשיכו לענותה.

לאחר שנים מספר נקראתי לביקור בית ע"י אמה של **כלנית**. למרות שזיהתה אותי, ישבה מולי בפנים חתומים, חסרי הבעה ולא גלתה כל עניין בדברי או בתקופה שטופלה על ידי בביה"ח. היו בה כל הסממנים של סכיזופרנית כבויה.

המקרה שתואר היה בשנות השישים, בטרם הכרתי את רעיונותיו של **עזריאל**, ובפרט את חשיבות ניתוק הקשר הסיבתי בדמיונו של המטופל בין מערכת היחסים המנועה לבין הפורענות באמצעות מבחן המציאות ב"כאן-ועכשיו" של ההעברה, המדיום בו ניתן לעשות זאת בבטחה. במאמר (1978), בו סקרתי את ניסיונם של אחרים ואת ניסיוני

בטיפול במחשבות שווא הזכרתי את **כלנית**, הבעתי צער על חסרונו של מרכיב ה"כאן ועכשיו" בטיפול בה וציינתי שלו הייתי מוסיף מרכיב זה לפירוש, ייתכן שהתוצאה הייתה פחות עגומה. המבנה הדינאמי של פירוש במסגרת ההעברה ב"כאן ועכשיו" שהייתי מציע:

- מערכת יחסים נרכשת: "סוד מחלתי הנפשית פורסם ללא הסכמתי; לכן לא אוכל להאשים את עצמי שגרמתי לחורבן תקוותי לאושר במו פי."
- מערכת יחסים מנועה: "אני שואפת למערכת יחסים פתוחה עם בן זוג, שאתו אוכל לחלוק את סודותיי ללא חשש."
- פורענות: "כל אחד, אפילו אתה, המטפל, המייצג עבורי את מכלול האובייקטים, ייטוש אותי ללא ספק כאשר יגלה את כל הפנטזיות המלוכלכות, המיניות והתוקפניות שעודני מכנה לנוחיותי 'מחלת הנפש שלי'."

בתובנות של היום הייתי בורר את מילותיי בזהירות ואומר: "אינני יכול לייעץ לך אם לספר לחברך על מחלתך, ואיני יכול להבטיח שלאחר שתגלי לו את הסוד, לא ייטוש אותך. אך לדעתי מפחיד אותך יותר מכל שלא חבר זו או אחר, אלא כל אדם, גם אני, המייצג ב"כאן-ועכשיו" את כל האובייקטים, אנטוש אותך אם אגלה את הפנטזיות הסודיות שלך, שלחלקן ייתכן שאת אינך מודעת והן עודן מסתרות תחת המסווה 'מחלה'." סביר להניח שפירוש כזה היה מתקבל כהזמנה לבחון את ההתייחסות המנועה ב"כאן-ועכשיו" של

ההעברה, מוביל לתוצאה טובה יותר במבחן המציאות, וקרוב לוודאי שהאפיזודה הייתה מסתיימת **שכלנית** לא היה נסוגה לפסיכוזה תוך פרק זמן קצר כל כך.

אני משער שהייתי נעזר במילים הרכות ביותר, אולי אף מציג את הפירוש בצורת שאלה או הצעה לדיו כמו: "בזמן שהקשבתי לך עלתה בדעתי המחשבה שאפשר להבין את הנסיבות גם כך. במבט ראשון אולי תיראה לך מחשבתי מוזרה, לא לעניין, אבל מה דעתך שבכל זאת נדון בה?"

ראוי עוד לציון שבמקרה זה הזדמן לי לצפות במחשבת שווא בתהליך התהוות. הניסיון מלמד שאפיזודות פסיכוטיות בתהליך התהוות קלות יותר לאנליזה.

נרקיס, שטופל על ידי כ-20 שנה מאוחר יותר, מהווה דוגמה נוספת לצפייה במחשבת שווא בהתהוותה. הוא תואר גם בספרי על ההעברה הנגדית, שם מנקודת ראות שונה. במבנה הדינאמי דמתה מחשבת השווא של **נרקיס** לזו של **כלנית** עד כי הייתה כמו הוכחה חלקית לנכונות הפירוש שהוחמץ בטיפול **בכלנית**.

נרקיס, מנהל חשבונות כבן שלושים וחמש, מסורתי, חובש כיפה. טרם הגיעו אלי לפסיכותרפיה אושפז שלוש פעמים, בכל פעם למספר חודשים, בגין "קולות המדברים מאחורי גבו." אפיזודות אלה נסבו תמיד על יחסיו עם נשים, אם כי לא ידע להסביר את הקשר בין מערכות יחסים אלה לבין הופעת הקולות. באשפוזים טופל בתרופות אנטי-פסיכוטיות. בתחילת הטיפול הפסיכותרפויטי היה חופשי מתופעות

פסיכוטיות, אך שרוי באפתיה ופאסיביות ("ליקוי בתר-פסיכוטי").

בתום הפגישה הראשונה שילם ונתתי לו קבלה, שעותק ממנה נותר ברשותי. בתום פגישה נוספת עמדתי שוב לכתוב קבלה וגיליתי למורת רוחי ששכחתי את שמו. דפדפתי אחורה בפנקס הקבלות על מנת להיתקל בשמו. "שמי נרקיס", אמר, כשהוא מביט באצבעותיי המדפדות. החמאתי לו על אבחנתו החדה לראות ולפרש דברים. כשהעמיקה היכרותנו ולמדתי על הסביבה הטראומטית, הכאוטית והבלתי צפויה בה גדל, הערתי שעל מנת לשרוד בסביבה כזו, היה עליו לפתח חושים חדים להבין משמעות של דברים נאמרים, ועל אחת כמה וכמה משמעותם של אלה שלא נאמרו. קרוב לוודאי שבילדותו סייעו לו חושים חדים אלה לצפות מראש קטסטרופות עתידיות, לשרוד ולשמור על שלמות פנימית. בחיים הבוגרים עלולה לחושים אלה להיות השפעה מזיקה. "במערכות יחסים קרובות", הוספתי, "קיימים לעיתים רגשות אמביוולנטיים, וחושים רגישים יתר על המידה מצביעים אולי על מרכיבים שליליים ברגשות האמביוולנטיים של הזולת, עוד לפני שהזולת מודע להם ועיבד אותם למחשבות, למילים, או למעשים." לשמע דבריי חייך נרקיס והנהן בהסכמה. לאחר תקופה, כשהצליח לעבוד במשרה קבועה כמנהל חשבונות וחשדותיו התעוררו כלפי עמית או ממונה, נהגנו להזכיר זה לזה את ה"אנטנות" שלו: "הן פועלות טוב", היה אומר וכך ניתן היה לקטוע באבם מספר התקפי פרנויה לפני שיצאו משליטה. תבנית זו תואמת את רעיונותיו של סרלס (1958) המציין את פגיעותו

ורגישותו של הפסיכוטי לתהליכים הלא-מודעים המתרחשים
בנפשו של הזולת (במקור – בנפש המטפל).

רעיונות דומים מופיעים אצל **בונים (Bunim, 1979)**, המתאר גם הוא את הרקע הדינאמי של מחשבות שווא. **בונים** טוען שהאדם הנוטה לפרנויה "קורא" את המחשבות הטרומ-מודעות של הזולת, בעיקר את השליליות ומרכיב מהן מחשבות שווא של רדיפה. ראה את הערתה של **הבצלת (ע"154)** "המטבח כמקור הפרנויה." היה זה במטבח בו התלחשו אמה ואחיה בקצה טווח שמיעתה על סודות שלא הייתה אמורה לדעת, או ליתר דיוק, סודות שלא הייתה אמורה לדעת שהיא יודעת.

ליכולת של **נרקיס** לחוש את המתרחש בי משמעות נוספת, הנוגעת להבדל התיאורטי שבין האישיות הגבולית לבין הסכיזופרני. **מאהלר** הגדירה את האישיות הגבולית כאישיות בה לא צלח תהליך ההיפרדות-אינדיבידואציה, בעוד **שקרנברג** הגדיר אותה כמי שלא הצליחה לצלוח היטב את המעבר משלב ההתפתחות הסכיזואידי פרנואידי לדפרסיבי.

נרקיס קרא את המתרחש בתוכי, גלה אמפתיה למבוכתי כששכחתי את שמו, והיה, איפא, בזמן הרלבנטי, בשלב הדפרסיבי. לדעתי מאפשרת אפיזודה זו לשלב את התיאוריה של **מאהלר** עם זו של **קרנברג**. אני משער שכשלוך בתהליך ההיפרדות-אינדיבידואציה לפי **מאהלר**, מעורר בילד המתפתח להיות גבולי זעם רב, עד שאין הוא צולח את המעבר משלב לשלב ונותר, כביכול, מתנדנד באופן קבוע בין

השלב הסכיזואידי-פרנואידי לבין הדפרסיבי, בעוד הסכיזופרני, דוגמת **נרקיס**, מצליח להגיע לשלב הדפרסיבי אך נאלץ לסגת ממנו כשגוברת החרדה הדפרסיבית מעבר לרמה נסבלת. (ראה גם התפרקות הקבוצה הגדולה בנסיבות דומות, ע' 113)

האפתיה והפאסיביות של **נרקיס** חלפו בהדרגה ובמשך הזמן אף נגמל מתרופותיו. עבד כפקיד בחברה ציבורית ויצר מספר מערכות יחסים שטחיות עם נשים.

כיצד, אם כן, נגמל **נרקיס** מתרופותיו? באחת מפגישותינו סיפר שקנה מניות, שכמנהל חשבונות, הבקיא במהלכי שוק הפיננסיים, חשב שהן השקעה סולידית. אמו, שלא הבינה דבר וחצי דבר בענייני ממון, נזפה בו על שקבל החלטה עצמאית "כה חשובה" בלי להתייעץ בה, איימה שאם יתברר שההשקעה לא השתלמה, לא זו בלבד שיפסיד את כספו, אלא תהיה בכך הוכחה ניצחת, קבל עם ועדה, שהוא אידיוט, שיוכל להאשים רק את עצמו ושהיא תלמד אותו לקח ותפסיק את תמיכתה הכספית. הייתה זו התערבות פורענותית טיפוסית בציר ההתפתחות של היפרדות-אינדיווידואציה (הציר **המאהלריאני**), בתוספת חבלה נרקסיסטית בציר **הקוהוטיאני**. הקשבת, ממתין להמשך דבריו.

נרקיס המשיך וסיפר שקרא אודות מחלתו, ועל תופעות הלוואי המאחרות של התרופות. הוא הציג בפניי בהיגיון ובקור רוח את הסכנות בתופעות לוואי אלה, שלעיתים הן בלתי הפיכות אל מול סכנת האשפוז, תוצאה מהפסקת נטילת

התרופות. (אשפוז היה כינוי מעודן בפיו לחזרת התופעות הפסיכוטיות.) לבסוף ביקש שאני אחליט עבורו.

השווייתי בין ניתוחו ההגיוני בנושא התרופות לבין ניתוחו את מצבו הכלכלי, ניתוח שאפשר לו החלטה רציונאלית, מבוססת על סיכון מחושב. שאלתי אותו אם ייתכן שהוא מטיל עלי להחליט על נטילת התרופות, מחשש שאם יקבל החלטה ללא הסכמתי המפורשת, אגיב גם אני כמו אמו. לא זו בלבד שייאלץ לשאת בתוצאות אפשריות של הפסקת נטילת התרופות, התלקחות סימפטומים פסיכויים, אלא אף אנזוף בו ואבוז לו בשל החלטתו ליזום פעולה בלי להתייעץ בי ואסרב לטפל בו אם, חלילה, יתממשו חששותיו ויהיה נזקק לאשפוז.

היה זה פירוש תלת-רובדי שהפריך פורענויות לאורך שני צירי התפתחות.

- מערכת יחסים נרכשת: "אני זקוק להסכמתך, איני מסוגל לקבל החלטות עצמאיות".
- מערכת יחסים מנועה: "אני מעוניין ומסוגל לקבל החלטות על סמך שיקולי ההגייוניים".
- פורענות: "אם אקבל החלטות עצמאיות ואכשל, לא זו בלבד שאשא בתוצאות כישלוני, אלא שגם איענש על עצם חשיבתי העצמאית בנטישה ובביזוי".

הנטישה - פורענות על הציר המאהלריאני, הביזוי - פורענות של שיקוף (mirroring) שלילי בציר הקוהוטיאני.

נרקיס חוה את הפירוש כהזמנה ליישום ההתייחסות המנועה במסגרת ההעברה והחליט לוותר על נטילת התרופות ולהותירן כעזרה ראשונה. משלא התממשה אף אחת החלופות הפורענותיות, יכול היה לקבל החלטות משמעותיות גם בשטחים אחרים בחייו. בדיעבד לא נזקק לתרופות אלא במקרים בודדים, כשחש מאוים או לא מובן.

עד שהכיר את אשתו היו ל**נרקיס** מידי פעם קשרים רופפים עם נשים, אך אלה לא הגיעו לידי קשר משמעותי. כשנתיים מתחילת הטיפול הודיע לי שהכיר את אשת חייו ושהפעם החליט להינשא. סביר להניח שהפירוש שעזר לו להחליט לוותר על הטיפול התרופתי, עמד גם הפעם ביסוד יכולתו לקבל החלטה לשאת אישה. לאחר ההודעה על נישואיו הצפויים "קרו" דברים מוזרים במקום עבודתו. "מישהו פזר מהדקים צבעוניים בין ניירותיי בכוונה להרגיז אותי." הכעס גבר בהדרגה עד שלא היה מסוגל לשאתו עוד! המוצא היחיד שנראה לו היה התפטרות מהעבודה. אך אבוי! "אם אתפטר, כיצד אפרנס משפחה?" הווה אומר אובדן התקווה להקים משפחה. "רתמת את העגלה לפני הסוסים" אמרתי "אתה חושש ממערכת יחסים קבועה, אינטימית והדוקה עם בת זוג והתפטרות היא מוצא אלגנטי מאחריות." הבחירה הלא מודעת במהדקים כסמל ליחס "הדוק מדי" לא נעלמה מעיני שנינו.

המהדקים המרגיזים לא הוזכרו עוד. תחת זאת אמר **נרקיס**: "כעת, דוקטור, כעת אני בצרה אמיתית. אני יודע שאין לי ברירה אלא לספר לה את כל האמת על מחלתי ואז לא אהיה אני הנוטש אותה בתירוץ זה או אחר, אלא היא תנטוש אותי." הדמיון הדינאמי ל**כלנית** ברור. בשני המקרים נסוגו המטופלים למערכות יחסים נרכשות פסיכוטיות על מנת להימנע מהפורענות הבלתי נמנעת של הינטשות על-ידי בני זוג כתוצאה מגילוי סודותיהם. במקרה של **נרקיס** נעשה תיקון ופירשתי פירוש מלא, שכלל גם יישום ב"כאן-ועכשיו", כמעט באותן מילים בהן הצעתי להשלים את הפירוש שצריך היה להינתן ל**כלנית**: "איני יודע אם ומה כדאי לך לספר לחברתך, ואיני יודע אם אכן תנטוש אותך. עם זאת, נראה לי שחששך האמיתי הוא שגם אני, המייצג ב"כאן-ועכשיו" את כל האובייקטים שלך, אנטוש אותך כשאגלה את כל האמת אודות 'מחלתך'."

נרקיס מצא דרך עקיפה לספר לחברתו על "עצביו החלשים." היא לא נטשה אותו. מבחן המציאות שמחוץ להעברה נשא תוצאות פחות חמורות מאלה של **כלנית** שנסוגה לפסיכוזה. **נרקיס**, לעומתה, לא פיתח מאפיינים פסיכוטיים בנסיבות המיידיות ונשאר חופשי מהם תקופה ארוכה. לאחר שנה ספר לי שאכן נשא את חברתו ואף נולד להם ילד. הטיפול נמשך עד אשר טעיתי בהתמודדות עם ההעברה הנגדית: **נרקיס** הציג בפני התלבטות מוסרית: "למרות שאני נשוי, אני מתחכך כאילו במקרה בפקידות במשרד. מה דעתך? זאת בגידה באשתי?" מסיבות של העברה נגדית שמקורה בי לא תהיתי מדוע בחר בי כשופט בין הסופר-אגו לבין האיד. תחת זאת התייחסתי בהומור

סלחני ליצר מבלי לקחת בחשבון את מצפוני כאיש מסורתי.
טעות זו עוררה בו תחושות פרנואידיות כלפיי והתוצאה
הייתה שחדל לבוא לטיפול. בפגישה אקראית סיפר לי שחשד
שניסיתי לפתות אותו לבגוד בערכיו הדתיים, דבר שהיה
בלתי נסבל עבורו.

לאחר מספר שנים נקראתי לביקור בית דחוף ע"י אשתו.
נרקיס עמד על מרפסת הקומה השלישית, כשהוא זועק
לעזרה, מאיים להתאבד בקפיצה והיה הכרח לאשפזו.

פרק שביעי
מה בין התערבויות פסיכותרפויטיות שאינן
פירוש לבין פירושים וצמיחה

התערבויות פרשניות מבוססות על ניתוח רציונאלי של היגדים שבחר המטופל באופן לא מודע. **סטרייצ'י (Strachey, 1934)** טען שניתן לתכנן התערבויות פרשניות באופן רציונאלי ו**עזריאל (1956)** סבר שניתן לתזמן אותן ובתנאים מסוימים אף לשער את תוצאותיהן. במאמרו מעיר **עזריאל** על הצורך להעמיק בהבנת ההתערבויות שאינן פירוש, אלה המבוססות על תגובותיו האינטואיטיביות של המטפל ולא על ניתוח רציונאלי של היגדי המטופל.

דוגמה: **מתניה**.

מתניה שכב מספר ימים במצב קטטוני, זרועו הימנית מתוחה קדימה, דוגמת מועל יד ואגרופו קפוז. הוא לא נענה לתקשורת מילולית ועל מנת לקיימו צריך היה להזינו תוך-ורידית. עמדתי ליד מיטתו, באופן אינטואיטיבי הפגשתי את אגרופי באגרופו כבמשחק, ומיד שיניתי את התנועה ללחיצת יד. הבעתו הקפואה הפכה לחיוך, גופו רפה, והוא סימן לי שהוא מוכן לתקשר.

ניתוח היפותטי של המקרה לפי מערכת יחסי האובייקטים של **עזריאל**:

- מערכת יחסים נרכשת: "עלי לשכב קשיח ודומם"
- מערכת יחסים מנועה: "אם ארפה את גופי, תפרוצנה הפנטזיות ההרסניות שלי, עליהן אני מעז רק לרמוז באמצעות אגרופי הקפוץ, בהתקף הרסני עד כדי כך ש..."
- פורענות מס' 1 (דפרסיבית): "'אשמיד את כולם' ואוותר בודד בעולם" או
- פורענות מס' 2 (פרנואידית): "'הם' ישיבו מלחמה וישמידו אותי."
-

הפגשת אגרופי באגרופו והמרתה בלחיצת יד, הפריכה, היפותטית, את שתי הפורענויות: האגרופ סימן שלא ניתן להשמיד "את כולם" בקלות, ולחיצת היד סימנה ש"הם" לא ישיבו מלחמה ולא ישמידו אותו.

דוגמה זו מבטאה את אחד המאפיינים של התערבויות שאינן פירוש. ללא התייחסות להתנהגות הגנתית (ההתייחסויות הנרכשות) או לפנטזיות מנועות, הן "מבטיחות" למטופל באופן סתמי שלא תקרה פורענות.

ההתערבות הראשונה בטיפול **בכלנית**, בה הבטחתי שלא צפוי להיגרם נזק מגילוי סודה, מהווה דוגמה נוספת: לא הייתה התייחסות למשמעות ההגנתית של ההתנהגות הגלויה או לפנטזיות האסורות, אלא הרגעה סתמית שהבטיחה אותה מפני תוצאות הרוח-פורענות לא ידועות.

התערבויות מסוג זה, בהן מרגיעים את המטופל מפני פורענות בלתי מזוהה, בלי להביע במפורש את מערכת היחסים המנועה, ובפרט את הקשר הסיבתי הדמיוני בינה לבין פורענות מסוימת, ובלי לנתק קשר זה במבחן מציאות, תגרמנה להקלה זמנית בלבד, וזאת משתי סיבות עיקריות.

הסיבה הראשונה היא שכאשר ממשיכות הפנטזיות המנועות להתקיים באופן לא מודע, אין כל מניעה להופעה מחודשת של הפחד מפני תוצאותיהן הרות-הפורענות.

הסיבה השנייה היא שאם אין המטפל מסביר למטופל את השלבים הלוגיים, או נכון יותר ה(פסיכו)לוגיים מהם הוא מסיק את מסקנותיו, מגיע המטופל באופן בלתי נמנע לאחת משתי המסקנות הבאות:

1. הבטחותיו הכול-יודעות והכול-יכולות של המטפל הן התרברבויות בלבד, ולכן אין להאמין בו ובהן, או

2. המטפל הוא אכן כול-יכול וכול-יודע, יש לו גישה אל הפנטזיות העמוקות והנוראות ביותר של המטופל. "אחרת, איך יכול הוא להיות בטוח ולהבטיח שלא תהיה פורענות?"

אם אין מפריכים מסקנות אלה באמצעות פירוש, תוביל מסקנה מס' 1 ללעג סמוי, אולי אף לא מודע כלפי המטפל, ומסקנה מס' 2 תוביל להערצה עיוורת, כנועה ולתלות הגוזלת מן המטופל את האוטונומיה.

שתי המסקנות שציינתי מחזירות אותי ל**כלנית** שבתגובתה האסוציאטיבית למאפרת הקרמיקה ייחסה לי ידע מאגי של

סודה, "אמונה בידע המאגי של המטפל וגישה אל הפנטזיות העמוקות של המטופל" או, בסבירות גבוהה יותר, אירוניה דקה לגבי "הבטחותיו הכול יודעות והכול יכולות של המטפל..."

בהתערבות השנייה בטיפול **בכלנית**, בה הצעתי לה חילוף תפקידים ("מה היית אומרת לו...") לא נרמזה מראש הפרכת פורענויות ולא הייתה התייחסות לפנטזיות מנועות. בדרך השלילה, נותרת ההנחה שההתערבות התרחשה ברובד מערכת היחסים הנרכשת. התערבות זו החזירה אותה באופן זמני למציאות ואפשרה לי לבנות פירוש. אני מניח שההפתעה שבספונטאניות בה הצעתי את עצמי כנקודת מוצא להשוואה, גרמה ל**כלנית** לחוש שמערכת היחסים הנרכשת ההזויה חסומה בדיסוננס קוגניטיבי ולכן נאלצה לנטוש אותה זמנית. כשניסיתי לנקוט שוב אותה שיטה, לא חזרה אותה תגובה. לכן ייחסתי את האפקט הטיפולי להפתעה ולספונטאניות. מטופלים הסובלים ממחשבות שווא מגלים לרוב יכולת להתעלם מדיסוננסים קוגניטיביים העלולים לסתור מחשבות שווא ואף להתמודד איתם, שאם לא כן עלולה התוצאה להיות קטסטרופאלית כפי שיתואר בפירוט בפרק הבא. על כן לא הייתי מציע לתקוף בצורה ישירה מערכת יחסים נרכשת פסיכוטית. בטיפול **בכלנית** לא גרמה התקפתי הישירה על מחשבת השווא נזק מידי ואף עזרה באופן זמני, בייחוד משלוותה מאוחר יותר בפירוש, גם אם חלקי. סביר להניח שמערכת היחסים הנרכשת ההזויה נוצרה ע"י השלכה ואובדן בוחן המציאות. ניתן על כן להסיק שגם ההתערבות שאינה פירוש שתרמה להחזרת היכולת הזמנית

לבחון את המציאות התרחשה באותו רובד, מערכת היחסים הנרכשת.

המקרה של **אורה** מהווה דוגמה ברורה יותר לדינאמיקה של ההתערבות שאינה פירוש. **אורה**, כבת 17, הגיעה לאנליזה בגלל התקפי חרדה חמורים ואגורפוביה, שמנעו בעדה לצאת מביתה אלא בלוויית אחד מהוריה. בתחילת הטיפול הייתה ביקורתית ביותר וביטאה הערכה נמוכה לרצוני וליכולתי לעזור לה. את ההתייחסות השלילית כלפיי ניתן היה לייחס לתחושתה שמטרתי הייתה להכניעה, בדומה לאביה, אותו תיארה כאיש אינטליגנטי, רכושני ושתלטן, שביקורתו השלילית על כל חבריה הייתה תמיד בהשוואה לעצמו. גם באימון הקלוש שנתנה בי התחיל האב לגלות ביטויי קנאה חריפים שגרמו לקונפליקטים חוזרים ונשנים, שבשיאם איים האב לגרשה מהבית. **אורה**, שלא הייתה מוכנה לחיים עצמאיים, נבהלה מאיומי האב. הצעתי לה להרגיעו על-ידי מתן הסבר על אופי הטיפול והצורך במתן אמון במטפל. "אם יגיע המתח בבית לשיאים בלתי נסבלים" אמרתי, "אולי נשקול ביחד להפסיק את הטיפול לתקופה מוגבלת." בפגישה הבאה השתנה יחסה כלפיי מקצה אל קצה. היא הבינה ששחרורה על תנאי מהטיפול מוכיח שאיני זהה לדמות האב הרודנית-קנאית שנגדה היא מתמרדת, אלא שרגשות ההעברה הפכו אותי לכזה בעיניה. היא חדלה לראות בי אויב והפכתי לבן-ברית פוטנציאלי שראוי להקשיב לדבריו. פירושים שנפסלו קודם לכן על הסף, לרבות אלה הנוגעים להעברה, קיבלו הזדמנות נוספת והטיפול קבל מפנה חיובי. מחלומותיה התברר שחששה לצאת מהבית ללא ליווי מפחד שתתפתה לבקר חבר בו הייתה מאוהבת, ושהיה מושא

קנאת אביה ותסתכן בנידוי ע"י האב. לאחר בירור זה חלפה האגורפוביה.

בירור מעמיק שלל את האפשרות שאורה תפסה את השחרור על תנאי מהטיפול כאיום מוסווה, דומה לזה של אביה: "מלאי את דרישותיי או שתסולקי מהבית/מהטיפול." התברר שנקטה גישה נרכשת מתמרדת נגדי כתחליף-אב כדי להימנע מביטוי גלוי של רצונה להיות נשלטת על ידו/על ידי השחרור על-תנאי מהטיפול נטל את העוקץ מהצורך למרוד ולשלול. לאחר שמערכת יחסים נרכשת חדשה זו התקבלה התפנה זמן בו ניתן היה לבנות פירושים, לעבד ולעדן רגשות.

כפי שציינתי במאמר (1970a) אודות מטופלת זו, לא גרם השינוי במערכת היחסים הנרכשת כלפיי לשינוי בדינאמיקה הבסיסית. לדעתי, ניתן להכליל: מתן מערכת יחסים נרכשת חדשה, נוחה למטופל, אינו גורם להפרכת התוצאות הרוות-הפורענות של מערכות היחסים המנועות. לכן אין השפעה תרפויטית חוץ-טיפולית ואין המטופל מצליח לשנות את יחסו לדמויות משמעותיות בחייו שמחוץ להעברה.

מערכות יחסים נרכשות חדשות אלה מעניקות לזוג הטיפולי זמן ומאפשרות למטופל לתפקד בנוכחות המטפל בנינוחות המאפשרת לשניהם לגלות פרטים מתוך הפנטזיות המנועות ומהפורענויות ולהרכיב מתוכן פירושים מפריכי חרדה.

אסכולה אחרת, "פסיכותרפיה קצרת טווח המעלה חרדות" (**Short Time Anxiety Provoking**)

Psychotherapy [STAPP], שנוסדה על-ידי **סיפנאוס (Sifneos, 1979)** מושתתת, למיטב הבנתי, על עיקרון כמעט הפוך. הדגש מושם על אילוץ המטופל להתמודד עם מה **שעזריאל** היה מכנה מערכת היחסים המנועה, מבלי לפרט ולהפריך בו-זמנית את הפורענות. **סיפנאוס** ממליץ למטפל שימוש מכוון במילים או בביטויים הקשורים אסוציאטיבית עם הפורענות, כגון "הצהרה על קטיעת הפגישה", ולהעלות בכך את רמת החרדה, בדומה לתגובה טיפולית שלילית הנוצרת בעקבות פירוש בלתי שלם כפי שהגדירו **סטרייצי' ועזריאל**. ההיגיון מאחורי שיטה זו הוא שהמטופלים הנבחרים לטיפול בשיטת ה-**STAPP** חזקים דיים מבחינה פסיכולוגית להתמודד עם החרדה המתעוררת ולעבד אותה בכוחות עצמם או בעזרת המטפל. שיטה זו אינה מומלצת למטופלים פחות יציבים.

ההתערבויות הבלתי פרשניות שתיארתי התבססו על תגובה אינטואיטיבית. כך בטיפול **בידידיה (ע' 61)**. בתום הטיפול שאלתי אותו אם זכור לו אירוע טיפולי שנחרט בזיכרונו במיוחד. להפתעתי ענה: "אינך זוכר, אולי, שבתחילת הטיפול, כשעישנתי עדיין בנוכחותך, הצעת לי לקרב אלי את המאפרה כדי שיהיה לי נוח. אמירה זו נטעה בי הרגשה שיושב מולי אדם המבין לליבי, מישהו שאוכל לספר לו את סודותיי."

ההתערבויות הבלתי פרשניות הושתתו על האינטואיציה של המטפל ויצרו מצב בו הסתמכו שני השותפים בתהליך הטיפולי, המטפל והמטופל, על חומר שנבחר באופן לא

מודע. התוצאות, הגם שהיו לעיתים מועילות, היו בלתי צפויות.

מערכות יחסים נצרכות משופרות מועדות לסגת לצורתן המקורית אם אינן נשענות על פירוש. פגישתי הראשונה עם **לביא** (הטנקיסט הפצוע, פרק רביעי, ע' 81), בה ניסיתי לשחררו מההאשמה העצמית ברובד המציאות, הולמת את ההנחה ששיפור שהושג באמצעות התערבות המוגבלת לרובד מערכת היחסים הנרכשת הוא זמני בלבד.

התערבויות בלתי פרשניות עלולות לגרום גם לתוצאות שליליות כפי שהובהר באופן מביך בטיפול **בגב' דה-כחלון**. היא הגיעה לטיפול פסיכותרפויטי לאחר החלמה מהתקף פרנואידי. הטיפול התקדם היטב, אף ספרה לי שמצאה חתן, גבר שתואר כאידיאלי: יפה, חכם, חם, ומה שנראה לה חשוב ביותר, בהיותה בת למשפחת "אצולה" (דה) – בן למשפחת ס"ט מיוחסת, שקיבלה אותה באהבה ובהערכה. בירכתי אותה ושאלתי כיצד היא מתכוונת לספר לבעלה לעתיד אודות מחלתה. תשובתה הייתה שהיא מתכוונת לשמור את העניין בסוד לנצח. הייתי בתחילת דרכי המקצועית ובהשפעת ניסיוני הקצר בביה"ח, הגבתי בשאלה: "איך את רואה מערכת יחסים אינטימית עם בן-זוג לחיים כשעומד ביניכם סוד?" זמן קצר לאחר חילופי דברים אלה, החלה **גב' דה-כחלון** למצוא פגמים בארוס "המושלם". היא מצאה תירוצים לבטל את האירוסין, ותוך זמן קצר מצאה גם תירוץ להפסיק את הטיפול.

לאחר כעשרים וחמש שנה חזרה אלי כשהיא סובלת מהתקפי פאניקה ואגורפוביה. היא סיפרה שעד לאחרונה הרגישה מצוין, ושזמן קצר לאחר שעזבה את הטיפול הראשון בנתה מערכת יחסים עם גבר אחר, שלא היה יפה או חכם כבחיר ליבה הראשון, ומוצאו היה ממשפחה של פשוטי העם. היא נישאה לו, ילדה מספר ילדים ובמשך עשרים וחמש שנות חייהם המשותפים הצליחה לשמור את התמוטטותה הפסיכוטית בסוד מפני בעלה. הבנתי שהתעקשותי על גילוי לב מוחלט כלפי בחירתה הראשונה של **גב' דה-כחלון** עלתה לה, כנראה, בעשרים וחמש שנות חיי פשרה. העובדה שבאה בשנית דווקא אלי למרות שיכלה לבחור מטפלים אחרים, נבעה, אולי, מצורך עמוק ובלתי מודע לנזוף בי וללמד אותי לקח לא להתיימר להיות אדון לגורלם של אחרים.

דוגמה נוספת לתוצאה שלילית של התערבות שאינה פירוש הוא המקרה של **נרקיס**. התערבותי האינטואיטיבית לא התחשבה במלוא הנסיבות התוך-נפשיות: התייחסתי בסובלנות ובהומור ליצריו ("למרות שאני נשוי...") מבלי לקחת בחשבון את מצפוניו כאדם מסורתי. התוצאה הייתה הרסנית: **נרקיס** עזב את הטיפול ואושפז לאחר זמן בגין איומי התאבדות.

לעיתים אין מנוס מנקיטת התערבות שאינה פירוש גם כשניתן לנחש מראש שהתוצאה תהיה שלילית. **עדנה** הוזכרה בפרק השני, (**ע' 75**) כדוגמה להאדרה והשפלה המתחלפות לסירוגין כלפי המטפל למניעת עמדת שוויון הטומן בחובו סכנת זיווג, היריון ונקמת יריבה אדיפאלית.

אולם בעוד שברובד יחסי האובייקטים פחדה **עדנה** פחד מוות מהיריון, הרי שבמציאות הייתה כמהה לאימהות שהפכה לאחת משאיפותיה המרכזיות. כשהרתה, לבסוף, בשנות ה-30 המאוחרות לחייה לא הייתה מאושרת ממנה. היא נתנה לוולד הצפוי שם המביע תקווה והתחדשות, אולם לקראת החודש השביעי נפטר הוולד ברחמה ולא זו בלבד, אלא שבמצוות הרופאים נשאה אותו מת בתוכה עד סופו הטבעי של ההיריון, בידיעה שבא הקץ על תקוותה להיות אי פעם אם. שבועיים לאחר לידת הוולד המת הופיעה להמשך הטיפול. היה זה אחד מליליות החורף הקשים באותה שנה, גשם זלעפות ירד ללא הרף ו**עדנה** ידעה שהיא המטופלת האחרונה שלי באותו ערב. לא ניתן היה להשיג תחבורה אחרת ובסוף שעת הטיפול בקשה **עדנה** שאסיע אותה במכוניתי לביתה. ליבי לא נתן לי לסרב לה והתוצאה הייתה טיפול שנמשך ונמשך ללא סוף, **Analysis interminable** כפי שכינה זאת פרויד. לבסוף נאלצתי לנסוע לחו"ל לתקופה ממושכת, העברתי את **עדנה** למטפלת אחרת שיצרה עימה קשר טוב ויותר לא חזרה אלי.

עם השנים התחדדו חושי ורכשתי ניסיון. תגובותיי שאינן פירוש היו עדיין אינטואיטיביות, אבל נראה שהאינטואיציה עצמה בגרה.

בתחילת התמחותי טיפלתי ב**לאה**, מטופלת גבולית. **לאה** רקמה כריות תחרה ולקראת אחת מחופשותיי רצתה להעניק לי זוג כריות במתנה. הייתה זו תקופה שבה חל עדיין איסור מוחלט על קבלת מתנות ממאושפזים, כולל מתנות סמליות כמו כריותיה של **לאה**. כמו במקרה של **גב' דה-כחלון** טרם

היה בי כוח לסטות מהמוכתב וסירבתי לקבל את המחווה. כשחזרתי מהחופשה נודע לי שלאה בצעה ניסיון אובדני שכמעט עלה לה בחייה. בדיעבד ספרה לי שסירובי נחוה על ידה כדחייה והיה בו חלק לא מבוטל ברצונה להתאבד.

שנים רבות מאוחר יותר טיפלתי בליילי. למרות שידעתי שליילי נמצאת על סף התפרקות פסיכוטית, טיפלתי בה ללא אשפוז, כי אשפוז היה מפר, לדעתי, את האיזון העדין ששמר עדיין על שפיותה. לקראת אחד מסופי השבוע אמרה לי ליילי שהיא רוצה לתת לי את תכשיטיה למשמרת. חשתי שהיא מתכננת התאבדות ורוצה לתת לי את התכשיטים כמעין ירושה. אמרתי לה שתשמור אותם עבורי ותיתן לי אותם בתחילת השבוע הבא. לרווחתי הפיעה לפגישה הקרובה ונושא התכשיטים לא עלה עוד על הפרק.

אלברט, אחד המאושפזים הותיקים במחלקה אקוטית. שנים כבר לא נראו בו תסמינים פסיכויים ואבחנתו, סכיזופרניה, הפיע רק בתיקו, שכבר הצהיב מיושן. לא נמצא עבורו סידור מחוץ לבית החולים ובכל פעם שעלתה על הפרק העברתו למחלקה כרונית, היה מאיים בהתאבדות. יום אחד הכריז שמלאו לו 65 שנים, הוא עכשיו גמלאי ויש לו זכויות להישאר במחלקה עד סוף ימיו. לאיש לא היה טיעון לסתור את הכרזתו.

אולם ברבות הימים החל מתעורר מידי יום משנת אחר הצהריים ודורש במפגיע שתוגש לו כוס חלב. דרישתו חרגה משגרת המחלקה, אך **אלברט** לא ויתר ותלונותיו לבשו צורה של תרעומת גוברת שגרמה התמרמרות קשה בקרב הצוות

המטפל. נערכה התייעצות בהשתתפות כל אנשי הצוות והוחלט שמעתה ואילך יעירו את **אלברט** מידי יום רבע שעה לפני הזמן בו הוא רגיל להתעורר וישאלו אותו: "מר **אלברט**, איך אתה רוצה את החלב שלך היום, חם, קר, או אולי ממותק?" תוך שבוע פסקו תלונותיו והשקט הושב על כנו.

אלברט נפטר, בסופו של דבר, בשיבה טובה במחלקה האקוטית בה אושפז לראשונה.

אלברט מזכיר לי את **מרים**, מטופלת גבולית שאושפזה לסירוגין בבי"ח בו הדרכתי. היא הייתה מופיעה בחזר המיון חדשות לבקרים, מאיימת בהתאבדות ולא היה מנוס מאשפוזים חוזרים. בכול פעם ששוחררה מבית החולים היו מברכים אותה בחיוך: "שלום ולא להתראות." כשחזרה התופעה על עצמה הוחלט שבכל פעם שתשוחרר יאחלו לה בריאות טובה בתוספת האמירה: "אם תרגישי צורך, אנחנו תמיד פה בשבילך." אשפוזי ה"חירום" פחתו במידה ניכרת.

תיארתי שני סוגי התערבות שאינם פירוש, האחד ברובד הפורענות והשני ברובד מערכת היחסים הנרכשת. אני טוען שעל פי תפיסתו של **עזריאל**, כל התערבות פסיכותרפויטית שאינה מבוססת על שלושת הרבדים ואינה מפריכה את התוצאה הרת-הפורענות של מערכת היחסים המנועה היא התערבות בלתי פרשנית. גם אם היא מביאה לתוצאה טיפולית חיובית, היא שונה עקרונית ומעשית מהתערבות המבוססת על שלושת הרבדים.

בספרו **The Basic Fault** מתייחס **בלינט (1969)** לשני סוגי התערבות אנליטית. האחת, מתן פירושים והשנייה, יצירת מערכת יחסים טיפולית. לטענתו, תואמת מערכת היחסים הטיפולית של **באלינט** את ההגדרה הרחבה של ההתערבויות הבלתי פרשניות. יעילותן הטיפולית של אלה היא, כנראה, תוצאה של הוספת אובייקט חדש, ניטרלי, תומך ואוהד (**benevolently neutral**, המטפל) למבנה הדינאמי. אובייקט חדש זה אמור להטות את המאזן לטובת מערכות יחסים מספקות כנגד מערכות בלתי מספקות ומאיימות. הכנסת האובייקט החדש מושגת באמצעות תהליכי השלכה, הפנמה והזדהות. כשתהליך זה מוכתר בהצלחה, יכול האובייקט הפנימי החדש להתנתק מקרבתו או אף מקיומו של הפרוטוטיפ שלו, המטפל. האם הצלחה כזאת מקנה גם חסינות מפני אכזבות מאישיותו של המטפל?

לנה, בחורה פסיכוטית המתוארת בהרחבה בפרק השמיני, יכולה אולי לענות על סוגיה זו. אותה מטופלת התאכזבה ממני מספר פעמים במהלך הטיפול, לראשונה בתחילת הטיפול ובשנייה כשנה לאחר מכן. אכזבות אלה גרמו להרס כל ההישגים הטיפוליים שהושגו עד אז. האכזבה השלישית אירעה שנתיים מאוחר יותר, והייתה חמורה כקודמותיה. הפעם הגיבה **לנה** בהפסקת הקשר הטיפולי, אולם ההישגים הטיפוליים נשמרו. הדבר מצביע, לדעתי, על מידה מסוימת של שינוי קבוע שחל בה, ללא תלות במערכת יחסיה עמי. האם דפוס זה הוא קבוע? איני יודע אם נבדקה סוגיה זאת

אמפירית. כשהפנמה אינה מוצלחת, תלוי קיומו של האובייקט הפנימי החדש בקרבתו ובזמינותו של המטפל.

שלא כמו התערבויות שאינן פרוש, פועלים פירושים תלת רובדיים על פי עיקרון הפוך. הם אינם מוסיפים לדינאמיקה. אדרבא, הם מחסירים יחסי אובייקטים מאימים ובלתי מספקים באמצעות הפרכתם. כשנעשית ההחסרה באמצעות פירוש נכון ושלם, נוצר מעצם ההגדרה הישג קבוע.

הדיון בתפקיד הפירושים לעומת מערכת היחסים הטיפולית, אינו חדש. **נאכט (Nacht, 1962)** היה אחד הראשונים והבולטים שעמדו על חשיבותה של קרבת המטפל, בעוד **ביבריינג (Bibring, 1954)** ו**אייסלר (Eissler, 1958)** המשיכו לראות בפירושים יסוד לכל פעילות טיפולית אנליטית. המושגים "החזקה" (**holding**), **(Winnicott, 1971)**, "הכלה" (**containing**), **(Bion,)**, "תחזוקה" (**sustaining**), **(McDougall,)**, "שיקוף" (**mirroring**), **(Kohut, 1971)** "מתן חיים" **סימינגטון (Life-giving Symington)** **(1993)** שנוספו למילון הפסיכואנליטי מתייחסים להתערבויות טיפוליות שאינן פירוש ברובד מערכת היחסים הנרכשת ומעשירים אותו בעוצמה ובדיוק.

כל המחברים שהזכרתי רואים בתהליך האנליטי תהליך של צמיחה, ומספקים ראיות המצביעות על כך שצמיחה תוך-נפשית מתרחשת בסביבה בה מתקיימים המושגים "**mirroring**", "**sustaining**", "**containing**", "**holding**" ו"**Life-giving**" וכו' המסופקים על-ידי

המטפל. אני עצמי נתקלתי במטופלים סכיזופרניים "הרוסים" שמעצם נוכחותו של אובייקט טוב-לב, עקבי וניטרלי, החלו לגלות מאפיינים קוגניטיביים ורגשיים ש"נמחקו", לכאורה, כליקוי בתר-פסיכוטי. אני מסכים עם הגדרתו של הטיפול הפסיכואנליטי, כמקדם תהליך של צמיחה.

כמשל אזכיר את **יונתן** ("מכון הטיהור"), שהוזכר בפרק השני. (ע' 49). **יונתן** חדל להיות "חפץ" והחל לגלות מאפיינים של גבריות מתפתחת עוד בשלב בו ניסה להדוף בכוח את התערבותיה של המטפלת. למרות ציטוטו המפורסם של **קוהוט** הון במטופלת שדרשה ממנו: "תפסיק עם הפירושים האלה כי הם הורסים לי את האנליזה", משתמשים כל המחברים הנ"ל בפירושים, הגם שאין פירושים אלה תמיד מוטאטיביים או תלת-רובדיים, לפחות לא במוצהר.

מהו, אם כן, הקשר בין צמיחה לבין פירושים? ייתכן שאפשר להגיע לתשובה בעזרת הגדרה בלתי שגרתית של ההעברה, שאכנה "העברה במובן המצומצם" (פרפראזה על הביטוי "העברה-נגדית במובן המצומצם" של **סנדלר** [Sandler, 1973]).

משתוארה לראשונה תופעת ההעברה על-ידי **פרייד**, טען **פרייד** שמטופלים מגיעים לאנליזה על מנת לפתור בעיה מטרידה ומפתחים בהדרגה רגשות "העברה" כלפי המטפל. רגשות אלה אינם מבוססים על תפיסה מציאותית את המטפל אלא תולדה של רגשות שפיתחו המטופלים כלפי אנשים משמעותיים בילדותם.

עזריאל (1967) טען שסימפטום המצריך אנליזה נוצר כשמערכת יחסים נרכשת שהייתה מספקת, אינה מסוגלת עוד למלא את תפקידה ושהסיבה הלא מודעת לבואו של המטופל לאנליזה היא ניסיון לבסס מערכת יחסים נרכשת חדשה עם המטפל. מערכת זו אמורה להוות תחליף למערכת היחסים שאבדה במציאות. ההעברה, על פי **עזריאל**, אינה תוצר לוואי של התהליך האנליטי אלא הסיבה להגעתו של המטופל לאנליזה מלכתחילה.

אם נניח, כמו **קוהוט**, **ביון**, ו**יניקוט** וכו' שהפסיכואנליזה מעודדת תהליך של צמיחה תוך-נפשית, נוכל גם להניח שהמניע העמוק יותר לפסיכואנליזה הוא השאיפה לחזור לתהליך צמיחה תוך-נפשית שנקטע בשנות ההתפתחות הראשוניות עקב פורענות. בין אם נניח, בהתאם לתפיסה המקורית, שההעברה מתפתחת במהלך האנליזה, ובין אם נסכים עם **עזריאל** שההעברה הייתה הסיבה הראשונית לבחירתו של המטופל לבוא לאנליזה, ניתן לטעון שהמטופל חש באופן לא מודע שהאנליזה היא הזדמנות לחדש את תהליך הצמיחה. ייתכן שזאת הסיבה בגללה ממשיכים מטופלים להפגין את התסמין בעטיו הגיעו לטיפול (התסמין המייצג) עד לסוף האנליזה: להבטיח את המשך הצמיחה שעלול להיות מוחמץ אם תיעלם הבעיה הראשונית מוקדם מדי.

את "העברה במונן המצומצם" ניתן לסכם כהנחה לא מודעת של המטופל, שנגזרות של הפורענויות שערכו את צמיחתו לאורך צירי ההתפתחות התוך-נפשיים, יחזרו ויפיעו

ב"כאן-ועכשיו" של ההעברה. צמתים התפתחותיים אלה בטיפול, פחדי המטופל שצמיחתו המחודשת לא תהיה אלא חזרה על מערכות היחסים הכושלות שחווה בהתפתחותו, למשל, שרעבתנות תשמיד את המטפל, שאסרטיביות תיחשב כעלבון, שהיותו בעל חשיבה עצמאית תיחשב בגידה וכיו"ב, הם "ההעברה במובן המצומצם".

בצמתים אלה של "ההעברה במובן המצומצם" ממלאים הפירושים המוטאטיביים, התלת-רובדיים, תפקיד מכריע בהפרכת הפחדים באמצעות בוחן המציאות ב"כאן-ועכשיו". רעבתנות ותוקפנות לא ישמידו את המטפל, המטופל לא ייענש על היותו אסרטיבי, שימוש יעיל באינטליגנציה לא יגזול הנאות והיות האדם חושב עצמאית לא יפורש כבגידה. (ראה נרקיס, ע' 129 ואילך.)

צומת של העברה במובן המצומצם ניתן לראות באנליזה של **יונינה**, מזכירה בכירה במפעל בטחוני שהגיעה אלי במצב תת-דכאוני, מתלוננת בעיקר על ירידה הדרגתית בהתעניינות בעבודה. **יונינה** גודלה ע"י אב שתלטן וקפדן שחדר לכל תחום בחייה, עד לאינטימי ביותר. היא חששה שאגלה את כל סודותיה, כי חשה שקופה בנוכחותי, כשם שחוותה עצמה שקופה בנוכחות אביה. "אין סיכוי שאגלה את סודותייך אם לא תגלי לי אותם" אמרתי לה והוספתי, "ובודאי לא אקבל זאת כעלבון אישי או כפגיעה במקצועיותי. מאידך, הסברתי לה, "זאת בחירתך המקצועית להבחין בין הפרטים שאינך מעוניינת לגלות לי מחשש מתגובתי לבין אלה שלדעתך הם סוד בטחוני." באמצעות היגד זה גילתה

להפתעתה שיש לה זכות בחירה לגלות לי את כל סודותיה רק אם תרצה בכך.

לכאורה, היגד זה הוא סטייה מן המסורת, הפרה בוטה של חוקי יסוד האנליזה כפי שנקבעו בשעתו על-ידי פרויד. לדעתי, חשיפה חסרת גבולות שוב אינה מטרה טיפולית בפני עצמה. מתן הבחירה למטופל לחשוף חומר "אסור" ולהכיר בקיומו, כאופציה ולא כהכרח, הוא היסוד הטיפולי החשוב, ולא דווקא החשיפה עצמה.

הפירוש שניתן ליונינה היווה בסיס לצמיחה מחודשת של עצמיות משוחררת. בעוד שקודם נמנעה מהתקרבות אינטימית ומהתקשרות מחייבת, כדי לשמור על גבולות זהותה – "ישבתי על הגדר" כפי שאמרה, היו עתה גבולות זהותה ברורים ומזוהים ביתר חדות. היא יכלה להרשות לעצמה להתקרב לזולת ולהדק קשרים, גילתה שהיא מסוגלת לזהות מצבים תוך-נפשיים בזולת מתוך אמפתיה, ולא כבעבר באמצעים אינטלקטואליים בלבד. מן הסתם, אין שלושת הרבדים באים לידי ביטוי מפורש בהיגד שנאמר ליונינה, אבל נעשתה הפרכה ברורה של הקשר הסיבתי בין ההתייחסות המנועה "אני רוצה להסתיר את סודותיי." לבין הפורענות: "אם אסתיר איענש כי ממילא אני שקופה."

דוגמה לצמיחה תוך נפשית:

הבצלת, (ע' 34) הגיבה תגובה תרפויטית שלילית בעקבות פירוש לא שלם. משהושלם הפירוש הופיעו סימני הבשלה תוך-נפשית הדרגתית. תוך שמירה על צלילות

דעתה, התעזן חוש ההומור שלה והפך מבדחנות בוטה וחסרת טעם לאירוניה דקה, מעודנת ומתוחכמת. במהלך הפגישות הבאות תיארה פרשיות מילדותה. אביה נעלם כשהייתה כבת שנתיים. הגרסה הרשמית הייתה שנהרג בתאונה. אולם החל מגיל רך שמעה את אמה ואת אחיה הבכור מסתודדים במטבח, בקצה תחום שמיעתה, שהאב מאושפז במוסד לחולי נפש כרוניים. בין היתר היבנו מכאן את מקור מחשבת השווא אודות "אנשים" המדברים מאחורי גבה. כשחיוך שובב ואירוני על פניה פנתה אלי ואמרה: "דוקטור, יהיה נכון להגיד שהפרנויה שלי (כפי שהגדירה את מחלתה) התחילה במטבח?"

ניתן לסכם שגם אם מניחים שתהליך האנליזה הוא תהליך צמיחה והבשלה תוך-נפשית המתאפשר מנוכחות אובייקט היוצר מערכת יחסים נרכשת חיובית ותומכת מסך ההתערבויות שאינן פירוש, אין לשכוח שהפירושים ממלאים תפקיד מכריע בתהליך הצמיחה. הם מפריכים את החרדות שהפריעו למהלך הצמיחה התקינה מלכתחילה, ומונעים מהצמיחה המחודשת (**neo growth**), פרפראזה על ביטוי של מק.דוגל (**neo sexuality**) מלהיות חזרה על כישלונות הצמיחה בילדות.

אפשר שבטיעונים אלה נמצא המיזוג בין הפסיכותראפיה/פסיכואנליזה ההתייחסותית לבין זו הדוגלת בפירושים.

פרק שמיני
הקשר בין מחשבות השווא, המציאות ובוהן
המציאות

משפט מס' 1: מחשבות שווא הן תבניות נפשיות עמידות, על פי הגדרתן, בפני ההיגיון ובפני בוחן המציאות.
משפט מס' 2: ההיגיון ובוהן המציאות הם כלים להתרת מחשבות שווא.

מטרתו בפרק זה להדגים ששני משפטים אלה, בהיבחנם מנקודת ראות מתאימה, אינם סותרים אלא משלימים זה את זה.

ניתן לדכא מחשבות שווא באמצעים כימיים וביולוגיים. למרבה הצער מותירה גישה זו את המטופלים באותה תבנית תוך-נפשית שהצריכה את התהוות מחשבות השווא מלכתחילה. מכאן נובע הצורך במתן תרופות לאורך זמן, לעתים למשך כל החיים, דבר שכרוך בתופעות לוואי בדרגות שונות, אינו מונע תמיד את התלקחות הסימפטומים וכפי שיודגם במקרים של **עובדיה ותהילה**, אף אינו גורם להיעלמותן המוחלטת של מחשבות השווא.

במשפט מס' 2 איני מתכוון להשכחת מחשבות השווא, תהליך המלווה באובדן של מרכיבי אישיות חשובים, אלא להפיכתן לחומר מועיל מבחינה נפשית, זכור ושזור במנגנון הנפשי הנורמאלי, או הנורוטי, לעתים בעל מאפיינים של פנטזיות.

עובדיה, סכיזופרני בסוף שנות העשרה לחייו. אחד הסימפטומים בגללם הגיע לטיפול היה פעילות-יתר פסיכומוטורית אלימה ביותר שדרשה את העברתו למחלקה סגורה בה טופל במינונים גבוהים של תרופות אנטי-פסיכוטיות. משנרגע, הוחזר למחלקה פתוחה. דרישתו הראשונה הייתה: "דוקטור, עתה, לאחר שהבראתי, מדוע שלא תנתח אותי סוף-סוף ותוציא מראשי את הטרנזיסטור, שאיננו חדל לשדר לי הוראות?" מחשבת שווא, מלווה בקולות הזויים, הצליחה, אפוא, לחמוק מהטיפול התרופתי.

אכן היה "טרנזיסטור" בראשו של **עובדיה**. בפגישות משפחה ספרה האם בגאווה שכשהיו ילדיה בגיל רך, פיתחה שיטה שמנעה מהם "לעשות שטויות". בכל פעם שחשה שהם עומדים לעשות "שטות" חייכה. פירוש החיוך היה: "חדל ממה שאתה עומד לעשות\לחשוב, ועשה\חשוב בדיוק את ההיפך." כשהיה בית המשפחה בשיפוצים, השאירה האם את בתה בת הארבע, אחותו הצעירה של **עובדיה**, להשגיח על הפועלים לבל יגנבו. הילדה, שרצתה לשחק בחוץ, פנתה למנהל העבודה: "תסלח לי, אדוני. אתם גנבים?" "בוודאי שלא", הייתה תשובתו. "אז הכול בסדר. אני יכולה לשחק בחוץ." כשחזרה האם, שאל מנהל העבודה הפגוע את הילדה בנוכחות אמה: "זה אמא שאמרה להשגיח עלינו או שחשבת על זה לבד?" לפני שהספיקה לענות, ראתה הילדה את אותו חיוך מוכר על פני האם, קלטה את המסר וענתה: "לא אמא. אני לבד חשבתי על זה." הפנמת שיטת תקשורת זו הייתה, כנראה, מקור "הטרנזיסטור ששדר הוראות" בראשו של **עובדיה**. משנידון נושא המסרים בפגישות המשפחתיות,

נעלם ה"טרנזיסטור" מהשיח של **עובדיה**. כמטפורה, ניתן לומר שהטרנזיסטור אכן הוסר, אך לא בסכין המנתחים.

תהילה, כבת שבעים, אושפזה בגין מחשבות שווא דיכאוניות-פרנואידיות: לדבריה פותתה ע"י ערבי לפני 25 שנה. הוא הזריק לגופה חיידקי מחלת-מין קטלנית ומידבקת. החיידקים שהיו רדומים כל השנים החלו עתה להתרבות וגרמו נזק כבד לאיבריה הפנימיים, ביניהם הכבד והמוח. כתוצאה מכך, טענה, אינה יכולה לחשוב, ועצירותה הכרונית שימשה הוכחה "אובייקטיבית" שמעיה שותקו. היא סברה שהחיידקים המתרבים בגופה הם תחילתה של מגפה קטלנית שנועדה להשמיד את ישראל. "אתם, אנשי הצוות הרפואי הטיפש, לא מאמינים לי, נוגעים בי בלי כפפות ותהיו הראשונים להידבק ולמות."

שני מרכיבים במחלתה לא ידעה להסביר. מדוע נבחרה דווקא היא, מכל האנשים, להיות מקור המגפה ומדוע היא חשה אשמה כבדה למרות שהכול קרה בניגוד מוחלט לרצונה.

מהאנמנזה הצטיירה התמונה הבאה: **תהילה** ובעלה נמצאים בסכסוך תמידי. הבעל, צעיר מאשתו בעשור, בוגד בה, רודה בה ועם זאת תלוי בה. כציוני נלהב, אילץ אותה לעלות לישראל בניגוד לרצונה מאחת ארצות הרווחה. בנוסף למקצועו כארכיטקט, היה גם כתב חובב. בזמן שקדם להתקף הפסיכוטי, סמוך למלחמת המפרץ הראשונה, פרסם כתבות פסימיות על סיכויי ההישרדות של המדינה במקרה של לוחמה ביולוגית. **תהילה**, כ"מזכירתו", הדפיסה מאמרים

אלה. כמנהגו, התאהב הבעל באותו זמן באישה אחרת, עזב את הבית וחזר הביתה כבר למחרת אבל וחפוי ראש, מתחנן כמנהגו לתמיכת אשתו ולסליחתה. עם השנים למדה **תהילה** להתמודד עם בגידותיו בעזרת הרפתקאות אהבים משלה. עתה, בשנות השבעים לחייה, לא עמד לה עוד אמצעי זה להפיג את הזעם ובעקבות הנטישה האחרונה פיתחה את מחשבות השווא.

היא טופלה בתרופות נוגדות פסיכוזה ונוגדות דיכאון. מצב רוחה השתפר ולדבריה נרפאה. כשנשאלה כיצד נרפאה, ענתה שבין התרופות הייתה תרופה אנטיביוטית חזקה ביותר שקטלה את החיידקים, ריפאה אותה ומנעה את התפשטות המגפה. **תהילה** מצאה פשרה אלגנטית שאפשרה לה לוותר על מרכיבים שוליים של מחשבת השווא ועם זאת לשמר גרעין מרכזי. הווה אומר שבעבר הייתה כלי שרת בידי הערבי, המסמל את האויב של בעלה השנוא, וכלי פוטנציאלי להשמדת ישראל היקרה לו, המסמלת את אהובותיו. כך שימרה בעקיפין את נקמתה.

ניתן להבין מהנאמר את הסיבה שדווקא היא שנבחרה כמקור המגפה ואת רגשי האשמה. נראה שהיו אלה רגשי אשמה על שנאתה לבעלה ורצונה להשמיד את היקר לו.

מקרה זה הוא דוגמה לדרכים האלגנטיות בהן מצליחים מטופלים הסובלים ממחשבות שווא לשמר אותן גם כשהן מתנגשות במציאות.

דוגמה נוספת לאותן דרכים אלגנטיות הוא מקרה שסופר לי ע"י **עזריאל** המנוח להדגמת העמידות של התייחסויות נרכשות פסיכוטיות. **דמומית**, אישה צעירה, טענה שהיא מתה. כל הניסיונות לעקור מחשבת שווא זו מראשה נכשלו. הפסיכיאטר המטפל בה שאל אותה אם המתים מדממים. תשובתה הייתה: בודאי שאינם מדממים. לשם המחשה דקר את אצבעה. כשראתה **דמומית** את הדם הנובע מהפצע, הופיעה הפתעתה כנה על פניה. הפסיכיאטר הופתע לא פחות כשאמרה: "מה תגיד על זה, מתברר שמתים כן מדממים!".

כשנאלצה להתמודד עם המציאות, בחרה **דמומית** לבחון אותן מנקודת מבט אידיוסינקראטית, להתכחש לאמת הסטטיסטית המקובלת ובלבד שלא לוותר על מחשבת השווא.

עוד דוגמה לשימור מחשבת שווא נוכח קשיים שמערימה המציאות. **צדוק** היה בטוח שלדודתו כוחות על-טבעיים ובעזרת כשפיה היא מאלצת אותו לבצע מעשים בניגוד לרצונו. משהפך המצב לבלתי נסבל, נתקף חמת זעם, הכה בדודתו בטוריה ופצע אותה פצעי מוות. לכאורה, משנפטר מהדודה המכשפה אמורות היו מחשבות השווא להיעלם. אבל לא חלף זמן רב והוא החל להאשים את בניה של אותה דודה שירשו את כוחותיה המאגיים של אימם, ועתה הם מכשפים אותו. מקרה זה מדגים כיצד הצליח **צדוק** לשמר את מחשבת השווא במנגנון ההתקה.

בחרתי בדוגמאות אלה להמחיש חלק מהדרכים והאמצעים בהם נוקטים מטופלים הסובלים ממחשבות שווא להגן על

מחשבות השווא כשאלה מתנגשות במציאות. "זה מדהים אך, כשהייתי סכיזופרני, התאימה המציאות את עצמה לשיגעונות שלי" – אמר לי פעם חולה סכיזופרני באחת מתקופותיו הצלולות. הפליא אותי השימוש האינטליגנטי במונחים "שיגעונות" ו"סכיזופרני".

אתאר שני מקרים בהם לא עלה בידי המטופלים להגן על מחשבות השווא בפני מבחן המציאות.

פרופ' ישראלי, מתמטיקאי בכיר, אושפז בגין המחשבה שנחשד בהדלפת סוד ביטחוני. הוא טען שעוקבים אחריו והשתמש בבקיאותו בסטטיסטיקה להוכיח שההערות והדיבורים מאחורי גבו רבים משניתן לייחס למקריות.

משאושפז, ויתר על מחשבת השווא שהוא נרדף בגלל בגידה וטען שעוקבים אחריו במטרה לתעד ביוגרפיה מושלמת שלו לצורך מחקר פסיכולוגי מדעי מקיף. הוא טען שהקשר נגדו בינלאומי ואפילו קוסמי. כולם, כולל אני שבדקתי אותו, מעורבים בקנוניה. העט בו השתמשתי אינו אלא מיקרופון מוסווה. הוא המשיך לרתום את כישוריו האינטלקטואליים המפותחים להוכיח את תקפות מחשבת השווא מבחינה סטטיסטית. בכל התקופה המתוארת שמר על צלילות דעתו, טיעוניו היו הגיוניים, והפתולוגיה היחידה הייתה עצם קיומן של מחשבות השווא. בניסיון לבסס בוחן מציאות, פניתי אליו בטעון הבא: "אתה מדען מנוסה, ידוע לך כמה קשה לקבל מענקים לניסויים מדעיים טהורים. כיצד, אם כן, תסביר את העובדה שרשת קוסמית של בילוש ותיעוד, בה מעורבים כל הבאים במגע איתך, וביניהם אני,

מקבלים מימון לכל הפעילות הזאת?" על שאלה זו לא הצליח לתת מענה רציונאלי, ולמחרת שקע בהתקף סכיזופרני חריף, שהתאפיין בחסימת מחשבות (**blockings**), הפרעות קשות באסוציאציות ובניסיון התאבדות. פרופ' ישראלי טופל בתרופות, מצבו השתפר וניתן היה לשחררו. פגשתי בו לאחר שנים. פניו היו חסרי הבעה, חשיבתו ורגשותיו שטוחים כשל סכיזופרני כרוני טיפוסי.

מקרה זה לימד אותי לקח חשוב: לעולם אל תקרא תיגר על מחשבת שווא בלי לרדת לעומקה.

את העובדה שכלנית, (ע' 122) לא הגיבה מיד בהחרפת הפסיכוזזה כשקראתי תיגר על מחשבת השווא שנסבה על פרסום מחלטה בעיתונות, ייחסתי למזל של מתחילים ואולי לפירוש החלקי שניתן במקביל.

את יריב התבקשתי לבדוק בכלא לאחר שרצה את אשתו בדקירות סכין. שנים רבות האשים את אשתו בניהול רומן מחוץ לנישואים. הוא תיאר אותות שונים, כמו סיבוב הטבעת או גירוד באף, כמשמשים סימנים מוסכמים בינה לבין אותו מאהב. בשיחות שניהלתי איתו לא מצאתי סימני אבל על מות אשתו, חרטה או רגשי אשמה. בירור נוסף העלה שיריב היה הומוסקסואל לטנטי, מאוהב במאהב המדומה של אשתו. לדבריו, הגיע לאורגזמה כששכב עם אשתו רק כשהיה מדמה את המאהב שוכב איתה. אני מניח שהמשמעות הלא מודעת הייתה הזדהות עם אשתו שאפשרה לו "מגע" עם המאהב המדומה שלה/שלו. עדות עקיפה נוספת להומוסקסואליות הלטנטית הייתה שהצהיר על עצמו שהוא עקר, ושבנו יחידו

הוא בנו של אותו מאהב, עובדה שגרמה לו "לאהוב את בני עוד יותר." לאחר 15 שנות נישואין סוערות, עייפה אשתו מהצקותיו הבלתי פוסקות ומהכחשותיה חסרות התועלת, ואמרה בערך כך: "בסדר – אם זה מה שירגיע אותך, שכבתי איתו". הודאה כוזבת זו הייתה טעות פטאלית. **יריב** השתכר, ובהתקף זעם בלתי נשלט רצה אותה.

כמו במקרה של **צדוק** (ש"כושף" על-ידי דודתו), מנעה המציאות החדשה את המשך קיומה של מחשבת השווא ששמרה על איזון עדין בין מרכיבי אישיותו הגבריים לבין אלה הנשיים. אשתו היוותה גשר לא מודע בינו לבין "אהובו" ההומוסקסואלי ובניגוד ל**צדוק**, לא נמצאה ל**יריב** דרך לתמוך במחשבת השווא לאחר שרצה את אשתו, הווה אומר לאחר ניתוץ הגשר אל אהובו. התוצאה הייתה צפויה. הוא שקע בדיכאון, ניסה מספר פעמים להתאבד ולבסוף אובחן כסכיזופרני כרוני לקוי.

תהילה, דמומית וצדוק מדגימים אמצעים בהם נעזרים מטופלים להגן על מחשבות שווא המתנגשות הזיתית עם המציאות או עם בוחן המציאות. **פרופ' ישראלי ויריב** מדגימים את חיוניותן של הגנות אלה למניעת המפולת הפנימית המתרחשת עם הרס ההגנות הפרנואידיות, בין אם בהתנגשות במציאות החיצונית, במקרה של **יריב**, ובין אם בהיגיון, במקרה של **פרופ' ישראלי**. המפולת תתבטא באובדן הקוהרנטיות, בדיכאון, בהתפרקות סכיזופרנית, בניסיונות התאבדות וכו'. שתי דוגמאות אלה אינן תואמות מאמר של **קפלן (Kaplan, 1971)** המדגים קשר דינאמי

בין פרנויה לבין דיכאון. במאמר זה דן המחבר בדיכאון המסתיר תכונות פרנואידיות.

למרות שההתערבות במקרה של פרופ' ישראל אינה יכולה להיחשב פירוש, היא מוכיחה שהתערבות טיפולית המבטלת את תקפותה של התייחסות נרכשת, במקרה זה התייחסות פרנואידית, גרמה למטופל לסגת למנגנוני הגנה פרימיטיביים ופתולוגיים, הווה אומר תגובה תרפויטית שלילית.

תזכורת: משפט מס. 1: מחשבות שווא הן תבניות נפשיות עמידות, על פי הגדרתן, בפני ההיגיון ובוהן המציאות. ראינו את הקטסטרופות התוך נפשיות שאירעו בעקבות התפוררות מחשבות השווא של יריב ושל פרופ' ישראל. אני מציע, איפא, ניסוח שונה למשפט מס. 1: מחשבות שווא הן תבניות נפשיות **האמורות** להיות עמידות בפני ההיגיון ובוהן המציאות, כיוון שכהתייחסויות נרכשות הן מספקות הגנה בפני קטסטרופות תוך נפשיות. המציאות מלמדת שרוב הסובלים ממחשבות שווא מצליחים להגן עליהן ומונעים את הקטסטרופות.

תזכורת למשפט מס' 2: ההיגיון ובוהן המציאות הם כלים להתרת מחשבות שווא.

שונמית, קצינת מנהלה במשטרה, אושפזה בגין מחלה שנראתה כדיכאון תגובתי לנפילת אחד מבניה במלחמה. בגלל רגישות תפקידה אושפזה במחלקה רפואית כללית

במקום במחלקה פסיכיאטרית. כבר סמוך לאשפוזה נתגלתה מחשבת השווא הראשונה: היא חזרה ואמרה שבגין מחלתה הנפשית תינטש על-ידי בעלה וכל מקורביה. **שונמית** דחתה כל ניסיון להפריך את טענתה, כשהיא דוחה את השאלה אם הייתה היא נוטשת אותו אילו היה הוא שוקע בדיכאון, שאלה שמן הסתם אינה תמימה, כי ידוע שחרדת נטישה נובעת במקרים רבים מהשלכות של רצון המטופל לנטוש את בן/בת זוגו.

מחשבת שווא נוספת שהסתירה התגלתה כמעט במקרה: **שונמית** הייתה בעיצומה של פסיכותרפיה אינטנסיבית שכללה שלוש פגישות בשבוע. לא ניתן היה לקיים את כולן בבית-החולים, ולכן הצעתי להיפגש אחת לשבוע במקום אחר. בפעם הראשונה שעלה פיתרון זה על הפרק, היססה **שונמית** ולא הופיעה. בפגישות הבאות, שהתקיימו בבית-החולים, תירצה את אי הופעתה בתירוצים קלושים ורק לאחר מספר שבועות הופיעה לבסוף לפגישה מחוץ לבית-החולים. היא פתחה את הפגישה באומרה שגם הפעם היה לה קשה מאוד להחליט להגיע והוסיפה שלו היה בעלה מרגיז אותה טרם בואה, לא הייתה מצליחה להגיע גם הפעם. ואז גילתה לי שחשדה בי כל העת שאני מנסה לפתות אותה להיפגש מחוץ לבית-החולים כדי לאשפזה במוסד סגור, דבר שהיה מהווה עבורה מכה ניצחת לקריירה. היא הודתה שהוקל לה מאוד כשהשתכנעה שחשדותיה היו חשדות שווא, והוסיפה: "אתה יודע, דוקטור, לאחר שהתחוויר לי שחשדתי בכך שלא בצדק, אני חשה שאני מסוגלת להתחיל לתת אמון גם באחרים, ואולי גם לוותר על הרעיון הדבילי שבעלי וכל מכרי עומדים לנטוש אותי."

משפט אחרון זה ממחיש את אחד העקרונות של הפסיכותרפיה האנליטית כפי שתיאר **עזריאל**: חוויה רגשית מתקנת המתרחשת בהעברה עוברת תהליך הכללה ומאפשרת למטופל לשפר את יחסיו גם עם אובייקטים שמחוץ להעברה (**Ezriel, 1959**). חשיבות נוספת הייתה להיגד של **שונמית** על הקשר בין רוגז לבין אי-יכולתה להגיע לפגישה. היגד זה רמז שהיא עומדת להבין שקיים מתאם בין תוקפנות לבין התחושה שהיא רדופה. לפרש את חוסר רצונה להגיע לפגישה כעונש לבעלה נראה בעיני פשטני והצעתי תחת זאת פירוש שהתבסס על הקושי לחוות עצמה אדם תוקפני וכועס. הקשר שקשרה בין הרוגז לבין החשדנות אפשר לי להציע לה שאינה מסוגלת להכיל רגשות תוקפניים, כיוון שהדבר הופך אותה בעיני עצמה לבלתי נסבלת. כדי להיפטר מזעמה ההרסני, עליה להשליך את הזעם אל תוך האובייקטים שאני אחד מהם ובכך להפוך אותי לרודף. **שונמית** קבלה את הפירוש.

בניגוד למטופלים שניסו לחמוק ממבחן המציאות והתחכמו לו וכשלא עלה הדבר בידם, שקעו בדיכאון, בלבול, או ניסו להתאבד, יצאה **שונמית** נשכרת מהפרכת מחשבת השווא ע"י העמדתה במבחן המציאות. היא יכלה עתה לתת אמון בכנות כוונותיי ולנטוש גם את מחשבת השווא, ההינטשות על-ידי בעלה. ניתן להניח ששתי מחשבות השווא היו מרכיבים של אותו מבנה תלת רובדי: "אסור לי לחוות עצמי כאדם כועס ותוקפני, ולכן עלי להשליך רגשות אלה אל תוך האובייקטים [המטפל], כיוון שכל מכרי, ובראשם בעלי, לא יסבלו את הצד התוקפני באישיותי וינטשו אותי."

שינוי זה היווה תפנית בהחלמתה, ותוך מספר שבועות חזרה לפעילות מלאה.

לכאורה עומדת התועלת שהפיקה **שונמית** מהפרכת מחשבת השווא על-ידי בוחן המציאות בסתירה למקרים הקודמים, בהם גרמה הפרכת מחשבת השווא לתגובה תרפויטית שלילית. השוואת בוחן המציאות של מטופלת זו למקרים שתוארו לפנייה, מעלה מספר הבדלים:

1. **שונמית** הצליחה לבחון את מחשבת השווא לעומת המציאות ביזמתה שלה. סביר להניח שהתערבויות קודמות עידדו את עוצמת העוינות מבלי משים.
2. מבחן המציאות נערך בנסיבות של העברה מוגדרת.
3. מבחן המציאות שולב בפירוש שהגדיר את הקשר בין מחשבת השווא הגלויה לבין יחסי האובייקטים, והפריך את הקשר הסיבתי המדומה בין "אני זועמת" לבין "אני ניטשת".

שונמית הגישה לי את הדינאמיקה של מחשבות השווא כמעט על מגש של כסף. בכוונתי להראות שניתן לעזור למטופלים לנטוש מחשבות שווא בהתבסס על היגדים אקראיים, לכאורה, מתוכם ניתן להקיש על הרעיונות האמיתיים, הפורענותיים, המסתתרים תחת מחשבות השווא ולבחון אותם במציאות ברובד יחסי האובייקטים ב"כאן-ועכשיו" של ההעברה.

כמו במקרה של שונמית גם במקרה של **לשם** ניתן לראות שטכניקת הפירוש הייתה תלת רובדית. תגובתו התרפויטית השלילית הספונטאנית הראשונית של **לשם** תוארה בקיצור בפרק השני. (**ע' 48**). ההיגד האקראי: "אני שוכב לילות שלמים לבדי, מתגלגל מצד לצד, חושב איך הוא (המנהל) היה נותן לי את הגב ורוצה לרצוח אותי..." יצר את הפירוש התלת רובדי:

התייחסות נרכשת: "אני שונא אותי",

- התייחסות מנועה: "אני חש נטוש על-ידך ומטפח שנאה רצחנית כלפיך."
- פורענות: "אני פוחד להודות בשנאה רצחנית כלפיך כיוון שאני חושש שתפנה לי את גבך ותנטוש אותי לתמיד."

ראוי לציין שתי נקודות רלוונטיות נוספות בטיפול ב**לשם**:
1. המקרה מהווה דוגמה לתגובה תרפויטית שלילית ראשונית ספונטאנית, המופעלת על-ידי מערכת יחסים אינטימית בין מטפל למטופל בעל אישיות פסיכוטית. אי יכולתו של המטופל לשאת פרידה, ולו זמנית, תפתח זעם רצחני כלפי המטפל. במקרה הנוכחית הייתה הפורענות המדומה נטישה מוחלטת.

2 המקרה מהווה דוגמה למחשבת שווא בתהליך התהוות (*in statu nascendi*), מחשבת שווא המתפתחת לנגד עיניו של המטפל ולכן שקופה יחסית וניתנת לפירוש בקלות יחסית.

מקרהו של **לשם** ראוי לתיאור מפורט יותר. מחלתו הופיעה לראשונה בארץ מוצאו, טרם עלייתו ארצה. כתובות וציורים אנטישמיים שהופיעו על הקירות היו, לדבריו, מכוונים אישית נגדו. (מחשבות יחס). הרופא שטיפל בו שם ייחס מחשבות אלה להומוסקסואליות רדומה. הומוסקסואליות רדומה זו לא באה לילדי ביטוי בכל 15 שנות טיפולי **בלשם** אלא באותם מקרים בהם לא מצאו דברי חן בעיניו. בנסיבות אלה היה שולף את ההומוסקסואליות הרדומה, מטיח אותה בפני ואומר: "אבל הרופא שם אמר שיש בי הומוסקסואליות רדומה."

בדחילו ורחימו הפחית **לשם** את מינון התרופות וכעבור מספר חודשים השתחרר מהן לחלוטין. בהתחשב שהיה עולה חדש, גביתי תחילה תשלום סמלי. **לשם** טען שלטיפול זול אין מתייחסים ברצינות ולכן עמד על כך שהתשלום יהיה מלא. נפגשנו פעמיים בשבוע וזכורים לי פירושים רבים אבל גם כאלה שהחמצתי. כשתיאר את קשייו כשהוא נמצא בחקירה צולבת בבית המשפט היה כבר בשלב מתקדם בלימודי המשפטים. בדיעבד חשבתי שקושי זה מסמל פחד שאחזור מבעד להגנותיו. לפעמים היו המפגשים עימו משעממים ונטיתי לקצרם. **לשם** הגיב בעלית המתח הפנימי וחזרתי לשעות מלאות. **לשם** היה נשוי, ובזמן הטיפול החל לקיים קשר עם אישה מחוץ לנישואין. מיותר לציין שאותה אישה תרמה לביטחונו הגברי יותר משיכולתי אני אי פעם. לפני אותו רומן היה מלגלג עלי ואומר שעד שאחזיר לו את ביטחונו, יהיה כבר זקן מלהפיק מכך תועלת. הציפייה לפגישות עם המאהבת גרמה לו לחכות בקוצר רוח לסיום השיחות והיה עלי להרגיעו שאיני נפגע מהעובדה שמצא

אובייקט חשוב ממני. זמן רב היסס עד שסיפר שרכש בית שמא אקנא בו ושוב היה עלי להרגיעו באמצעות פירוש.

גם הקשר עם האישה האחרת, שנמשך כשנתיים ראוי, לדעתי, לפירוט. נוהג היה לקיים יחסים עם אהובתו כמעט בפרהסיה, מסתכן שאשתו ושכניו יהיו מודעים להם. היו לכך לפחות שתי משמעויות. האחת קרובה לתודעתו: הכרזה קובל עם ועדה על אונו הגברי, והפרכת ספקותיו כפי שהופיעו במחשבות השווא.

המשמעות השנייה התבטאה בצורה בה ניהל את בגידותיו, מותר סימנים כמעט חד משמעיים. במובן מסוים שוכב היה עם אהובתו "מתחת לאפה" של אשתו, כמו נוהג בדרך בה מאשימים פרנואידיים את בני זוגם ה"בוגדניים". אני מפנה את הגב "והוא/היא עושה זאת ממש מתחת לאפי בכוונה להרגיז אותי." פרויד הגדיר את הנזירות כתשליל של פרברסיה. אצל **לשם** היה הדבר הפוך: ה"פרברסיה" הייתה, כנראה, תשליל של פסיכוזה.

לאחר כשנתיים זנח **לשם** את המאהבת. הוליד שתי בנות ולפי התרשמותי תפקד כאב אוהב וכבעל נאמן. ב-15 השנים בהן שמרנו על קשר טיפולי סיים שני תוארי דוקטור, במשפט ובכלכלה ובתום הטיפול היה בעל משרד עורכי דין מצליח.

ליאור שהוצג בספרי על ההעברה הנגדית (2007), חוזר ומוצג כאן להדגיש שוב את חשיבות ניתוק הקשר הסיבתי בין ההתייחסות המנועה לבין הפורענות. סיבה נוספת:

להתריע על הסכנה בהפסקת הטיפול טרם עת הגורמת לאבדן ההישגים הטיפוליים ולעיתים אף לתוצאות טראגיות עד ניסיונות אבדניים.

היה זה אשפוזו השני של ליאור במחלקה בה עבדתי כסגן מנהל. כמו באשפוזו הראשון סבל גם הפעם מתחושת נרדפות. "תוקעים בי עיניים, מדברים עלי מאחורי הגב." באשפוז הראשון טופל תרופתית ושחרר בהטבה חלקית. הפעם לא הגיב לטיפול התרופתי כמצופה וחשדנותו גברה. גם אנשי צוות המחלקה נכללו במעגל רודפיו וכן הופיעו מחשבות אובדניות. עם זאת נשאר רציונאלי ושלט בדחפיו עד שבאחד הימים תקף מאושפזת הבפרנית צעירה, יפה ופרובוקטיבית והכה אותה נמרצות. ליאור הופנה אלי לברור הגורם להתנהגותו. לפגישתנו הראשונה נתלוותה סטודנטית שלצווארה שביס שחור. כשתהיתי על התנהגותו, שלל מייד פרובוקציה מינית ותירץ את מעשהו במשפט סתום: "היא פשוט יותר מדי." הפגישה הפכה סוערת כשהאשים אותי ליאור שאת הסטודנטית הבאתי בכוונה להזכיר לו את אימו שגם לצווארה היה תמיד שביס שחור. משהזכיר ליאור את אימו מבלי שנשאל העזתי לבקש ממנו תאור של יחסיו איתה. הצטיירה אם שתלטנית המתערבת בהחלטותיו וחונקת כל שאיפה לעצמאות. שאלתי אם יתכן שגם היא, האם, הייתה "פשוט יותר מדי" כאותה צעירה שתקף. ואולי, שאלתי, היה כעסו מכוון כלפי שתלטנותה של האם והצהרותיו האובדניות הן ניסיון להכחיד את דמותה המופנמת. בתגובה טמן ליאור את פניו בידיו בסערת רגשות. שאלתי אם היו גם דברי "יותר מדי" והצעתי שינוח ושניפגש למחרת. כשנפגשנו בבוקר יום המחרת, סיפר לי שאמש, בארוחת הערב, חש

מעין מכה איומה בתוך ראשו, אותה ייחס לרעל שהחדירו סוכניי למזונו כדי להגביר את מחשבותיו האובדניות לעוצמה שכמעט לא שלט בה. בטוח היה שהייתה זו מזימתי לגרום לו להתאבד ולהיפטר ממנו. בשטף זעמו איחל לי שארגיש גם אני "ולו לרגע" את הסבל שגרמתי לו בהחדירי את מחשבות ההתאבדות לראשו. הצעתי שאותה מכה איומה שחש בתוך ראשו הייתה אולי תוצאה של הבנת המשמעות העמוקה של הקשר שיצרתי בין אימו לבין אותה צעירה שתקף. תגובתו המיידית והפסקנית הייתה: "אימא שלי היא קדושה! כל התוקף אותה, אפילו במחשבה, אחת דינו: מוות."

הבנתי שהקשר שיצרתי בין הצעירה המותקפת לבין האם איים לחשוף את האם המופנמת לתוקפנותו ואת **ליאור** עצמו לגזר דינו של הסופר-אגו, מוות בהתאבדות. עתה יכולתי להבהיר את הקשר בין פירושי (החלקי), אשר חשף חלק מתוקפנותו המנועה כלפי אמו, לבין החרפתן של נטיות ההתאבדות. ברור שהייתי אני האשם בהכנסת האם "הקדושה" לטווח התוקפנות. פירוש זה מזכיר את פירושי הישירים של רוזן, .. (Rosen, 1953)

כשסיימתי לפרוש לפניו את הנחותיי מלמל **ליאור**: "אז מה, אין כבר שום דבר קדוש בעולם?" "גם אנשים דתיים מלינים לעיתים על בורא עולם כשהם חשים שגרם להם עוול." עניתי באותו טון שקט.

עתה פרץ בבכי, לראשונה זה שנים. הוא הרים אלי מבט מחויך, ומחשבות השווא היו כלא היו. ההסבר שנתן **ליאור** להיעלמות מחשבות השווא היה שלפתע גילה שניתן לתת

אמון באנשים, ובפרט בי. נזכרתי במקרה של **כלנית**, בו הושגה רק הקלה זמנית בעזרת פירוש שלא כלל את מבחן המציאות ב"כאן-ועכשיו". הקשתי למקרה של **ליאור** והבנתי שעלי להשלים את בניית הפירוש. היה זה **ליאור** עצמו שנתן לי רמז כששאל אותי פתאום אם איני כועס עליו. "ולו כעסתי?" שאלתי, "כשכעסת אתה עלי לפני מספר דקות בטח ייחלת למותי, ורצוי בהתאבדות. כפי שנוכחת, לא קרה לי דבר. מדוע, אם כן, עליך לחשוש מפני כעסי?" דברי אלה נועדו להפריך את הקשר הסיבתי בין "כעס כלפי האובייקט" לבין "מות האובייקט ועונש מוות" ב"כאן-ועכשיו".

משהופרך הקשר בדמיונו של **ליאור** בין התקפה על אובייקט לבין מוות ברצח או בהתאבדות הפכו מחשבות השווא מיותרות והתפוגגו. הופתעתי מהמהפך הקיצוני וחשתי כאילו חוללתי נס.

למחרת היה **ליאור** אדם חדש: שלא כמקודם חיך, התבדח, והיה תקשורתי עד כי חשדתי שהפך להיפומאני. ולא היא. הוא פשוט הרגיש הקלה גדולה. "נולדתי מחדש", כפי שתיאר זאת.

ליאור לא הפך היפומאני ולא סבל מהידרדרות באישיותו. יכול היה עתה להשתמש בחלק מהמרכיבים החיוביים של תוקפנותו ש"זוככה". נהג באשתו (העתק של אימו) ביתר אסרטיביות, קנה חברים חדשים והחל לממש חלומות נשכחים על קריירה אקדמית.

סיפרתי למנהל המחלקה בהתרגשות שחשתי כמי שחולל נס. מחד חשתי התרגשות יוצאת דופן בגין פסיכוסה שהתמוססה לנגד עיני בכוח המילים ומאידך, נכרכה התרגשות זו בשגיאה עליה שילם ליאור מחיר גבוה. לאחר ש"ריפאתי" אותו ממחשבות השווא, הופעל עלי לחץ לשחררו ולאחר מספר ימים אכן שוחרר. לצערי לא עמדתי על דעתי ולא שמרתי על קשר איתו וכעבור שנה אושפז בשלישית, הפעם במחלקה סגורה, בגין ניסיון התאבדות שכמעט עלה לו בחייו.

בדיעבד אני מרגיש שהייתה זו תחושת "עשיית הנס" שתרמה להכשלת. ידעתי כבר אז שמחשבות שווא אינן מחלה בפני עצמה אלא ביטוי לפתולוגיה של אישיות חולה מאוד. האמנתי שויתרתי על שמירת הקשר עם ליאור מחשש שיהיה עלי לחולל "נס" אחר "נס".

אנליזה עצמית גילתה שהייתה סיבה נוספת לסיום המוקדם מדי של הטיפול. האנליטיקאי שלי, פרוידיאני אדוק, האמין שסכיוזופרנים אינם ניתנים לאנליזה. הוא המעיט בערך היגדיהם כשהופיעו באסוציאציות שלי והצהיר שלא ניתן להבין דבר מתוך "פטפוטיהם וברבוריהם". בתקופת "הנס" הייתי, כנראה, עדיין נתון תחת השפעתו וחששתי לערער עליה. ייתכן שחשש זה תרם להפסקת הטיפול בליאור. מן הסתם היה זה חשש לא מודע מפני מרד באנליטיקאי, צורך להוכיח את צדקתו על חשבון המטופל.

כמדריך, התמודדתי לא אחת עם פחדיהם של מודרכים מנטילת אחריות לשיקום התוך-נפשי של מטופלים

פסיכויטיים. מטפלים אלה היו לעתים האחרונים שייחסו הטבה במצב מטופליהם להתערבויותיהם. חשוב היה לעודד אותם שוב ושוב להאמין במקצועיותם. בפרפראזה על **סרלס (1965)** הם מבטאים אי אימון בכוחם: "קטונתי מלהציל את העלמה-מטופלת מציפורני הדרקון-סכיזופרניה." תחושה זו מיוחסת לעתים לפחד מחולשתן של "סתם מילים" לעומת "עצמתה" של הסכיזופרניה ולעתים לפחד ההפוך מ"עצמתן" של מילים להשפיע. עם תחושות אלה של מטפלים נאלצתי להתמודד כשאני חוזר ומדגיש את הכללים של יחסי האובייקטים ושל הפסיכודינאמיקה.

לילית, סטודנטית לספרות גרמנית, נשואה ללא ילדים. היא אושפזה בבי"ח פסיכיאטרי כשהיא חושדת שלפרופ' המלווה את הדוקטוראט שלה כוונות ארוטיות כלפיה. "הוא עוקב אחריי, שם את ספריו בעמדה בה יוכל תמיד לצפות בי. הוא כמו עכביש הטווה את קוריו." עוד ספרה שנהגו לדבר על מוסיקה כשהיא מצהירה שמוצרט הוא המלחין האהוב עליה ודון ג'ובאני היא האופרה הטובה שנכתבה אי פעם. לדבריה התכוונה ללחנים בלבד, אולם הפרופסור הבין שכוונתה לתכנים הארוטיים של אישיותו של דון ג'ובאני והזמין אותה ואת בעלה לשחות בברכה בוילה שלו בלוויית אשתו. "כעסתי. לו לפחות היה מזמין אותי בגלוי למיטתו. הייתי בודאי מסרבת. אבל ככה, בעורמה, זה פשוט מלוכלך."

עוד ספרה שאשתו של הפרופסור מצאה חן בעיניה עוד לפניו. הסקתי מהערה זו שבנתה שני מנגנוני הגנה: התקה: לא אותה אני אוהבת אלא אותו והשלכה: לא אני חושקת בו. הוא חושק בי.

לילית טופלה תקופה קצרה בתרופות. חשיבתה התארגנה וניתן היה לקבל תולדות חיים ביתר בהירות ובפירוט רב.

לילית הייתה בת שנתיים כשנפטר אחיה בן הארבע. הוריה נהגו להשוותה לדמות האידיאלית של הילד המת ועם הזמן החלה **לילית** לשנוא את היותה בת וחשבה שמוטב היה אילו מתה היא תחתיו. למורת רוחם של הוריה התעקשה ללבוש את בגדי האח המת וכשנולדה אחות נוספת נקטה כלפיה עמדה גברית, מגוננת. היא תיארה את אביה כאיש משכיל אך טיפש שנהג לחזור ולהטיף לה: "עליך להיות את חייך כבתוך אקוואריום ולהתנהג כאילו הכול צופים בך תמיד. הייתי איטרת ואבי נהג להכריח אותי לכתוב אין ספור פעמים בידי הימנית: '**לילית** טיפשה, **לילית** מכוערת, **לילית** ילדה רעה'. תמיד ידעתי עד כמה נורא לומר דברים כאלה לילדה קטנה, אבל הייתה זו רק ידיעה קוגניטיבית. עכשיו אני מודעת רגשית לנזק שגרם לי. זה מכאיב לי מאוד, אבל זה כמו אנליזה עצמית ואני חשה את עצמת ההקלה. עכשיו אני מבינה את הקשר בין 'חיים באקוואריום' לבין הזיותיי בהן אני נתונה כל הזמן בתצפית."

לילית שוחררה. דבריה האחרונים לפני השחרור היו: "כל עוד היה חי, השוו אותי הורי לאחי האידיאלי, ועל אחת כמה וכמה לאחר מותו. מן הסתם לא נותרה לי בררה אלא להיות הוא."

מעניין כיצד הרכיבה **לילית** עצמה בסיפורה תבנית תלת-רובדית:

התייחסות נרכשת: "עלי להיות הוא על כל המשתמע מכך.
התייחסות מנועה: אני רוצה להיות, אני, ילדה, אבל אני
מעיזה כי...

פורענות: אחוש אשמה כבדה מנשוא על שלא מתתי תחתיו.
(והשערת הפורענות שלי כמטפל: מוטב שאתאבד.)

חלפו שנתיים ולילית אושפזה שנית.

"הכול נראה פתאום שונה." אמרה. "התחלתי לחוש
רדופה ע"י רודפים לא מזוהים." היו אלה ימי חג הפורים.
לילית דאגה לתחפושת תואמת לכל אחד מתלמידיה ולעצמה
בחרה תחפושת שחשבה שתהיה מצחיקה במיוחד:
"התחפשתי למכשפה על מטאטא ולהצחיק עוד יותר, שמת
על פני מסכת גולגולת."

משיחותיי עם לילית הבינה לבסוף את משמעות
התחפושת ה"מצחיקה" שבחרה: הייתה זאת דרכה הלא
מודעת לחזור ולהזדהות עם אחיה המת. המטאטא היה סמל
פאלי ופני הגולגולת סמלו את מותו. הבנה זו הפיגה את
המתח הרב בו הייתה לילית. התסמינים נעלמו לאיטם והיא
שוחררה. כשנפרדנו אמרה: "אני עושה דברים יום-יומיים
לגמרי ואז העבר חוטף אותי, הכול מתהפך, אי הסדר משתלט
על הסדר ואני רוצה להתאבד." במילים אלה אישרה את
השערת הפורענות.

הייתי אז בתחילת הקריירה ולא השכלתי להפיק את מלוא
התועלת מהחומר העשיר שהונח בפני לפסיכותראפיה
מתמשכת. לאחר מספר חודשים אושפזה לילית בשלישית.

רופא לא מוכר לה קיבל את פניה בחדר המיון. כששאלה לשמו, התברר ששם משפחתו זהה לשלה. לילית חשה שהוא לועג לה וסטרה לו בחזקה. תגובת הצוות הייתה בלתי נמנעת. היא הוגדרה מסוכנת, הועברה למחלקה סגורה והקשר עימה אבד לי.

פריד ואגסי (Fried & Agassi, 1976), ופריד מידע אישי (1988), סקרו מצבים פרנואידיים וניסו ל"תרגם" מחשבות פרנואידיות למחשבות הגיוניות מקובלות בפילוסופיה הנוכחית אך חסרו את "הכלים המתמטיים" שיאפשרו את תרגום מחשבות השווא למשפטים מובנים והגיוניים. אני סבור שהחומר הקליני המוצג בפרק הנוכחי מהווה ראיה שתוארית יחסי האובייקטים היא "הכלי המתמטי" המאפשר לתרגם את מחשבות השווא למשפטים הגיוניים, הכלי שאולי חיפשו פריד ואגסי.

במקרה הקליני הבא אמחיש את המתאם בין יחסי האובייקטים בהעברה לבין היצירה, הפיתרון וההתפרצויות המחודשות של מחשבות השווא.

לנה, כבת 22, בלטה בגופה הנערי ובחיוך המבויש שכמעט לא מש מפניה. היא הצטרפה באיחור לקבוצה אמבולטורית אנליטית. מן ההתחלה הצטיירה כחוליה החלשה בקבוצה והיגדיה העידו שהיא אולי על גבול הפסיכוזה. ניסיתי להפנותה לטיפול פרטני אך טרם הסתייע בידי.

לקראת סיום אחת הפגישות, נתתי פירוש שנועד לשחרר התייחסות מנועה ליבידינאלית מפורענותה. **לנה** תפסה זאת

כהזמנה ל- **acting out** ובעידוד והסתה של יתר חברי הקבוצה התיישבה בחיקי. הרחקתי אותה בעדינות מעלי והחזרתי אותה למקומה. למרות שחברי הקבוצה היו אלה שעודדו והסיתו אותה למעשה, ניצלו את הפגישה הבאה להפנות את זעמם כלפי **לנה** על מה שהוגדר בפיהם כגילוי עריות מצידה. ניסיתי לפרש שהזעם על **לנה** הוא למעשה השלכת הקונפליקטים המיניים המנועים של חברי הקבוצה לעברה, ושתקפו אותה במקום אותי, הדמות הסמכותית ממנה הם חוששים. גם לאחר שניסיתי להסיט את הכעס ממנה, חשה **לנה** חסרת הגנה והאשימה אותי בקול ענות חלושה בפיתוי ובנטישה.

לקראת הפגישה הבאה פרצה מלחמת יום הכיפורים. נקראתי בדחיפות למילואים לשלושה חודשים, מבלי שהייתה לי שהות להודיע על כך לקבוצה. כשחזרתי ניסיתי לקבץ את הקבוצה. איתרתי טלפונית את כל חברי הקבוצה פרט ל**לנה** שאותה הזמנתי במכתב לפי כתובת שנמצאה בתיקה. ביום בו הייתה הקבוצה אמורה לשוב ולהיפגש נקראתי בשנית למילואים, ושוב לא הייתה לי שהות לידע את הקבוצה. כשחזרתי כעבור שלושה חודשים נוספים, נודע לי של**לנה** ניסתה נואשות ליצור אתי קשר מספר פעמים והיא מאושפזת במצב דלוזיונאלי קשה במחלקה בה עבדתי. הייתי למטפלה האישי ובשיחותינו סיפרה לי שבהיעדרי עבדה במשרד וקיבלה מספר שיחות טלפון מאישה שדיברה במבטא רוסי כבד, סירבה להזדהות וביקשה לדבר אך ורק עם המעסיק. אותה אישה הסכימה רק לומר שהיא מתקשרת מחברת "אמפ"א". בראשה של **לנה** הפכה "אמפ"א" ל"מאפיה". עתה היה ברור לה שהמקום בו עבדה הינו סניף של המאפיה

הרוסית, ואחד מחברי המאפיה מנסה לגייס אותה לשורותיה כ"חייל" וכזונה. אם תסרב, צפוי לה עונש מוות, ולחילופין, יפנו לה כל מכריה עורף ויסרבו לעזור לה. התברר מדבריה שהיא רואה בי את ראש המאפיה ובאישה המסתורית בטלפון את אשתי ושותפתי לפשע. התנהגותה השתנתה, היא החלה לנהוג באופן מתירני, שכבה ללא הבחנה ובאופן אקראי עם גברים שנקרו בדרכה, מבלי להפיק מכך הנאה.

נדרשו מספר פגישות להמחיש לה את הקשר האסוציאטיבי בין תוכן מחשבות השווא לבין המתרחש בינה לביני. הנחתי ש"נטישתי" עוררה את זעמה והעלתה כלפיי מחשבות תוקפניות על שחזרתי ו"פיתיתי" ותסכלתי אותה. מכתב ההזמנה לפגישה המחודשת שלא נתקיימה גרם לאכזבה נוספת, והיה כנראה הקש ששבר את גב הגמל. קישרתי את המכתב למחשבה שכתובתה ידועה למאפיה, את ניסיונות המאפיה להפוך אותה לזונה קישרתי לרגשותיה האמביוולנטיים למשיכתה המינית אלי. את התנהגותה המתירנית פירשתי כהתייחסות נרכשת, למיתון כעסה: "אם הוא מחלק את אהבתו בין כל חברי הקבוצה כמו זונה, אחזיר לו באותה מטבע ואנהג כזונה גם אני." פירשתי את עצמת זעמה הרצחני כלפיי, בו לא יכלה להכיר מחשש לאבדני, בין אם מפחד שזעמה יכחיד בי את החלק המיטיב והעוזר, ובין מחשש שאנטוש אותה, כשם שתופקר לפי איומי המאפיה. הסברתי לה שאלה הסיבות בגללן נאלצה להשליך את רגשות הכעס והנקם אל האובייקט הנוכחי, אלי, ולהפוך אותי לפושע מפתה ומאיים.

להפתעתי קיבלה לנה את הפירוש והודתה שעוד בתקופת הקבוצה הגתה פנטזיות בהן ראתה בי פושע, כל אימת שמשוהו שאמרתי, עשיתי או השמטתי, תסכל אותה. לנה הכירה במחשבות השווא כפנטזיות ויכלה לוותר עליהן לא על-ידי הדחקתן, אלא לייחס להן משמעות מוצהרת של מחשבות שווא. כעבור מספר חודשים, לאחר ששמעה הרצאה על מחלות נפש, אמרה לי במילים אלה: "אני יודעת שעודני אדם מופרע מאוד. אני יודעת גם שהייתי פסיכטיית, אך כעת אני מסוגלת להבחין בין פנטזיה לבין מציאות."

כתוצאה ממבחן המציאות שהחל בפירוש, הייתה מסוגלת לחשוף את דמיונותיה התוקפניים ביותר כלפי אישיותי, האינטליגנציה שלי, אוני המיני, בת-זוגי וכו'. חלק מהפנטזיות הבוטות שגילתה לנה, השברירית והחייכנית היו: חלופות לרציחתי, כמו ידיה, בהרעלה, או באמצעות רוצחים שכירים, אנשי מאפיה. מחשבותיה תיארו את סירוס, את פיתויה של בת-זוגי, לגרום שאתחנן על ברכי שתחזיר לי אותה, או לנכס לעצמה את איבריה המיניים. פנטזיה אחרת, עדיין בעלת אופי של מחשבת שווא, הייתה שהנרתיק שלה מכיל חומצה מאכלת שתכלה כל דבר שינסה לחדור אל תוכו. באותה תקופה נהגה ללבוש בגדים פרובוקטיביים, להופיע לפגישות הטיפוליות בחולצה חצי-שקופה. ניתן היה לפרש זאת כניסיון לגרות אותי מינית, על מנת לבלבל את חשיבתי, כך שלא אוכל לחדור אליה באמצעות פירושי העלולים ליהרס על-ידי להיטותה המאכלת. הטיפול נמשך כשנה, בחלקו אמבולטורית. לנה נאלצה עדיין להתמודד עם דמיונותיה הבוטים, המיניים והתוקפניים, אך מאז שניתנו להם פירושים לא סבלה עוד ממחשבות שווא. כשהתגלתה

שחיתות במקום עבודתה, יכולה הייתה אף להרשות לעצמו להתבדח, ולומר: "מי יודע? אולי באמת הייתה שם מאפיה." אף שאותה שנה יצאתי למספר חופשות, לא השפיעה אף אחת מהן לרעה על מצבה מעבר לצפוי במטופל שמטפלו נעדר.

לאחר כשנה יצאתי לחופשה נוספת. באותה תקופה הייתי מתוח מסיבות אישיות וכשהתקשרה לנה לביתי להתייעץ עמי בנושא שולי, הגבתי בחוסר סבלנות והפניתי אותה לרופא התורן במחלקה.

כעבור שבועיים חזרתי לעבודה ומצאתי את לנה מאושפזת באותו מצב דלזיונאלי בו אושפזה לראשונה. המאפיה חזרה לרדוף אותה, אנשיה חזרו למחלקה, אני עצמי חזרתי להיות ראש המאפיה, וכל ההתקדמות שהושגה נעלמה כלא הייתה. הפעם נאלצה להתבצר היטב במערכת הנרכשת הפסיכוטית שמא תפתה לשוב ולהאמין בי ותתאכזב פעם נוספת, ונדרשו שבועות של עבודה מאומצת לתקן את המצב. עוד כשהיו מחשבות השווא בעיצומן, הודתה בגלוי: "זה רק אתה, בהתנהגותך חסרת הסבלנות בטלפון, החזרת לי את המאפיה לראש." במשפט זה בא תרגום יחסי האובייקטים בהעברה למחשבות שווא לידי ביטוי ברור.

סרלס (Searles 1965), טען שבטיפול באנשים הסובלים מפסיכוזות קל יחסית למטפלים להתמודד בהעברה הנגדית עם שנאתם ותוקפנותם של המטופלים מאשר עם אהבתם.

שוב יצאתי לחופשה שבמהלכה לא קרה דבר ראוי לציון. משחזרתי קיבלה אותי **לנה** בנשיקה ידידותית על הלחי. בדיעבד הבנתי שלא היה גוון של מיניות בנשיקה, והתגובה ההולמת הייתה: "אני רואה שאת שמחה לראות אותי." אבל הופתעתי ונבהלתי מגילוי החיבה הספונטאני ותגובתי הייתה: "את משתמשת שוב במיניותך על מנת לבלבל אותי." אותו פירוש בו השתמשתי כש"היה" הנרתיק של **לנה** מלא עדיין חומצה מאכלת.

דחייתי הטראומטית את חיבתה הייתה יותר משיכלה **לנה** לשאת. מבלי לסגת הפעם למחשבות שווא, סירבה לחדש את הקשר וכל ניסיונותי לחזור ולבנות את הקשר הטיפולי עלו בתוהו. תגובתה הוכיחה שהשיגה בגרות תוך נפשית שאפשרה לה שלא להזדקק שוב להתייחסות נרכשת פסיכוטית. אולם על מנת להכיר באהבתו של מטופל פסיכוטי מבלי לדחות אותה באופן טראומטי, נדרשה בגרות טיפולית יותר משהייתה לי באותו זמן. (Springmann, 1986).

למרות הסוף המאכזב, אני סבור שמקרה זה הוא דוגמה למתאם בין התפתחותן של מחשבות שווא ופתרוןן, מחד, לבין התפתחותם ונסיגתם של יחסי האובייקטים במסגרת ההעברה מאידך. ניתן אולי לסכם במטאפורה שכשם שתיאורית התרמודינאמיקה היא הכלי המתמטי העוזר בתרגום יחידות החום ממעלות לזמן, למרחק, למאסה ולמהירות, כך שפת הפסיכודינאמיקה, ובפרט זו של יחסי האובייקטים, היא הכלי המתמטי המאפשר לנו את תרגום שפתן המוזרה של מחשבות השווא, החסינות בפני ההיגיון ובפני בוחן המציאות, לחשיבה הגיונית, מובנת ו"נורמאלית".

מילות סיכום

תיארתני בספרי טיפולים נפשיים במטופלים מסוגים שונים: החל מנוירוזות פשוטות וכלה בפרנויה ומחשבות שווא. כללתי גם את האנליזה הקבוצתית במגמה לתאר את הדמיון בין מבנה הקבוצה הגדולה לבין המבנה הפסיכוטי של הפרט, נושא שלא זכה לדעתי להתייחסות מספקת בספרות. מגמת הספר: להתוות דרך למטפל באורחות החשיבה הנפתלות של המטופלים הפסיכוטיים כפרטים או בקבוצות, להמיר חשיבה זו לפירושים ולתרגם את מחשבות השווא לשפה "נורמאלית", להביא מזור לנפש פגועה.

ביבליוגרפיה

דרזין, א' (1993). "הפרעות השיבה פורמאליות ומשמעותן הדינאמית", שיחות, 7: 193-184.

Alexander, F. and French T.M. (1958), *Psychoanalytic Therapy*. Ronald Press, New-York.

Arlow, A.J., and Brenner, C. (1969), "The Psychopathology of the Psychoses, a Proposed Revision". *International Journal of Psychoanalysis*, 50: 5.

Asch, S.S. (1976.) "Varieties of Negative Therapeutic Reactions and Problems of Technique. *Journal of American Psychoanalytic Association*. 24. 383 - 407

Aviv, A. and Springmann , R.R., (1990). "Negative Counter-transference and Negative Therapeutic Reactions, predictive Indicators in the Therapy of Severe Psychopathology". *Contemporary Psychoanalysis*, 26: 692-717.

Balint M., (1969.) "Trauma and Object Relationship". *International Journal of Psychoanalysis*, 50.

Berne, E. (1961). *Transactional Analysis in Psychotherapy*. New York: Evergreen Books.

Bibring, E., (1954). "Psychoanalysis and Dynamic Psychotherapies". *Journal of American Psychoanalytic Association*, 2: 745-770.

Bion, W.R. (1955). "Group Dynamics, a Review". In: *New Directions in Psycho-Analysis*, ed. Melanie Klein. London: Tavistock Publications.

Bion, W.R. (1961). *Experience in Groups*, London: Tavistock Publications, pp.7-186

Bion, W.R. (1967). *Second Thoughts*. Jason Aronson, New-York.

**Bleuler, E., (1950). *Dementia Praecox or the Group of Schizophrenias*.
Zinker, J., translator. International
Universities Press, New-York.**

**Bunim, W., (1979). “Paranoid
Psychodynamics”. *Contemporary
Psychoanalysis*, 15:514.**

**Davanloo, H. (1978). *Basic Principles
and Technique of Short Time Dynamic
Psychotherapy*. Spectrum, New-York.**

**Dimen, M. (1994.) Money, Love and
Hate, Contradiction and Paradox in
Psychoanalysis. *Psychoanalytic
Dialogues*, Vol. 4 (1) pp. 69 -100**

**Eissler, K.R., (1958), “Remarks on Some
Variations in Psychoanalytic
Technique”. *International Journal of
Psycho-Analysis*, 39:222-229.**

Ezriel, H., (1956), “Experimentation within the Psychoanalytic Session”. *British Journal of Philosophical Sciences*. 7:25.

Reprinted: *Contemporary psychoanalysis*, 8:229-245.

Ezriel, H. (1959). “The Role of Transference in Psychoanalytic and Other Approaches to Group Treatment”. *Acta Psychotherapeutica*, Vol. 7, Supplement.

Ezriel, H., (1959). “Transference and Psychoanalytic Interpretation in Individual and Group Therapy”. *Acta Psychotherapeutica*, Vol. 7, Supplement.

Ezriel, H., (1960). “Transference and Psychoanalytic Interpretation in Individual and Group Therapy”. *Psyche*, 14:496-523.

Ezriel, H. (1967). “The First Session in Psychoanalytic Group Treatment”. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, 3: 711-716.

Fairbairn, W.R.D. (1943). "The Repressions and Return of Bad Objects". In: *Psychoanalytic Studies of the Personality*, London: Tavistock Publications. (Reprinted 1952).

Freud, S., (1918). *An Infantile Neurosis*. Standard Edition, London: Hogart Press, 1951.

Freud, S. (1923). *The Ego and the Id*. Standard Edition, London: Hogart Press, 1961.

Freud, S., (1937). "Analysis Terminable and Interminable ". *International Journal of Psychoanalysis*, 18:373-405.

Fried, Y., and Agassi, J., (1976). *Paranoia; a Study in Diagnosis*, (*Boston Studies for the Philosophy of Sciences*, Vol. L), Reidel Publications Company, Dordrecht & Boston.

Giovacchini, P.L., (1969). "The Influence of Interpretations upon Schizophrenic Patients", *International Journal of Psycho-Analysis*, 50:5-14.

Hayne, D.M. (1974). "Comments on European Workshop on Group Analysis". *Gaipac VII*, 1:26

Horney, K. (1936). "The Problem of Negative Therapeutic Reaction". *Psychoanalytic Quarterly*, 5:29-44.

Hopper, E. (1977). *Group Analysis*, Vol. 10, pp 9-11. (Correspondence).

Jacobs, I.S. (1974). "European Workshop on Group Analysis", *Gaipac VII* 2, July 1974, p. 86.

Kaplan, Donald M., (1971). "Comments on the Screening Function of a "Technical-affect" with Reference to Depression and Jealousy". *International Journal of Psycho-Analysis*, Vol. 51: 489-501.

Kernberg, O. (1984). *Severe Personality Disorders*. New Haven: Yale University Press.

Klein, M., (1957). *Envy and Gratitude*. New-York: Basic Books.

Kohut, H., (1971). *The Analysis of the Self*. New-York: international Univ. Press.

Kohut, H., (1977). *The Restoration of the Self*. New-York: international Univ. Press.

Kohut, H., (1979). "The Two Analyses of Mr. Z.", *International Journal of Psychoanalysis*, 60:3-27.

Lederer, L.W. (1964). "Dragons, Delinquents and Destinies, an Essay on Positive Superego Functions", *Psychological Issues*, Volume 4, NO. 3.

Loewald, H.W. (1972.) "Freud's Conception of Negative Therapeutic Reaction with Comment on Instinct Theory." *Journal of the American Psychoanalytic Association*. 20: 235 - 245

Loewenstein, R.M. (1968). "Comment on Dr. Naiman's Article", *International Journal of Psycho-Analysis*, 49:356-357.

Main, T. (1974) *Some Psychodynamics of Large Groups*, in: Kreeger, L. Editor, *The Large Group, Dynamics & Therapy*, Constable, London.

Malan, D.H., Heath E.S., Bacal I. & Balfour H.G., (1975). "Psychodynamic Changes in Untreated Neurotic Patients". *Archives of General Psychiatry*, 32: 110-127.

Malan, D.H. (1963). *A Study of Brief Psychotherapy*. Tavistock Publications Ltd., London.

Malan, D.H. (1976). *The Frontiers of Brief Psychotherapy*, Plenum press, New York.

McDougall, J., (1986). "Identifications, Neoneeds and Neosexuality". *International Journal of Psycho-Analysis*, 67: 19-31.

Meltzer, D., (1973). *Sexual States of Mind*. Clunie Press, Perthshire.

Mendelson, E. and Silverman, L.H., (1982). "Effects of Stimulating Psychodynamically Relevant Unconscious Fantasies on Schizophrenic Psychopathology". *Schizophrenic Bulletin*, Vol. 8, No. 3, pp 532-547.

Money-Kyrle, R.E. (1968). "Cognitive Development". *International Journal of Psycho-Analysis*, 49:691.

Nacht, S., (1962). "The Curative Factor in Psychoanalysis". *International Journal of Psycho-Analysis*, 43: 206-211.

Naiman, J. (1968). "Short Term Effects as Indicators of the Role of Interpretations". *International Journal of Psycho-Analysis*, 49: 353.

Niederland, W.G., (1959a). "Schreber, Father and Son". *Psychoanalytic Quarterly*, 28: 151.

Niederland, W.G., (1974) *The Schreber Case, Psychoanalytic Profile of a Paranoid Personality.* Quadrangle/The New York Times Book Co.

Olinik, S. (1964.) The Negative Therapeutic Reaction. *International Journal of Psychoanalysis*, Vol. 45, pp. 540 -548

Ormeland, J. D., (1976). "A Curious Resolution of a Hysterical Symptom". *International Review of Psycho-Analysis*, 3: 473-477.

Reich, W. (1933). *Character Analysis.* New-York: Farar Strauss Giroux.

Riviere, J. (1936). "A Contribution to the Analysis of Negative Therapeutic Reaction". *International Journal of Psychoanalysis*, 17: 304-370.

Rosen, J. N. (1953.) *Direct Analysis. Selected Papers.* Grune & Stratton, Inc New York,

Rosenfeld, H., (1952). "Notes on the Psychoanalysis of a Superego Conflict in an Acute Schizophrenic Patient". In: Rosenfeld, H., (1965) *Psychotic States*, pp. 63-103. Maresfield Reprints, London.

Rosenfeld, H. (1971). "A Clinical Approach to the Psychoanalytic Theory of Life and Death Instincts: An Investigation into the Aggressive Aspects of Narcissism". *International Journal of Psychoanalysis*, 52: 169-178.

Rosenfeld, H., (1975). "Negative Therapeutic Reaction". In: *Tactics and Techniques in Psychoanalytic Therapy*. Col. II. Ed. P.L.

Sandler, J. Dare, C. and Holder, A. (1973). *The Patient and the Analyst*. London, Allen Unwin and Maresfield Reprints.

Searles, H.F. (1958). "The Schizophrenic's Vulnerability to the Therapist's Unconscious Processes". *Journal of Mental and Nervous Disorders*, Vol. 127, p. 247.

Searles, H.F. (1959). "The Effort to Drive the Other Person Crazy, an Element in the Etiology of Schizophrenia". *British Journal of Medical Psychology*, 32: 1-18.

Searles, H.F. (1965). *Collected Papers on Schizophrenia*. International Universities Press.

Segal, H. (1964). *Introduction to the Work of Melanie Klein*. New York: Basic Books. P. 93.

Segal, H., (1972). "A Delusional Symptom as a Defense Against the Re-emergence of a Catastrophic Situation". *International Journal of Psychoanalysis*, 53: 353.

Sifneos, P.E. (1979). *Short Time Dynamic Psychotherapy, Evolution and Technique*. Plenum Publishing Corporation.

Springmann, R.R. (1970). "A Large Group". *International Journal of Group Psychotherapy*, 20,2: 210-218.

Springmann, R.R. (1970a). "What He Is or What He Does", *International Journal of Psychoanalysis*, 51: 479-488.

Springmann, R.R. (1971). "Account of the Analysis of a Delusion and Some Theoretical Remarks on Non-Interpretative Psychotherapeutic Interventions". *Israel Annals of Psychiatry and Related Disciplines*, 9: 170-177.

Springmann, R.R. (1974a). "The Application of Interpretations in Large Groups". *International Journal for Group-Psychotherapy*, 24: 333-341.

Springmann, R.R. (1974b). "Three Level Interpretations". *Contemporary Psychoanalysis*, 10: 453-464.

Springmann, R.R. (1976.)
"Fragmentation as a Defense in Large
Groups". *Contemporary Psychoanalysis,*
12: 203-213.

Springmann, R.R. (1978.) "Some
Remarks on the Relationship between
Delusions, Reality Testing and Reality."
Israel Annals of Psychiatry and Related
Disciplines, 16: 150-160.

Springmann, R.R. (1979.) "Single
Session Psychotherapy in Secondary
Male Impotence". *Mental Health and*
Society, 5: 86-93.

Springmann, R.R. (1979a.) "The
Lysistrata Complex in Men".
International Review of Psycho-Analysis,
6: 311-316.

Springmann, R.R. (1982.) "Some
Remarks on Psychotherapy by a Single
Interpretation." *Journal of Psychiatric*
Treatment and Evaluation, 4: 322-327.

Springmann, R.R. (1986.)
"Countertransference: Clarification in
Supervision." *Contemporary*
***Psychoanalysis*, 22: 252-277.**

Springmann, R.R. (1988.)
"Countertransference as an Indicator in
Victimology." *Contemporary*
***Psychoanalysis*, 24: 341-349.**

Springmann, R.R. (1989.) "Reflections
on the Role of the Supervisor." *British*
***Journal of Medical Psychology*, 62: 217-**
268.

Storzier, C. B. (2001.) *Heinz Kohut, The*
***Making of a Psychoanalyst.* Farrar, Straus &**
Giroux,

Strachey, J. (1934). "The Nature of the
Therapeutic Action of Psychoanalysis."
***International Journal of Psychoanalysis*,**
15: 127-159.

Valenstein, A.F. (1973). "On Attachment to Painful Feelings and the Negative Therapeutic Reaction". *Psychoanalytic Study of the Child*, 28: 338-365

Winnicott, D.W. (1945). "Primitive Emotional Development", in Winnicott D.W., *Collected Papers*, London: Tavistock Publications, 1958.

Winnicott, D.W. (1971). *Therapeutic Consultations in Child Psychiatry*. Hogart Press.

Woolcott, P. (1985). "Prognostic Indicators in the Psycho-therapy of Borderline Patients." *American Journal of Psychotherapy*, 39: 17-29.

